



PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS



IMPRESSZUM

Romológia folyóirat

A lap megjelenik negyedévente
12. szám

Főszerkesztő: Cserti Csapó Tibor
Szerkesztőség: Beck Zoltán, Orsós Anna, Varga Aranka
A számot szerkesztette: Forray R. Katalin – Cserti Csapó Tibor
Tervezőszerkesztő, arculat és tördelés: Kiss Tibor Noé

A borító Kiss Tibor Noé fotójának felhasználásával készült.
A Galéria rovatban elhelyezett fotók Jerszi Gabriella és Kiss Imre fotóművészek alkotásai, a szerzők engedélyével

Kiadja: Wlisslocki Henrik Szakkollégium, PTE BTK NTI Romológia és
Nevelésszociológia Tanszék, Romológiai Kutatóközpont, Pécs
Felelős kiadó: Orsós Anna
A szerkesztőség címe, elérhetőségei: PTE BTK NTI Romológia és
Nevelésszociológia Tanszék, 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
E-mail: romologiafolyoirat@pte.hu
Web: www.romologiafolyoirat.pte.hu

Készült a Bolko-Print nyomdájában (7631 Pécs, Füzes dűlő 23., ügyvezető:
Szabó Péter)

ISSN 2064-1257

Megrendelhető a szerkesztőség címén, elérhetőségein

*„TESZ-WHSZ” Tevékeny közösség, Egyéni gondoskodás, Személyes tudomány
a Pécsi Tudományegyetem Wlisslocki Henrik Szakkollégiumában.
EFOP-3.4.1-15-2015-00009*

TARTALOM

ALAPPONT

- 6 Cserti Csapó Tibor: Elillant évtized II.

SZÉLRÓZSA

- 28 Mandel Kinga Magdolna: Romák oktatása Romániában
51 Elena Marushiakova – Vesselin Popov: Romanian-speaking
“gypsy” communities and their identities

KITEKINTŐ

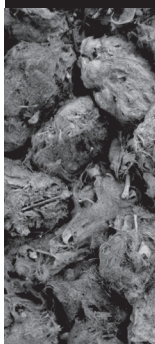
- 62 Kozma Tamás: ECER 2016 (Roma kutatók Dublinban)

NAPLÓ

- 68 Forray R. Katalin: Az európai roma holokauszt
71 Cserti Csapó Tibor: Új tankönyv a cigányság történetéről
74 Szekeres Nikoletta: Roma, cigány nők sikertörténetei

INTERJÚ

- 78 Orsós János Róbert: „Egy közös cél van: az előítéletek
és a sztereotipizálás elleni fellépés”
86 János Róbert Orsós: „Ein gemeinsames Ziel ist es, Vorurteilen
und Stereotypisierungen entgegenzutreten”





GALÉRIA

JERSZI GABRIELLA pécsi fotós. Körülbelül nyolc éve foglalkozik fényképezéssel, hobbiszinten. Ennek ellenére több hazai és külföldi fotópályázaton és kiállításon díjazottak voltak alkotásai. 2013-ban „Hús csepp Pécs” címmel önálló kiállítást rendezett a városban. A Mecseki Fotóklub tagja. Fotóinak többségén lovak, természet- illetve portréképek szerepelnek.

KISS IMRE pécsi fotós. Közel ötven éve készít fényképeket saját örömeire. Családi háttere okán önkéntelenül is vonzódik a szegény és elesett, kedves, őszinte, nyílt-szívű emberekhez. Erdélybe majdnem minden évben ellátogat, hitvallása szerint ott még sok ilyen ember él. Másik kedvenc fotós témája a mozgás, a nyüzsgés, a sebesség. Elkapott pillanatok hétköznapiakon vagy éppen versenyeken. Arra törekszik, hogy a pillanat hangulatát és légkörét is meg tudja ragadni. Számos nemzetközi és országos fotópályázat díjazottja. EFIAP diplomás, E-MAFOSZ/G kategóriás fotóművész. A Mecseki Fotóklub tagja.

E számunkba az alkotópár Erdélyben készített fényképei közül válogattunk.

ALAPPONT

6 Cserti Csapó Tibor: Elillant évtized II.

Cserti Csapó Tibor

Elillant évtized II.

A cigány, roma csoportok foglalkoztatás-politikai integrációjának alakulása a kelet-közép-európai régió országában a Roma Integráció Évtizede eredményeinek tükrében

A kelet-közép-európai rendszerváltásoktól – mikor is a térség kormányzatainak figyelem az egyes országokban élő roma, cigány népesség markánsá és jól láthatóvá váló problémáinak megoldása irányába terelődött – a kormányzatok és azután Európai Unió központi irányító testületei is számos kezdeményezést indítottak, jelentős forrásokat fordítottak a leszakadó csoportok felzárkóztatására, integrálására, a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésére. Ezek közül az egyik legátfogóbb kezdeményezés a nemrégiben lezárult Roma Integráció Évtizede program volt. A kérdés oktatáspolitikai vonatkozásait, hogy ezek az erőfeszítések át tudták-e formálni érzékelhető mértékben az egyes országokban élő romák helyzetét, csökkentették-e számszerűen a lemaradásukat az iskolarendszer egyes fokozataiban, az oktatás különböző dimenzióiban, folyóiratunk előző számában jártuk körül. Jelen írásunkban a Roma Integráció Évtizede program eredményeinek számszerű mutatókkal alátámasztott jelzőrendszeréből a foglalkoztatás terén tapasztalható folyamatokra fókuszálunk, s vizsgáljuk, történt-e érdemi változás a roma népesség foglalkoztatottságában, a munkaerőpiac területén tapasztalható hátrányos helyzetben, diszkriminációban a Dekád résztvevő országában.

Mint a korábbi írásban is rámutattunk, nehezen mérhető és számszerűsíthető kérdésekre keressük a választ, mert miközben benyomásaink, szubjektív érzéseink vannak arról, hogy például Magyarországon a különböző projektek és kezdeményezések napjainkig nem hoztak átütő sikert a foglalkoztatottság területén sem, statisztikai szinten, objektív módon ez nehezen igazolható.

E tekintetben is fontosnak nevezhetjük a Roma Integráció Évtizede programot, illetve az azt irányító iroda tevékenységét, mert pontosan e nehezen számszerűsíthető folyamatok tekintetében tettek arra kísérletet, hogy mérhetővé tegyék az egyes országokban élő cigány, roma csoportoknak a társadalom egészéhez viszonyított lemaradását, valamint az e téren érzékelhető változásokat. A mérőrendszer sajátosságai, az egyes országok részéről történő adatszolgáltatás eltérései, valamint az egyes mutatóknak adekvát volta ahogy az oktatás vonatkozásában, úgy e területen is kérdésessé teszik azok tényként való elfogadását, ám a foglalkoztatás terén tapasztalható, a többségi társadalomhoz képest a roma csoportok lemaradása, illetve e lemaradásnak a Dekád 10 éve alatti változása, így a programok sikeressége, eredményessége szem-

pontjából jelző értékűek lehetnek. Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy a Dekád időszaka alatt a cigány népesség társadalmi integrációját erősítő kezdeményezések hatását mérő módszer adatai alapján – annak problémáit és buktatóit továbbra is hangsúlyozva képet kapjunk a 2005 és 2015 közti évek változásairól a roma csoportok munkaerő-piaci részvétele tekintetében.

A foglalkoztatás területén (ahogy részben az oktatási célkitűzések között is) hazánkban szintén korábbi kezdeményezések folytatása volt jellemző. Így a *Decentralizált programok a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásáért*, a *Lépj egyet előre! II*, a *Nem mondunk le senkiről – Esély a leghátrányosabb helyzetű térségekben élőknek*, az „*Út a munkához*” program, *Vállalkozásfejlesztés: Munkahelyteremtő beruházások támogatása, illetve a Roma mikro-, kis- és középvállalkozás megerősítését és fejlesztését támogató pályázat*.

A módszertani dilemmák miatt a vizsgálat eredményeit mindenképpen óvatosan kell kezelni. Arra biztosan nem alkalmasak, hogy az országok közötti összehasonlításokat megtehessek a társadalmi beilleszkedés értelmezéséhez, viszont véleményünk szerint jól felhasználhatók arra, az egy-egy országon belül a Dekád ideje alatt tapasztalható változásokra, azok nagyságára, valamint pozitív, vagy negatív tendenciáira rávilágítsanak.

Az indikátorok értelmezésénél azt is figyelembe kell venni, hogy a többségi népesség és a cigány lakosság társadalmi távolságát jelző értékek nem az abszolút életkörülményekről adnak tájékoztatást. Sokkal inkább szubjektív adatok, amelyek a viszonylagos lemaradásra mutatnak rá a cigány csoport, vagy azon belül a roma nők esetében.

A Roma Integrációs Index¹ munkaerő-piaci beilleszkedést vizsgáló mutatói

A foglalkoztatás terén mutatkozó lemaradás érzékeltetését 2005-ben, illetve 2014-ben az alábbi mutatók segítségével igyekeztek a roma integrációs indexen belül biztosítani:

- Foglalkoztatottsági ráta – A 15-64 éves (gazdaságilag aktív korú) korcsoportból a foglalkoztatott személyek aránya %-ban kifejezve. Foglalkoztatott az a személy, aki kijelenti, hogy az elmúlt héten volt fizetett munkája.
- Az informális szektorban foglalkoztatottak aránya – A 15-64 év közötti korcsoportból a feketegazdaságban foglalkoztatott személyek aránya. Azon személyek, akik kijelentik, hogy ugyan az elmúlt héten volt fizetett munkájuk, de az nem tartozik a nemzeti munkaügyi jogszabályok, a személyi jövedelemadózás és a szociális ellátások hatáskörébe.
- Munkanélküliségi ráta – A 15-64 közti korcsoportból azok aránya, akik munkanélküliek. Munkanélküli az a személy, aki kijelenti, hogy ugyan az elmúlt egy héten nem volt fizetett munkája, a következő két hét során munkába tudna állni.
- Hosszú távú munkanélküliségi ráta – A 15-64 éves (aktív korú) munkanélküli korcsoportból azok aránya, akik legalább 12 hónapja munkanélküliek.

1 A tanulmányban, ahogy az oktatás terén is a Roma Évtized Program Titkársága által gyűjtött és közzétett adatokat használjuk elemzésül. Roma Inclusion Index 2015. Decade of roma inclusion secretariat foundation, september 2015. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/g9810_file1_roma-inclusion-index-2015-s.pdf (letöltés: 2017.01.09.)



GALÉRIA

- Legutóbbi munkaviszony – A munkanélküliként definiált személyek legutóbbi foglalkozási viszonya óta eltelt idő átlagos hossza hónapokban kifejezve.
- Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya – A 15-64 év közötti (gazdaságilag aktív korú) orcsoportba tartozó személyekhez viszonyítva azok aránya, akiknek saját bevallásuk szerint soha nem volt még munkaviszonya.
- Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya – (Youth NEET index) – Azon 15-24 év közötti fiatalok aránya a teljes korcsoporthoz viszonyítva, aki nem vesznek részt sem oktatásban, se képzésben és nem is foglalkoztatottak (not in education, employment nor training).

A foglalkoztatás terén használt indikátorok közül a foglalkoztatottságra és a munkanélküliek arányára vonatkozó mutató minden partner ország esetében rendelkezésre állt. A fekete-gazdaságban foglalkoztatottak arányának bázisértékeit a projekt indulásának évében azonban öt ország, a záró évét csak egy ország nem tudta biztosítani. A hosszú távú munkanélküliség mutatói három állam esetében hiányoztak. Az utolsó foglalkozási viszonytól eltelt időtartam és munkatapasztalattal nem rendelkező kategória gyakran összefüggésben van, s esetenként az előbbi foglalta magában a munkatapasztalattal nem rendelkezők körét is. Az előbbire vonatkozó bázisérték nyolc, míg a záró adat két országnál hiányzik. Az utóbbinál egy alapadat és hat kimeneti adat nem került rögzítésre. Ráadásul a legutóbbi munkaviszonyra vonatkozó adat esetenként az azóta eltelt évek számában lett kifejezve, más esetekben azon személyek százalékos arányában, ahol a munkában eltöltött éveket meghaladja a legutóbbi munkaviszonytól eltelt idő. Bár mindkettő informatív, az index csak az előbbi adatokat emelte be a számításba a könnyebb kezelhetőség miatt. Azon fiatalok aránya tekintetében, akik sem oktatásban, sem a képzésben nem vesznek részt, de nem is foglalkoztatottak (youth NEET),

szintén inkább a kiinduló adatok hiányoznak (öt országban), fontos jelzőértéke miatt a záró évben már csak egy ország nem szolgáltatott adatot.

Eredmények, tendenciák

Az értékelés során táblázatos formában közöljük a 2005-ös bemeneti bázis év adatait az egyes mutatók tekintetében a teljes népességre, a roma népességre, valamint, ahol rendelkezésre állt ilyen adat, ott a roma nőkre vonatkozóan külön is. Az évtized zárásakor felvett 2014-es kimeneti adatokat ugyanilyen bontásban ismerhetjük meg. A táblázat utolsó oszlopai a roma népességnek a teljes népességhez vetett lemaradását mutatják a bázis évben és a záró évben, a végső adat pedig arra világít rá, hogyan változott az időszak alatt ez a társadalmi távolság. Az adatközlés jellege miatt az utolsó oszlop adatai negatív előjel esetén fejlődő folyamatról, pozitív változásokról tanúskodik, hiszen arra mutat rá, hogy a szakadék csökkent. Pozitív érték viszont a roma csoportnak a többséghez viszonyított lemaradásában a negatív, rosszabbodó tendenciára hívja fel a figyelmet!

Albánia

Albániában az Évtized időszaka alatt a foglalkoztatottsági mutatóban korábban tapasztalható lemaradás a romák esetében jelentősen mérséklődött. A roma népesség erőteljes felzárkózása figyelhető meg, a többségi társadalom (amúgy nem túl jó) mutatójához képest 2014-ben már csak 3 %-os a lemaradás. Ugyanakkor miközben az albán lakosság körében a magas fekete gazdaságban foglalkoztatotti arány a 10 év alatt valamelyest csökkent, s mérsékelten sikerült „fehéríteni” az albán gazdaságot és munkaerő-piacot, a romák informális szektorban való elhelyezkedése markánsabbá vált, s az aktív korban lévő roma népességnek a korábbi 35%-hoz képest 2014-ben már 45%-a nem a legális gazdaság körébe tartozó munkából élt. Itt a két vizsgált populáció ellentétes irányú folyamatai a társadalmi távolság növekedését, a romák legális gazdaságból történő kirekesztődésének fokozódását jelzik.

Az albán gazdaság nehézségeit jelzi az évtizedben a munkanélküliségi mutató növekedése a teljes foglalkoztatotti körben. A roma népességnél azonban eközben javult ez az adat, tehát a társadalmi lemaradás csökkent, ám a többségi társadalom tagjaihoz képest markáns különbség áll fenn továbbra is. Hasonló tendenciák érvényesek a hosszú távú munkanélküliségre is, azonban itt jelentősebb javulás figyelhető meg a roma népesség körében, a felzárkózás is erőteljesebb volt, de a különbség a többségi csoporthoz képest, ha nem is olyan mértékben, mint a munkanélküliség összesített értékénél, de fennáll. A romák közül többen tudnak egy évnél rövidebb idő alatt visszakapcsolódni a munka világába. Ez valószínű a foglalkoztatás terén elindított roma támogató programok hatását mutatja. Ugyanakkor az előző mutatóval összevetve arra is rávilágít, hogy ez a fajta támogatás időleges, s annak lejárta után a támogatottak ismét munkanélkülivé válhatnak, hiszen ez a mutató nem csökken hasonló intenzitással!

A semmilyen munkatapasztalattal nem rendelkező 15-64 év közötti csoport köre növekedett Albániában a vizsgált intervallumban, s a roma csoporton belül magasabb az arány, ez a különbség azonban szintén erősen redukálódott, a korábbi 24-hez képest 2014-ben már csak 9%-os a lemaradás.

A fiatalok NEET mutatója nagyon magas az országban, hiszen 2005-ben a 15-24 éves korosztály több, mint fele sem az iskolarendszerben, sem a munkaerőpiacon nem volt jelen. Ez az érték sokat javult 2014-re, már csak a fiatalok 35%-a „lebeg”. Az albániai romák körében azonban ez a mutató is magasabb volt a bázis évben, s miközben az évtized során javulás figyelhető meg, ez nem olyan mértékű, mint a nem roma fiatalok integrálása a rendszerbe. E téren jelentősen nőttek a roma fiatalok esély különbségei, nőtt a kirekesztődésük.

A nők munkaerő-piacról való kiszorulása a hagyományos nemi szerepek miatt fokozottabb, jóval alacsonyabb a roma nők foglalkoztatottsága, s magasabb a munkanélküliségi mutató is körükben, ugyanakkor kevésbé szorulnak a fekete gazdaság színtereire felé, de miközben az ilyen típusú munkaviszony az osztársadalom szintjén csökkent, a 2010-es évtized közepére az albániai roma nők is – férfitársaikhoz hasonló mértékben – fokozottan szorultak be e foglalkoztatási formákba. A támogató programok hatása a roma nők hosszú távú munkanélküliségi rátájának csökkenésében is érzékelhető, ugyanúgy, mint a roma férfiak esetében, azonban itt is jóval magasabb azon nők aránya, akik egy évnél tovább munka nélkül vannak. A roma nők szélesebb köre tartozik azok köré, akiknek soha nem volt munkája. S a 15-24 év közötti roma hölgyek is magasabb arányban szorulnak ki az oktatás, s ugyanakkor a munkaerőpiac terepéről is, valószínűleg itt is a tradicionális családi szerepek, a lányok orai házasságkötése és anyává válása áll a háttérben. A „youth NEET mutató” terén fiatal roma lányok körében alig figyelhető meg javulás.

Összességében elmondható, hogy a foglalkoztatás terén az arra vonatkozó legtöbb mutató tanúsága szerint sikerült mérsékelni a romák kirekesztődését, a nők esetében ezek az eredmények mérsékeltőbbek.

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	56	38	23	51	48	38	16	3	-13
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	25	35	21	20	45	36	10	25	+15
Munkanélküliségi ráta	14	48	60	18	43	54	30	25	-5
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	9	41	57	12	29	38	32	17	-15
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	6	30	45	10	19	28	24	9	-15
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	51	67	74	35	57	70	16	22	+6

Bosznia-Hercegovina

Az ország tekintetében a foglalkoztatási integrációt mérő mutatók jelentős része nem került közlésre. Ami a hiányos adatsorból is leszűrhető, hogy a roma lakosságnak lemaradása van amúgy sem kedvező mutatókkal jellemezhető országos adatokhoz képest. Miközben ez utóbbi adat az aktív korúak foglalkoztatottsága tekintetében mindössze 35% 2014-ben, a roma populáció megfelelő csoportjánál csak 19%, s a roma nők hátránya még jelentősebb, közülük csak 5%-nak van munkája. A romák közt 15%-nyival többen nem rendelkeznek semmilyen munkatapasztalattal (ez a csoport 15-64 év közötti tagjainak 84%-ra, a roma nők 90%-ára igaz).

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	na.	na.	na.	35	19	5	na.	36	na.
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Munkanélküliségi ráta	31	47	na.	28	31	na.	16	3	-13
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	na.	na.	na.	69	84	90	na.	15	na.
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.

Bulgária

A többségi népességhez képest nagyon alacsony (kb. harmada) az ország roma lakosságának foglalkoztatottsága, s ez a helyzet 2005 és 2014 között picit javult a tekintetben, hogy miközben az országos foglalkoztatottsági adatok 4%pontnyit, addig a roma népességre vonatkozó adat ennél szerényebb mértékben, de 2%pontnyit növekedett. Közben azonban a lemaradás nőtt a romák rovására, s ez a nők esetében még kifejezettebb. Az aktív korú roma nőknek még mindig csak 17%-a rendelkezik munkaviszonnyal. A fekete gazdaság jelenléte az országban nem meghatározó, de korábban a roma munkavállalói réteg 14%-a itt szerzett jövedelmet, az amúgy sem túl magas informális szektor mutató 2014-re tovább mérséklődött, s a roma munkaerő vonatkozásában ez a visszaszorulás még kifejezettebb.

A munkanélküliségi ráta adatai is mutatják a társadalmi különbségeket, az országos 10%-os adat a bulgáriai romák közt már 2005-ben is több, majd két és félszerese volt, 2014-re pedig az országos adatoknak a nemzetközi gazdasági folyamatok miatti emelkedése mellett a romák körében annak több, mint háromszorosára nőtt, a társadalmi szakadék jelentősen szélesedett. Hasonló romlás rajzolódik ki a több, mint egy éve munka nélkül levők arányait tekintve is.

A munkanélküliek közt a legutóbbi munkaviszony óta eltelt idő átlagos hosszában is látszik a kirekesztődés, az átlagos 3,9 hónappal szemben a romák 6,3 hónapot, a roma nők 7 hónapot várnak, míg újra munkaviszonyt tudnak létesíteni.

A munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya mind országosan, mind a roma népesség körében csökkent, s a különbség a két csoport közt számottevően mérséklődött. A sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, sem képzésben részt nem vevő fiatalok aránya azonban magas. Az országos adat a megfelelő csoport negyedét öleli fel, a romáknál azonban a korosztály 70%-a érintett volt 2005-ben, míg 2014-re valamelyest javult ez az érték, már csak 60%-uk szorul ki az oktatás-képzés és munkaerőpiac szintjeiről.

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	56	20	16	60	22	17	36	38	+2
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	4	14	8	2	7	3	10	5	-5
Munkanélküliségi ráta	10	24	24	13	43	46	14	30	+16
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	6	28	31	8	35	35	22	27	+5
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	3,9	6,3	7	na.	2,4	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	22	53	57	16	37	40	31	21	-10
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	25	70	na.	22	60	na.	45	38	-7



GALÉRIA

Cseh Köztársaság

Az országban – bár a roma népesség foglalkoztatottsága alig fele a teljes népességre jellemző értéknek – az aktív korúak munkaerő-piaci részvétele növekedett a vizsgálati periódusban. A romák adata nagyobb mértékben növekedett, ami jelzi a foglalkoztatási célkitűzések, s a roma népesség lemaradásának csökkentésére tett erőfeszítések sikerességét. Az informális szektorban jobbra a roma munkaerő foglalkoztatása valósul meg. A munkanélküliségi ráta Csehország esetében is jelzi a roma népesség kirekesztődését, de a vizsgált időtávon javulás figyelhető meg, ez különösen a roma munkavállalók esetében volt markáns. A hosszú távú munkanélküliség is elsősorban őket érinti, de e téren is látványos javulás mutatkozik, a felére esett vissza azok aránya, akik egy évnél hosszabb ideig a munkaerőpiacon kívülre szorultak, de még így is négyszer kisebb erre az esélye egy nem roma munkavállalónak. A legutóbbi munkaviszony átlagos hosszára irányuló adat is lemaradást és hátrányos helyzetet jelez a munka világában, mint ahogy a foglalkozási jogviszonyal soha nem rendelkezettek arányainak látványos eltérései is. A fiatal felnőttek NEET értéke szintén az esélyegyenlőtlenséget tükrözi, hiszen ez a roma korosztálynál ötször gyakrabban fordul elő, mint a teljes népesség 15-24 éves korcsoportjánál, s a roma fiatal férfiak több, mint 64%-a, a nők közül 74%-nál is többen kimaradnak az oktatásból és a munka világából is.

ROMOLÓGIA

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	65	29	27	69	38	25	36	31	-5
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	na.	na.	na.	5	15	10	na.	10	na.
Munkanélküliségi ráta	8	46	49	6	27	34	38	21	-17
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	4	24	26	3	12	15	20	9	-11
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	3,1	5	7	na.	1,9	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	na.	na.	na.	16	42	48	na.	26	na.
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	13,3	64,1	74,2	8	39	48	50,8	31	-19,8

Magyarország

Hazánk esetében a térség országainak legtöbbszörénél valamivel kisebb, de így is erős eltérés mutatkozott a 2005-ös év hivatalos foglalkoztatottsági arányainak különbségében, s ez a differencia csökkent is 2014-re, esélyegyenlőségről azonban a munka világában sem beszélhetünk továbbra sem. Az informális szektorban dolgozók aránya átlagosan is magas, de a romáknál ez közel kétszeres valószínűséggel áll fenn. A roma, cigány nők nagyjából a társadalmi átlagnak megfelelő arányban sodródnak a fekete gazdaság felé, ez tehát elsősorban a cigány férfi munkaerő terepe.

A munkanélküliségi ráta (legalábbis a szolgáltatott hivatalos adatok szerint) 2005-ben nem volt látványosan magasabb a cigány munkaerő körében, de 2014-re az akkor már javuló hazai mutatók mellett a romák mutatója romlott. E téren a társadalmi távolság a vizsgált időszakban 18%pontnyit növekedett. Nincs bázisadat a hosszú távú munkanélküliségre vonatkozóan, de valószínű, itt is a fenti tendencia jellemző, a 2014-es mutatók ugyanis nagy különbséget mutatnak a cigány, roma népesség hátrányára, hiszen a munka nélkül lévők több, mint fele már legalább egy éve nem dolgozott. A legutóbbi munkaviszony nem mutat különbséget, vagy munkaerő-piaci diszkriminációt, mint ahogy a munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya sem. Az oktatásból, képzésből és foglalkoztatásból egyszerre kiszoruló fiatalok aránya azonban a romák közt jelentősen magasabb, s a roma lányoknál még inkább felszökik ez a mutató.



GALÉRIA

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	50	21	15	54	32	na.	29	22	-7
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	na.	na.	na.	11	22	14	na.	11	na.
Munkanélküliségi ráta	7	12	na.	7	30	na.	5	23	+18
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	na.	na.	na.	42	54	na.	na.	12	na.
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	4,0	3,9	5,4	na.	-0,1	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	na.	na.	na.	14	14	14	na.	0	na.
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	na.	na.	na.	18	25	34	na.	7	na.



GALÉRIA

Macedónia

Macedóniában a foglalkoztatottsági arányban semmilyen változás nem figyelhető meg, a roma munkaerő foglalkoztatottsága a teljes népesség alacsony aktivitásához képest is alacsonyabb, ahhoz viszonyítva körülbelül kétharmad. Ráadásul a 2005-ös adathoz képest növekedett a fekete gazdaságnak a munkaerő felszívó szerepe, s jelentősen nőtt ez az ország roma népességének körében, ahol a gazdaságilag aktív korú foglalkoztatottak több, mint fele (59%) csak illegálisan talál munkát. Ez erősen hat a kereseti viszonyokra, a társadalombiztosítási ellátásokra, valamint a jövőbeli nyugdíjas kilátásokra is e körnél.

A munkanélküliségi ráta 2005-ben nagyon magas volt, de kimagaslóan a roma munkavállalók közt, 2014-re az országos érték mintegy felére csökkent, s mérséklődött a roma csoportnál is, de így is a munkaképes korúak majdnem felének nincs munkája. A társadalmi távolság a két csoport közt alig csökkent. Nagyobb eredmények látszanak a hosszú távú munkanélküliség felszámolása terén, s bár itt is látszik a jelentős különbség a két vizsgált populáció között (a romáknál ez az érték kétszeres), a különbség 8%-pontnyit mérséklődött, a felzárkózás valószínűleg elindult. A roma munkanélkülieknek valamivel hosszabb idejükbe kerül átlagosan, mire ismét munkába állhatnak.

A munkatapasztalattal nem rendelkezők köre az aktív korú csoportban közelebb került egymáshoz, mert miközben a macedón lakosság körében erősen növekedett a mutató, az ország roma népességénél jelentősen csökkent. A fiatalok NEET mutatójában gyakorlatilag nem volt változás.

A nők helyzete a klasszikus mintát mutatja, a foglalkoztatottság alacsonyabb körökben, de a fekete gazdaságban kisebb a részvételük (bár ez 2014-re meghaladta a roma férfiak adatait). A nők nagyobb arányban munkanélküliek, egy évnél tovább is, többen vannak, akiknek nincs munkatapasztalata és többen azon 15 és 24 év közti lányok is, akik nem tanulnak, nem dolgoznak, s éppen átképzésen sem vesznek részt.

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	37	23	11	37	23	10	14	14	0
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	17	44	30	19	59	62	27	40	+13
Munkanélküliségi ráta	42	71	84	24	49	65	29	25	-4
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	38	67	79	20	41	54	29	21	-8
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	5,4	7,0	5,3	na.	1,6	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	40	74	82	53	68	78	34	15	-19
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	35	72	87	36	69	79	37	33	-4

Montenegró

Montenegróban a Dekád évei alatt valamivel javult a munkaerőpiac helyzete, ez éreztette hatását a roma népesség foglalkoztatottságára is, 10 százalékponttal csökkent a társadalmi távolság e téren. A roma munkaképes korú foglalkoztatottak túlnyomó többsége azonban nem a tiszta gazdaság keretein belül szerzi jövedelmét (2005: roma dolgozó férfiak 80%-a, a nők 78%-a), s itt a két nem tekintetében sincs jelentős különbség. Bár 2015-re az országban ezt a magas értéket sikerült minimálisra visszacsorítani, a roma munkaerő esetében nem tisztult ki ilyen mértékben a munkaviszony, még mindig több mint felük érintett.

A munkanélküliségi ráta magas, a roma férfiak közt 58%-os, a nők körében viszont 83%-ra ment fel a Dekád nyitó évében. Az adatok 2014-re sokat javultak, de a „nagy társadalom” mutatójához viszonyított lemaradás a roma népességnél megmaradt. Hasonló a helyzet a hosszú távú munkaviszony nélküli kör esetében is.

A legutóbbi munkaviszonytól eltelt időszak átlagos hosszát nézve érdekes adatokkal találkozunk, itt mintha már 2005-ben is jobb helyzete lett volna a romáknak, akik átlagosan 1,3 hónap alatt el tudtak helyezkedni, szemben az ország egészére vonatkozó 5,9 hónapos értékkel. 2014-re ez az előny még tovább nőtt, mert miközben egy átlagos munkanélküli már 14 hónapot vár, míg újra munkába állhat, a romák csak kicsit többet, mint kilenc évvel korábban (3,1 hónapot). A növekvő értékek tehát e jelzőszám tekintetében nehezedő helyzetre hívják fel a figyelmet. A roma munkaerő kedvező esélyeit minden bizonnyal a foglalkoztatást támogató programok indukálják.

Emellett azért jóval többen vannak a montenegrói romák közt, akiknek nincs munkatapasztalata, s bár a társadalmi távolság e tekintetben sokat mérséklődött, itt a teljes

népesség romló mutatói állnak inkább a háttérben. A roma női munkaerő körében szintén drasztikusan nőtt azok köre, akik még soha nem álltak alkalmazásban, nem volt munkaviszonyuk.

A fiatal felnőttek munkaerőpiacról, oktatásból, képzésből való egyszerre történő kirekesztődésének erőssége csökkent, s leginkább a roma populáció körében, így a fiatalok esélyei kerültek talán legközelebb a macedón többségi népességéhez.

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	40	19	3	47	36	9	21	11	-10
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	22	80	78	5	56	51	58	51	-7
Munkanélküliségi ráta	36	58	83	20	30	41	12	10	-2
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	36	48	63	16	24	47	12	8	-4
Legutóbbi munkaviszony	5,9	1,3	1,8	14,0	3,1	2,0	-4,6	-10,9	+6,3
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	23	59	26	63	71	72	36	8	-28
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	16	46	49	5	15	16	30	10	-20

Románia

A foglalkoztatottsági mutató – miközben az országos helyzet nem változott – a roma népességnél nagyon visszaesett a vizsgált periódus alatt, s így történt ez a roma nők körében is. Ezáltal a társadalmi esélyei a roma, cigány csoportnak csökkentek. A munkával rendelkezők informális szektorba szorulása is ezt erősíti. Bár a munkanélküliségi ráta a cigányok körében csökkent, s a különbség is mérséklődött, 2005-ben az országos érték majd hatszorosa volt, 2014-re már „csak” alig ötszörös a szorzó. A roma nők közt magasabb mutatókkal találkozunk, hasonló mértékben javuló tendenciával. A többi mutató tekintetében nem tudunk a változásról képet alkotni, de minden esetben a roma csoport hátrányos helyzetét, s azon belül a nők halmozott hátrányait vetítik elénk.



GALÉRIA

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	58	46	34	59	30	19	12	29	+17
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	na.	na.	na.	8	49	36	na.	41	na.
Munkanélküliségi ráta	8	44	52	7	33	43	36	26	-10
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	3,2	5,1	5,6	na.	1,9	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	na.	na.	na.	26	51	56	na.	25	na.
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	na.	na.	na.	26	58	na.	na.	32	na.

Szerbia

A viszonylag magas foglalkoztatottsági arány ellenére is mutatkoznak a roma népesség hátrányai az összes mutató tekintetében – bár eltérő nagyságrendben. A romák munkaerő-piaci integrációjában a Roma Évtized éve alatt sikerült egyes területeken áttörést elérni. Ezt jelzi a foglalkoztatottság erőteljes javulása körükben, különösen a nőket tekintve.

A munkanélküliek aránya valamelyest csökkent rövid, illetve hosszabb távon is. A munka nélkül töltött időszak hosszában nem tapasztalható jelentős különbség. Annál nagyobb azok arányában, akik az aktív korosztályból nem rendelkeznek munkatapasztalattal – s e téren a roma csoport hátránya sokat növekedett. A fiatalok közt is magas azok aránya, akik az aktív élet minden területéről kiszorulnak. Ez feltűnően, a térség többi országához képest igen magas arányt jelent a teljes népességre vonatkozóan is (2005-ben 80%, 2014-ben már csak 79%), s egy kicsit magasabb a romák 15-24 éves csoportjában (85, ill. 81%), a roma fiatal nőknél még magasabb ez a kirekesztődés (95, valamint a későbbi mintaszolgáltatásnál 92%).

Az informális munkák gyakrabban fordulnak elő a roma csoport dolgozói körében.

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	77	55	56	77	64	71	22	13	-9
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	na.	na.	na.	13	22	12	na.	9	na.
Munkanélküliségi ráta	13	24	26	12	19	15	11	7	-4
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	10	21	20	11	17	14	11	6	-5
Legutóbbi munkaviszony	4	5	na.	3	4	na.	1	1	0
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	33	51	69	47	75	85	18	28	+10
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	80	85	95	79	81	92	5	2	-3



GALÉRIA

Szlovákia

Északi szomszédunknál az ottani roma munkaképes korúak foglalkoztatottsága nagyon alacsony volt a Dekád elején az országnak a régió átlagához képest jobban teljesítő gazdasága mellett, s ez alig javult az évtized zárásáig. A többségi lakossághoz viszonyított erős lemaradás tehát ezen index-szám vonatkozásában megmaradt, kicsit csökkent. A roma nők körében a korábban jellemző végletesen alacsony munkaerő-piaci részvétel a későbbi adatszolgáltatáskor már közelíti férfi társaikét.

2005-ben gyakorlatilag nem volt különbség roma és nem roma viszonylatban az informális tevékenységek elterjedtségét illetően, elég alacsony az érték. 2014-re viszont mialatt visszaszorult ez az átlagos munkavállalók közt, sokat emelkedett a roma munkaerő körében. Ekkor már majdnem minden roma állásban lévő a fekete gazdaság tart el. A társadalmi távolság tehát e mutatónál sokat növekedett.

Ugyanígy nőtt a lemaradás a munkanélküliséget jelző mutatónál is, ez az adat sokat javult az össznépeség tekintetében, s egészen picit, 1 %-nyit a roma csoportban. Nem úgy a nőknél, akik közül 2005-ben a felének, 2014-ben már háromnegyedének nem volt munkája. S a romák körében a munkanélküliség tartós. Többen vannak egy évnél hosszabb ideig a munka világától távol, ráadásul a szakadék növekedett az időszak során, s a legutóbbi munkaviszonytól eltelt idő átlaga is majdnem kétszerese az országos átlagnak.

A munkatapasztalattal nem rendelkezők az aktív korosztályban több mint kétszer annyian vannak, s a fiatalok teljes társadalmi marginalizációját is sokkal erőteljesebbnek mutatja a Youth Neet adata.

ROMOLÓGIA

Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	52	11	5	55	16	11	41	39	-2
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	16	17	16	5	21	18	1	16	+15
Munkanélküliségi ráta	24	72	51	11	73	75	48	62	+14
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	12	36	26	5	37	38	24	32	+8
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	3,9	7,0	8,5	na.	3,1	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	na.	na.	na.	19	43	49	na.	24	na.
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	16	35	40	21	45	52	19	24	+5

Spanyolország

Az eddig áttekintett Közép-Kelet-, Dél-Kelet-Európai országcsoporttól mind földrajzilag, mind történelmi, gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásban távol eső Spanyolország logikusan legfeljebb az itt élő roma populáció számosságát tekintve illeszthető a fenti sorba. Nem volt véletlen azonban a Roma Integráció Évtizede programhoz történő csatlakozása.

A foglalkoztatottságra vonatkozó mutatók erősen tendálnak a korábban látott jellegzetességekhez. A foglalkoztatottak aránya az aktív korcsoportban gyakorlatilag a poszt szocialista országok közül többel (Magyarország, Szlovákia, Románia, Bulgária, Albánia) egy szinten állt, Csehországban és Szerbiában azonban megelőzte a spanyol mutatót. A gazdasági válság miatt Spanyolországban még tovább romlott a helyzet, s ez nem hagyta érintetlenül az ország összlakosságához képest korábban is gyengébben foglalkoztatott cigány népességét sem. Ez a férfiakat jobban érintette, a vizsgált időintervallumban a spanyol cigány nők előrébb léptek, s a korábbi, a férfiakéhoz viszonyított elmaradásuk után foglalkoztatottsági mutatójukban meg is előzték azokat. A kedvezőtlen gazdasági folyamatokat jelzi az is, hogy miközben az ezredforduló utáni években a fekete gazdaság nem játszott szerepet az ország életében, tíz évvel később már a munkavállalók egyharmada csak ilyen formában talál jövedelemszerzési lehetőséget. 2005-ben még a spanyol cigány népességnél sem volt ilyen kiterjedt az illegális munkaviszony (24%-a a dolgozók körének), 2014-re azonban már majdnem kétharmaduk szorult a foglalkoztatási környezetbe. A gazdasági folyamatok úgy tűnik, nem etnikai alapon válogattak, hiszen a társadalmi távolság mindvégig változatlanul megmaradt.

A munkanélküliségi ráta a roma népesség körében háromszoros volt 205-ben, ez a különbség mérséklődött, mert a többségi munkavállalók erőteljesebben szorultak ki a munka világából, de a korábbi cigány munkavállalók közül is sokan veszítették el megélhetésüket, s 57%-ra nőtt a munkanélküliek aránya. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy tartósabbá is vált a munka nélkül töltött időszak, miközben az átlag dolgozók 9%-a van egy évnél tovább munkaviszony híján, ez a roma, cigány csoport esetében a munkanélküliek harmada. Ez az érték-pár ismét a kirekesztődés fokozódását vetíti elénk.

Adatot Spanyolország viszonyairól már csak a sem iskolába, sem egyéb képzésre nem járó, sem nem dolgozók arányáról kapunk a 15-24 éves korcsoport körében. Ez a Neet mutató is markánsan magasabb az ország cigánysága körében, több, mint kétszeres.

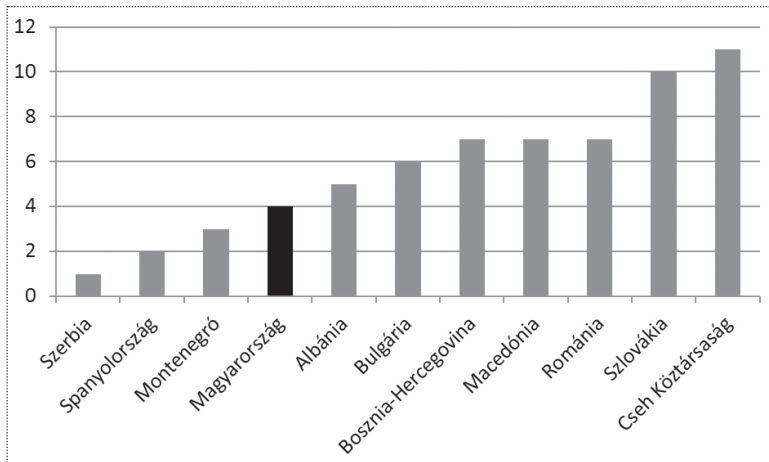
Mutató	2005 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			2014 (Forrás: Roma Inclusion Index 2015.)			A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2005) (saját számítás)	A roma népesség lemaradása a teljes populációhoz viszonyítva (2014) (forrás: Polónyi I., 2016.)	Változás 2005-2014 a roma népesség lemaradásában (saját számítás)
	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők	Teljes népesség	Roma népesség	Roma nők			
FOGLALKOZTATÁS									
Foglalkoztatottsági ráta	52	37	23	39	28	33	15	11	-4
Informális szektorban foglalkoztatottak aránya	1	24	na.	34	57	52	23	23	0
Munkanélküliségi ráta	15	42	51	34	57	52	27	23	-4
Hosszú távú munkanélküliségi ráta	1	5	na.	9	30	na.	4	23	+19
Legutóbbi munkaviszony	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Munkatapasztalattal nem rendelkezők aránya	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Sem foglalkoztatásban, sem oktatásban, képzésben részt nem vevő fiatalok aránya	na.	na.	na.	20	46	na.	na.	26	na.

Összegzés

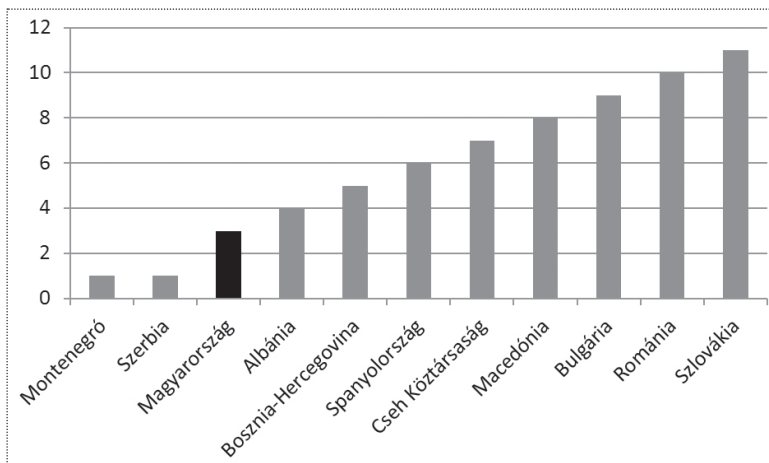
Szemben az oktatás területére irányuló társadalmi integrációt, esélyegyenlőséget erősítő projektekkel, beavatkozásokkal, amelyek látványos eredményeket elsősorban hosszabb távon, a most bevont, programokkal megcélzott és erősített csoport majdani társadalmi, munkaerő-piaci integrálódása során tudnak felmutatni; a foglalkoztatáspolitikai beavatkozások gyorsabb hatást, megtérülést képesek generálni. Hatásuk rövid távon már érzékelhető kéne legyen, hiszen a támogatásban részesített munkába állása azonnal mutatkozik a különféle elemzésre használt adatok terén. Sőt pont e rövid távú hatás miatt jól felhasználhatók a statisztikai mutatók gyors javítására, látványos eredmények igazolására (ld. közmunka program hazánkban). Lehetséges ugyanakkor, hogy

hatásai hosszabb távon elenyésznek, kikopnak, a támogató programok lejárta, megszűnte után. Az oktatási investíció e tekintetben valószínűleg tartósabban fennmaradó hatást érhet el.

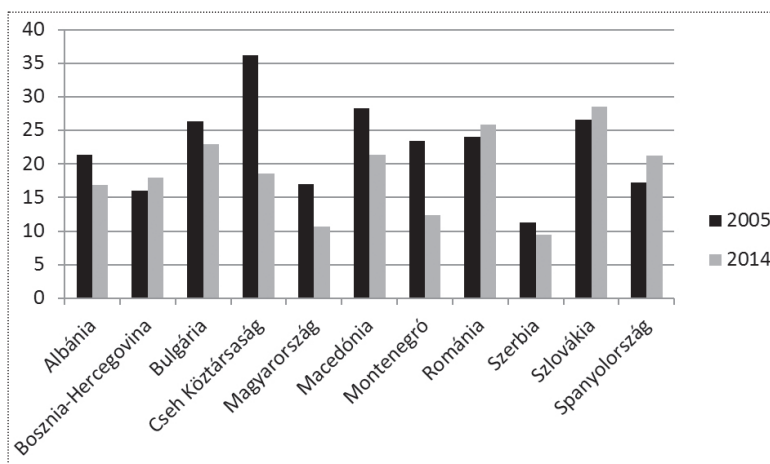
A fent feltételezett jellemzők ellenére úgy tűnik, a Roma Integráció Évtizede a foglalkoztatási integráció mérésére sorba állított mutatók tekintetében sem tudott egy-egy ország esetében átütő és minden területen előremutató változásokat előidézni. Egy-egy téren ha vannak is eredmények bizonyos országoknál, más adatok ennek elmentmondva a munkaerő-piaci kirekesztődés stagnálását, vagy fokozódását jelzik.



1. ábra: A Roma Integráció Évtizede Program résztvevő országainak sorrendje roma népességüknek a többségi társadalomhoz viszonyított lemaradása alapján a foglalkoztatás területén (2005)



2. ábra: A Roma Integráció Évtizede Program résztvevő országainak sorrendje roma népességüknek a többségi társadalomhoz viszonyított lemaradása alapján a foglalkoztatás területén (2014)



3. ábra: A roma népesség többségi társadalomhoz viszonyított lemaradásának változása a foglalkoztatás területén a Roma Integráció Évtizede Program résztvevő országaiiban (2005-2014)

Végezetül a foglalkoztatási projektekkel kapcsolatban is meg kell említeni, hogy a tanulmányban használt matematikai statisztikai jellegű megközelítés koránt sem a legkifejezőbb eszköz az egyes országokban lezajlott társadalmi integrációt erősítő programok és azok valós hatásainak, hatékonyságának pontos érzékeltetésére. Azt gondoljuk, hogy az elmúlt évtizedben elindult beavatkozási kísérletek eredményeit nem jól tükrözik ezek a kissé erőltetetten képzett statisztikai mérőszámok. Elindultak olyan folyamatok, indukálódtak olyan kezdeményezések, amelyek hatásait inkább csak érezzük, s más eszközökkel (pl. interjúkkal, esettanulmányokkal, mélyfúrásos kutatásokkal) érzékletesebb képet alkothatunk a valós változásokról.

Irodalom

- A Roma Integráció Évtizede Program által megjelölt célok megvalósulási folyamatának monitoring-vizsgálata Magyarországon a 2005–2009 közötti időszakra vonatkozóan. Kurt Lewin Alapítvány Budapest, 2010. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9317_file3_decade_of_roma_inclusion_hu_fin.pdf (letöltés: 2016.11.20.)
- Bernard Rorke, Margareta Matache, Eben Friedman (2015): A Lost Decade? Reflections on Roma Inclusion 2005–2015. Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation. Budapest http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9809_file1_final-lostdecade.pdf (letöltés: 2016. november 30.)
- Eben Friedman (2015); Decade of Roma Inclusion Progress Report <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/DORI%20REPORT.pdf> (letöltés: 2016. november 30.)
- Roma Inclusion Index 2015. Decade of roma inclusion secretariat foundation, september 2015. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9810_file1_roma-inclusion-index-2015-s.pdf (letöltés: 2016.10.26.)



GALÉRIA

Polónyi István: Emberi erőforrásaink 21. százada. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016 .
Roma Integráció Évtizede 2005–2015.

Kutatási Jelentés – Decade Intelligence A romák társadalmi befogadását előmozdító projektek sikerességét vagy kudarcát befolyásoló tényezőkről. Roma Integráció Évtizede Titkárság Alapítvány, ISBN: 978-963-08-9719-8, 2014. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9791_file13_evtized-kutatasi-jelentes.pdf (letöltés: 2016.10.27.)



SZÉLRÓZSA

- 28 Mandel Kinga Magdolna: Romák oktatása Romániában
- 51 Elena Marushiakova – Vesselin Popov: Romanian-speaking “gypsy” communities and their identities

Mandel Kinga Magdolna

Romák oktatása Romániában

Diagnózisok és stratégiák

Bevezető

Jelen tanulmányban, a rendelkezésre álló romániai romákról szóló magyar, román és angol nyelvű szakirodalom alapján, arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen pozitív változások történtek a romániai romák oktatásának tekintetében az elmúlt évtizedekben. Azt vizsgálom, hogy milyen stratégiák, intézkedések, megoldások születtek, ezeket milyen mértékben, milyen hatékonysággal sikerült gyakorlatba ültetni és milyen tervek vannak kilátásba helyezve a romák oktatásának fejlesztését illetően.

A romániai romák demográfiai jellemzői

Kiss Tamás szerint bár 1990 óta több népszámlálásnak lehettünk szemtanúi, 1992-ben, 2002-ben, 2011-ben, mégse tudjuk, hogy egyáltalán mekkora Románia össznépsége és ebből mennyi a roma. A román statisztikai hivatal 2011 elején a romániai össznépségre 21,413 milliót adott meg, azonban a becslések szerint ebből 2,5-3 millió külföldön él és dolgozik. A 2011-es népszámlálás eredménye 19,042,936 fő.¹

Hasonlóan nehéz megbecsülni, hogy egyáltalán hány roma él Romániában, mert a népszámlálások során a romák kétharmada román vagy magyar nemzetiségűnek vallja magát.² Kiss Tamás szerint, míg a 2002-es népszámlálás 535 ezer romát mutatott ki, addig a szakértők 1,8-2 millió, a roma szervezetek pedig 2-2,5 millió romániai cigányról

A szerző Ph.D., egyetemi adjunktus, ELTE PPK Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet

- 1 Kiss Tamás (2012): A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. In. Pro Minoritate folyóirat, Budapest. In. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-02-Kiss.pdf>. 10 oldal.
- 2 Marian Sultănoiu (2011): RECENSĂMÂNT 2011. Două treimi dintre romi se declară români. 700.000, 2.000.000, 3.000.000 ... câți romi trăiesc în România? (2011-es Népszámlálás. A romák kétharmada románként vallja magát. 700.000, 2.000.000, 3.000.000...hány roma él Romániában?) Gândul napilap. 2011 október 19. In. <http://www.gandul.info/stiri/recensamant-2011-doua-treimi-dintre-romi-se-declara-romani-700-000-2-000-000-3-000-000-cati-romi-traiesc-in-romania-8883047>

beszéltek.³A legutóbbi 2011-es népszámlálás szerint 621.573 roma él Romániában,⁴ ami a lakosságnak mintegy 3%-át teszi ki. A Világbank becslése alapján 3 millió romáról, az Európai Bizottság szerint 1.5 millió romáról beszélhetünk. A romániai romák parlamenti képviselője 2,5-3 millió roma személyről beszél.⁵Az Európa Bizottság egy közleménye⁶ szerint 1.850.000 roma él Romániában, ami a lakosság 8,32%-át alkotja, ezt a becslést használták az európai stratégiai dokumentumokban is.

Székelyföldi romák közül 2002-ben összességében 60%, 2011-ben pedig 56%-uk vallotta magát magyarnak; 8, illetve 7%-uk pedig románnak. A magukat cigánynak vallók aránya 2002-ben 32, 2001-ben 36%-os volt.⁷ Ebből arra lehet következtetni, hogy nő a roma hovatartozást vállalók aránya, bár továbbra is a székelyföldi romák (és különösképpen a magyar nyelvűek) többsége mind 2002-ben, mind 2011-ben magyarnak vallotta magát,⁸ ami a diszkriminációtól való félelmet tükrözi továbbra is, a nyelv és a nemzetiség együttes értelmezése mellett.

A romániai romák a beszélt nyelv szerint sem homogének, a mintegy félmillió és 2 millió roma között egyaránt találhatunk Kalderás (teknővájó), Lovari, Csurgári, Csurgári, Romugró nyelvjárásokat beszélő csoportokat.⁹Más forrás szerint a roma közösségek 25 kiterjedt családra bomlanak: ezek különálló csoportok, saját kulturális és hagyományháttérrel. Köztük vannak a romungrók, kalderások, csuráriak, ezüstművesek (argintari) és a gáborok. E csoportok tagjai egymástól jól megkülönböztethetők öltözködésük és életmódjuk alapján.¹⁰

A romániai romák demográfiailag meglehetősen fiatal közösség, a 2002-es népszámlálás szerint (ebben 535140 személy, a népesség 2,46%-a vallotta magát románnak)

- 3 Kiss Tamás (2012): A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. In. Pro Minoritate folyóirat, Budapest. In. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-02-Kiss.pdf>. 10 oldal.
- 4 Institutul Național de Statistică. Tab8. Populația stabilă după etnie – județe, municipii, orașe, comune. (Nemzeti Statisztikai Hivatal 8. táblázat. Az állandó népesség etnikai összetétel szerint – megyék, megyei jogú városok, városok, községek.)
- 5 Mariea Ionescu, Simona Maria Stănescu (2014): POLITICI PUBLICE PENTRU ROMI. Raport de evaluare a programelor naționale finanțate de Uniunea Europeană pentru incluziunea romilor. Pro Universitaria, București. (Közpolitikák romáknak. Jelentés az EU által finanszírozott roma inklúziós programok értékeléséről.) In. http://www.prois-nv.ro/docs/Politici_publice_pt_romi.pdf. 24. oldal.
- 6 COM (2011) 173 – Un cadru UE pentru strategiile naționale de integrare a romilor până în 2020. (EU Bizottsága 2011/173 – Egy EU keret a nemzeti stratégiákhoz a romák integrálására 2020-ig) In. http://www.cdep.ro/eu/examinare_pck.fisa_examinare?eid=10
- 7 Kiss Tamás (2012): A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. In. Pro Minoritate folyóirat, Budapest. In. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-02-Kiss.pdf>, 20. oldal.
- 8 uo.
- 9 ROMANINET Curs multimedia de limba romani pentru promovarea diversității lingvistice și îmbunătățirea dialogului social: RAPORT PRIVIND LIMBA ROMANI. (Multimédiás romani nyelv tananyag a nyelvi sokszínűség és a társadalmi dialógus terjesztéséért. Jelentés a romani nyelvről.) In. http://www.romaninet.com/ROMANINET_Linguistic_report_ru.pdf. 15 old.
- 10 Lorena Doghi (2012): Roma gábor nők Romániában. In. <https://romediafoundation.wordpress.com/2012/12/05/roma-gabor-nok-romaniaban/>

47,33%-uk 20 év alatti, 66,8%-uk 30 feletti és 10,8% 50 év feletti.¹¹ A 2011-es népszámlálás szerint a romák 37-63%-a él városban illetve vidéken.¹² Erdélyben legnagyobb arányban Kovászna megyében (86,2%), Szatmár (76,8%), Beszterce –Naszód (78,5%), Bihar (79,4%) Szilágy (80%) megyékben élnek.¹³

Diagnózisok a romák oktatásáról

Az Európa Bizottság, a Világbank és az ENSZ Fejlesztési Programja 2011-ben 11 EU tagországban végzett felmérést a romák oktatásáról. Azt találták, hogy Görögország után (43%) Romániában a legmagasabb azon roma gyermekek aránya, 22%, akik nem vesznek részt a kötelező oktatásban. Továbbá írástudatlan a roma népesség 31%-a Romániában. A 16-24 éveseknek mintegy 15%-a sose járt iskolába. A 18-24 évesek 93%-a nem érettségizik.¹⁴

A Világbank 2011-es felmérése szerint 40%-al kevesebb roma gyereket írtattak óvodába, mint amennyit országosan.¹⁵ A 7-11 éves roma gyerekek 44%-át fenyegeti korai iskolaelhagyás.¹⁶ 2012-ben mintegy 400 ezer roma gyerek nem járt rendszeresen elemi iskolába. A diákok 75%-a nem fejezi be a 8. osztályt. 10-ből 2 roma gyerek nem jár rendszeresen iskolába anyagi gondok miatt. 6 roma szülőből 1 azt mondja, hogy diszkrimináció miatt nem járhatja gyerekeit iskolába.¹⁷ A romák 23-25%-a nem rendelkezik semmilyen iskolai végzettséggel és nem tud írni-olvasni.¹⁸ 26%-nak van elemije és 34%-nak általános iskolája, 17% jár szakközépiskolába vagy líceumba, 9% végezte el, 2%-nak van felsőfokú végzettsége.¹⁹

Annak ellenére, hogy 2011-ben új Tanügyi Törvény²⁰ lépett életbe, az oktatási szeg-

11 Mariea Ionescu, Simona Maria Stănescu (2014): POLITICI PUBLICE PENTRU ROMI. Raport de evaluare a programelor naționale finanțate de Uniunea Europeană pentru incluziunea romilor. Pro Universitaria, București. (Közpolitikák romáknak. Jelentés az EU által finanszírozott roma inklúziós programok értékeléséről.) In. http://www.prois-nv.ro/docs/Politici_publice_pt_romi.pdf. 25. oldal.

12 uo.

13 uo. 26. oldal

14 Roma survey – Data in focus (2014). Education: the situation of Roma in 11 EU Member States. FRA European Agency for Fundamental Rights. In. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014_roma-survey_education_tko113748enc.pdf 11 old.

15 Towards and Equal Start (2012): Closing the Early Learning gap for Roma Children in Eastern Europe. In. http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf. 12 old.

16 Towards and Equal Start (2012): Closing the Early Learning gap for Roma Children in Eastern Europe. In. http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf, 3 old.

17 uo.

18 United Nations Economic and Social Council (2012) Draft country programme document Romania. In. http://www.unicef.org/evaluation/files/Compendium_2012-12.pdf.

19 Dumnică, Gelu și Ivasiuc, Ana (2010): Raport de cercetare. O școală pentru toți? Accesul copiilor romi la o educație de calitate. București, Editura expert. In. http://www.unicef.ro/wp-content/uploads/o_scoala_pt_toti.pdf

20 Legea Educației nr. 1/2011, Monitorul Oficial al României, Partea 1, nr. 18/ 10 ianuarie 2011



GALÉRIA

regáció tilalma nem kapott ebben helyet, továbbra is egy miniszteri rendelet²¹ mondja ki az elkülönítés tiltását, viszont a gyakorlatban nem alkalmazzák az iskolák sem a megyei tanfelügyelőségek és nincsenek szankciók hozzárendelve.²² Korábbi kutatásaink során magunk is tapasztaltuk – a szülők és pedagógusok elmondása alapján – hogy a szegregáció úgy osztályi, mint iskolai szinten egyaránt előfordul. Amint egy osztályban a gyerekek 30-40%-ra roma diák lesz, a többségi szülők kezdik elvinni gyermekeiket más osztályba, hasonlóan, amint egy iskolában a roma diákok jelenléte számottevő lesz, a többségi szülők más iskolát keresnek, akár nagyobb anyagi terheket vagy utazási távolságot, szélsőséges esetben akár otthonoktatást vállalva.

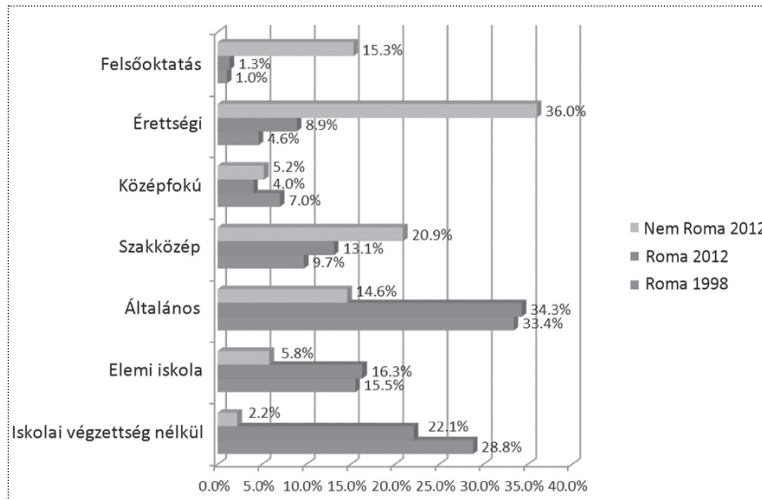
Egy 2013-as tanulmány szerint²³ jelentős változások következtek be a romák oktatásában Romániában 1998 és 2012 között. Pozitív fejlemény, hogy az iskolai végzettség nélküli romák aránya 28,8%-ról 22,1%-ra csökkent, igaz ez még mindig többszöröse a többségi 2,2%-nak. Az elemi iskolai végzettséggel rendelkező romák számaránya 15,5%-

21. Ordinul ministrului 1540/19 iulie 2007 (Oktatási Törvény 1/2011. Románia Hivatalos Közlönye, Első rész, 18 szám, január 21, 2011, Miniszteri rendelet 1540/2007 július 19).

22. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file20_ro_civil-society-monitoring-report_ro.pdf. 10. old.

23. https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine

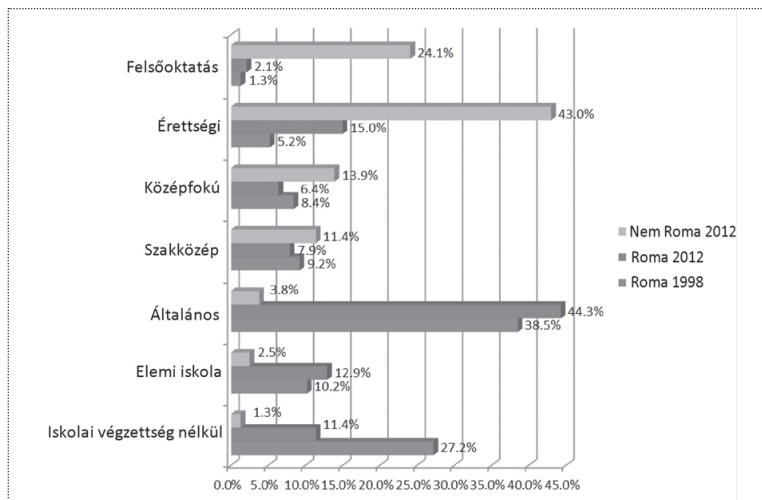
ról 16,3%-ra nőtt, ami a többségiek esetében 5,8%, az általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 33,4%-ról 34,3%-ra, ami a többségiek esetében 14,6%. A szakközépiskolai végzettek aránya is 9,7%-ról 13,1%-ra nőtt a többségiek 20,9%-a mellé. A középiskolát abszolválók, de érettségivel nem rendelkező romák aránya 7-ről 4%-ra csökkent, ami alacsonyabb érték, mint a többségiek 5,2%-a. Az érettségizettek számaránya megduplázódott ez alatt az 14 év alatt 4,6%-ról 8,9%-ra, azért még így is nagymértékben elmarad a többségiek 36%-ához képest. A felsőoktatásban minimális előrelépés történt, csak 1-ről 1,3%-ra nőtt a romák aránya a többségiek 15,3%-ához képest.



1. ábra: Romák és nem romák iskolázottságának változása 1998-2012 között a 16 éven felüli népesség körében

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 80. oldal

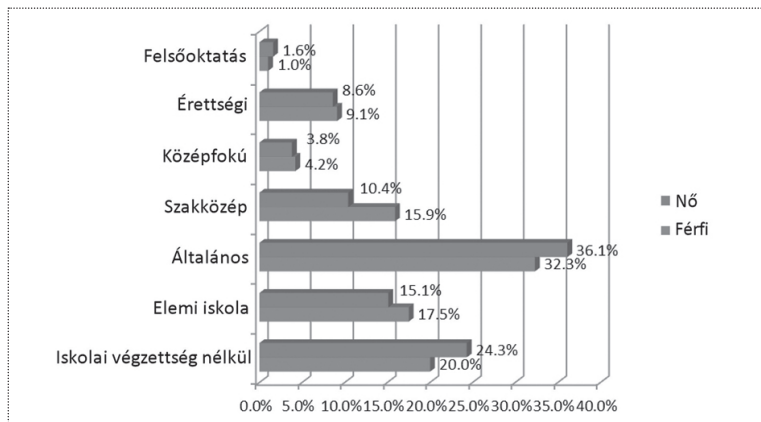
Meg kell jegyeznünk, hogy a fenti ábrán bemutatott mindkét kutatás a 16 év feletti népességet vizsgálta, ami kedvezőtlen irányba torzítja az eredményeket, lévén, hogy az idősebb generációk kevésbé iskolázottak, mint a fiatalabbak. Ezt a jelenséget tükrözi, a 17-25 évesekre vonatkoztatott leszűkítés, ami az előzőnél kedvezőbb képet mutat minden egyes oktatási szint vonatkozásában, de talán legszembetűnőbben a felsőoktatásban, ahol majdnem megduplázódott 1,3%-ról 2,1%-ra a felsőfokú végzettek aránya, de ez még szintén messze van a többségiek több mint tízszeres (európai viszonylatban szintén nagyon alacsonynak számító) 24,1%-hoz képest. Ez az 14 év azonban nem kedvezett a szakképzéssel rendelkezőknek, kiknek száma visszaesett 2012-ig 1998-hoz képest 9,2%-ról 7,9%-ra.



2. ábra: Romák és nem romák iskolázottsága 1998-2012-ben a 17-25 évesek körében

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 82. oldal

A nemi megoszlás tekintetében a nők felülreprezentáltak 2012-ben, a legalsóbb és a legfelsőbb oktatási szinteken: az iskolázatlanok, az elemi végzettek, a középiskolát végzettek, valamint a felsőfokkal rendelkezők körében. A férfiak dominálnak az összes többi dimenzióban, azaz a 8 osztályt végzettek, szakképzéssel rendelkezők, elvégzett középiskolával és érettségivel rendelkezők körében.

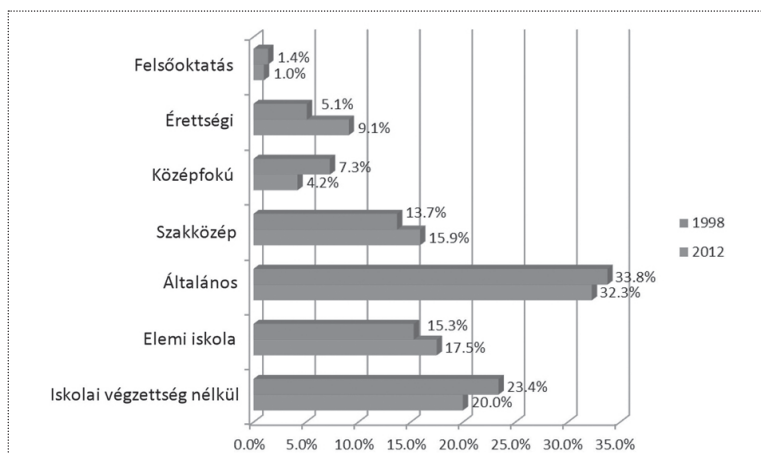


3. ábra: Roma nők és férfiak iskolázottsága 2012-ben a 16 éven felüli népesség körében

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 83. oldal

1998-2012 között a nők oktatásában történt a legjelentősebb változás, egyrészt az iskolai végzettséggel nem rendelkező nők számának drasztikus csökkenésében 34%-ról 24,3%-ra, másrészt az érettségizett nők számának megduplázódásában 4,3%-ról 8,6%-ra (hasonlóan a férfiak esetében is 5,1%-ról 9,1%-ra). Hasonlóan erős növekedési dinamikája volt a felsőfokú végzettséggel rendelkező nőknek, akiknek száma több mint megduplázódott 0,7%-ról 1,6%-ra.

A férfiak oktatásában kedvező tendencia, hogy nagymértékben csökkent az iskolai végzettséggel nem rendelkező férfiak aránya (23,4-ről 20-ra), nőtt az érettségizettek (5,1-ről 9,1-re) és a szakképzettek aránya (13,7-ről 15,9-re), csökkent viszont a felsőfokú végzettek (1,4-ről 1-re) aránya.



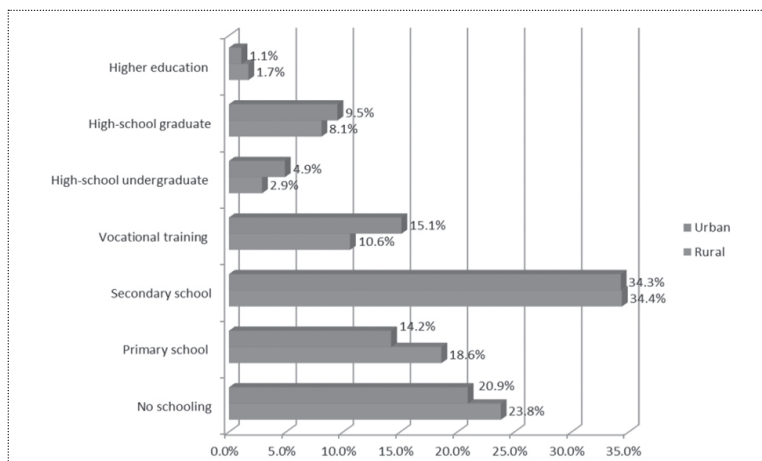
4. ábra: Roma férfiak iskolázottsága 1998-2012-ben a 16 éven felüliek körében

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 85. oldal



GALÉRIA

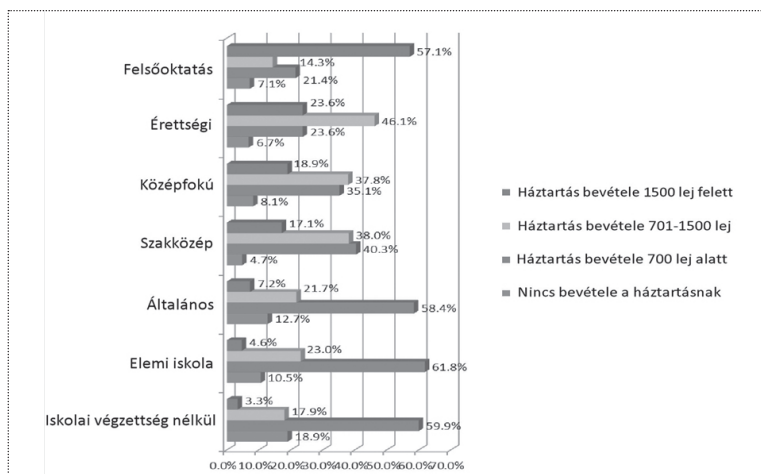
Míg a nem romák esetében jelentős összefüggés van a magasabb iskolázottság és a városban élés között, a romák oktatása nem mutat szignifikáns összefüggést a lakhely típusával, igaz megállapítható, hogy vidéken nagyobb arányban élnek iskolázatlan és alacsonyan iskolázott romák, míg városon többen hozzáférnek a szakképzéshez és az érettségi adó iskolákhoz. Meglepő viszont, hogy több felsőfokú végzettséggel rendelkező romát találunk vidéken, mint városon. A 8 osztályos végzettek tekintetében nincs jelentős eltérés.



5. ábra: A 16 éven felüli roma népesség megoszlása iskolázottság és településtípus szerint 2012-ben

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 86. oldal

A háztartások bevételeinek mértéke és az iskolázottság között szoros összefüggés van. A bevételek az iskolázottság mértékével arányosan növekednek. A diszkrimináció a munkaerőpiacon is érvényesül, négyből egy érettségizett Roma keres 1500 lejnél (100 ezer Forint körül) többet havonta, míg a többségiek közül négyből kettő.²⁴



6. ábra: Roma háztartások bevételeinek mértéke iskolázottsági szintenként 2012-ben.

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 88. oldal

Az iskola előtti oktatásban történő részvételben nagyon hangsúlyosak az eltérések a romák és a nem romák között. Míg a nem romák 83,8 %-a óvodába járattja a gyerekeit, a romáknak csak alig több, mint fele (52,8%) teszi ugyanezt. A romák közel harminc százaléka a távolmaradás okát azzal magyarázza, hogy nincs pénzük az iskolázással együtt járó másodlagos költségekre, mint amilyen a ruha, cipővásárlás, túl kicsinek tartják a gyereket, illetve messze van az óvoda és félnek, hogy nem fogadják majd el a gyereküket az óvodában.

A gyermek iskolát megelőző oktatási helyzete:	roma	nem roma	Miért?	roma%
óvodába jár	83,8	52,8		
még nem jár óvodába	8,8	24,3	– nincs pénz ruhára, cipőre – túl kicsi	46,6 39,7
beiratkozott óvodába, de nem jár	2,9	5,0	– az óvoda messze van – az óvoda nem fogja őt elfogadni	6,9 6,8
nem akarjuk óvodába adni	1,5	9,2		
nem válasz	2,9	8,7		

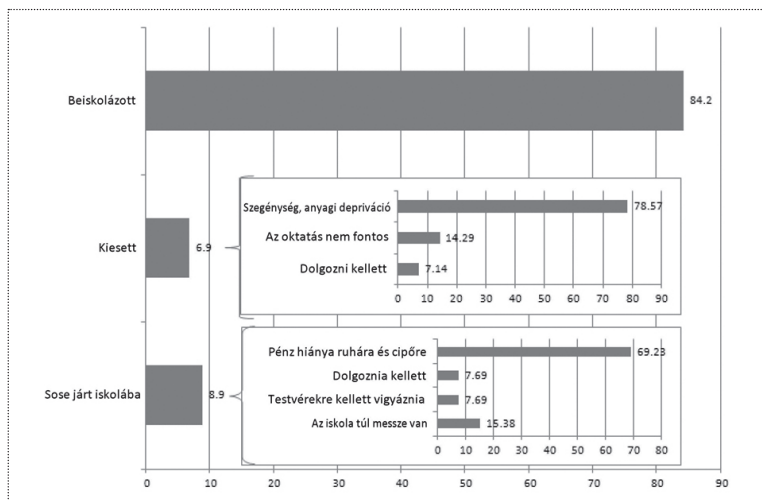
7. ábra: Roma és nem-roma gyerekek részvétele az iskolát megelőző nevelésben 2012-ben

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 92. oldal

24 https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine

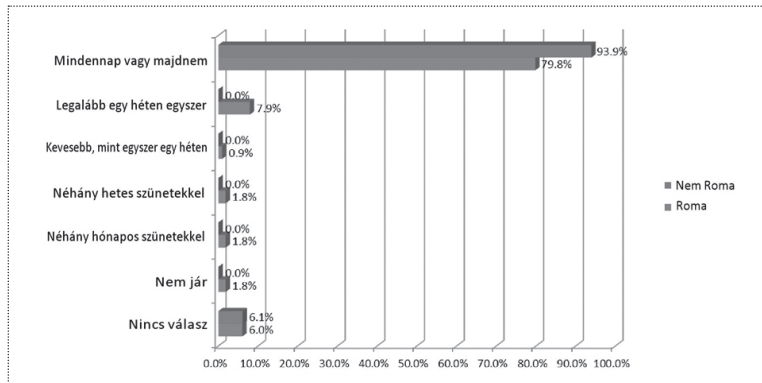
A probléma megoldására született 2011-ben az új Tanügyi Törvény, melynek célja az volt, hogy beóvodázza azt a hátralevő 20 illetve 50%-ot is, aki korábban kimaradt az iskola-előkészítőkből. A törvényt 2012 szeptemberétől vezették be, azóta az iskola-előkészítő csoportok már nem az óvodában működnek opcionális jelleggel, hanem az iskolák keretei között a kötelező oktatás részeként. Más kérdés, hogy a törvény bevezetésének évében az eredmények csapnivalók voltak, hiszen nemhogy a gyerekek 20%-ával, de 40%-kal nem tudott elszámolni az Oktatási Minisztérium, holott az intézkedés célja az volt, hogy az ország közelítse az Európa 2020 stratégiában előirányzott 95%-os iskola előtti oktatásban történő részvételt.

Az iskolai részvétel tekintetében is elmarad a romák beiskolázása a többiektől, a kimaradás legfőbb okaiként a szegénységet, anyagi deprivációt, másodsorban az oktatás iránti érdektelenséget sorolják, míg a beiskolázás elmaradásának legfőbb okaiként a megfelelő ruha és cipő hiányát valamint az iskola földrajzi értelemben vett távolságát említik.



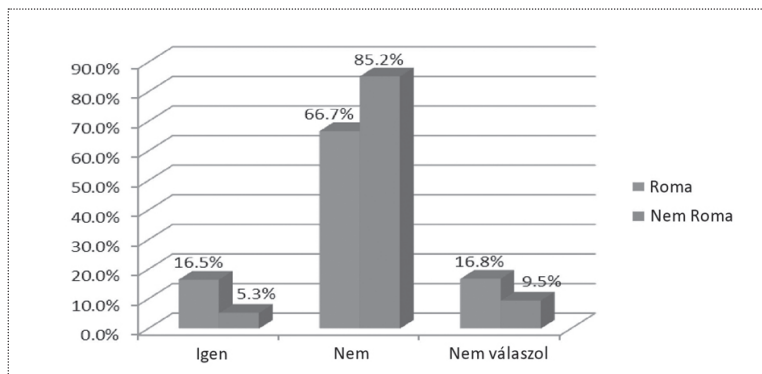
8. ábra: Romák iskolai részvétele és a kimaradás okai 2012-ben
 Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 94. oldal

A romák iskolalátogatási statisztikái sem túl kiemelkedők a többségiekhez képest, a roma gyerekeknek csak mintegy 80%-a jár napi rendszerességgel iskolába, a többségi 93,9%-hoz képest és a heti rendszerességgel hiányzó roma gyerekek aránya is majdnem 8%.



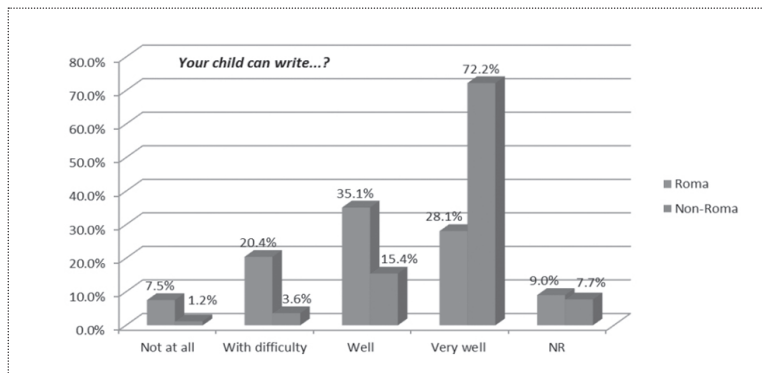
9. ábra: Iskolalátogatás Roma és nem Roma diákok esetében 2012-ben
 Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 95. oldal

Osztályismétlésben is Roma diákok vezetnek a nem Romákkal szemben, 33.3%-uk már legalább egyszer ismételt.



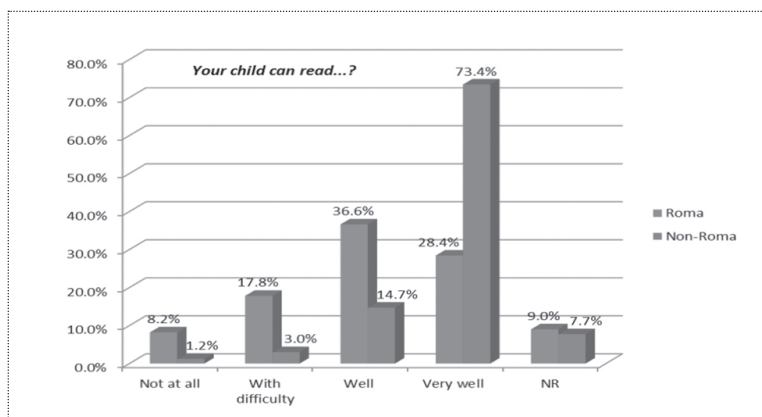
10. ábra: Osztályismétlő Roma és nem Roma diákok arányai 2012-ben
 Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 95. oldal

Írástudásban is alacsonyabb a roma gyerekek teljesítménye a többségieknél a saját szülei megítélése szerint. Nagyon jól csak a roma gyerekek 28,1%-a ír és 28%-a olvas, a többségi gyerekek 72,2 és 73,4%-ával szemben.



11. ábra: Roma és nem Roma gyerekek íráskészsége 2012-ben
 Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 96. oldal

Ahogy az olvasási készségek is lehetnének jobbak a szülői megítélések alapján. A roma gyerekek többsége a szülei megítélése szerint jól ír (35,1%) és olvas (36,6%). Kimagasló azon roma gyerekek aránya, akiknek nehézségük van az írás (20,4%) vagy az olvasás (17,8%) területén. Nagyon magas azon roma gyerekek aránya is, akik egyáltalán nem tudnak írni (7,5%) vagy olvasni (8,2%). Ha ehhez még hozzászámítjuk, hogy a nem válaszolók aránya is nagy valószínűséggel ehhez a kategóriához tartozik, akkor még szomorúbb eredményekre jutunk. A kutatás nem tért ki a számolásra, de valószínűsíthetően ott is hasonló eredmények születtek volna.

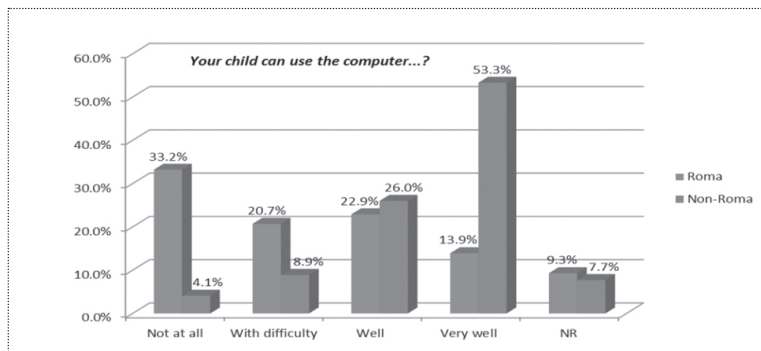


12. ábra: Roma és nem Roma gyerekek olvasási készségei 2012-ben
 Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 97. oldal

A számítógép használat esetében még jelentősebb a lemaradás a Roma és nem Roma gyermekek között, a roma gyerekek 33,2%-a digitális analfabétának számít, 20,7%-uk nehézségekkel kezeli a számítógépet és mindössze 22,9% az, aki jól vagy aki kitűnően elboldogul az IKT-s eszközökkel. Mindez hatalmas lemaradást illetve önmaguk kizárá-



sát eredményezi majd a közeljövőben mikor a számítógép használat már egyre inkább nemcsak a közügyek intézésében, de az élet minden területén elengedhetlenné válik.

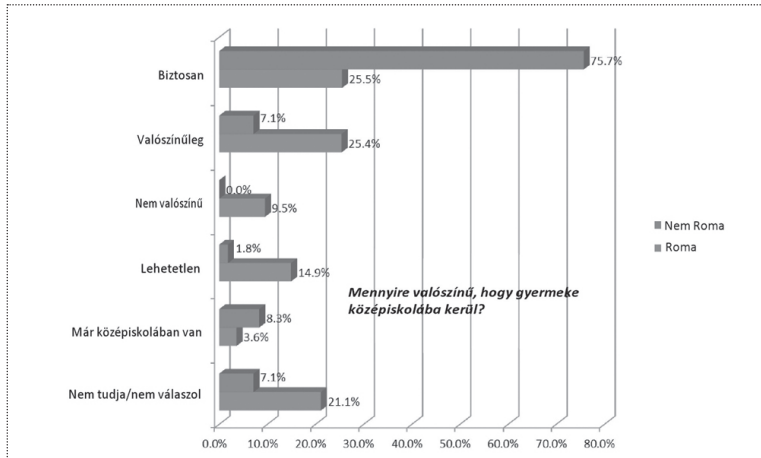


13. ábra: Számítógép használat Roma és nem Roma gyerekek körében 2012-ben

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 97. oldal

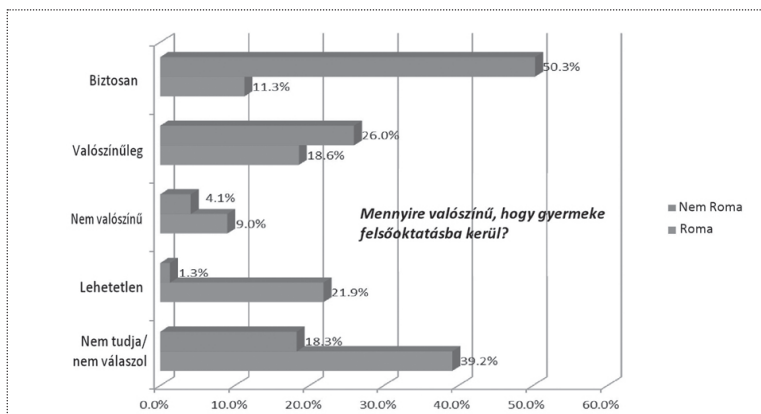
A kérdésre, hogy a gyerek milyen valószínűséggel jut be a középiskolába, a következő válaszok születtek a roma szülők részéről. A roma szülőknek csak alig több mint negyede biztos a gyermeke továbbtanulásában, a többségiek kétharmadával szemben és negye-

dük az, aki valószínűsíti a gyereke továbbtanulását. A roma szülők 9,5 százaléka bizonytalannak tartja és 14,9% lehetetlennek a gyereke középfokú továbbtanulását. Feltűnően magas 21,1% a nem válaszolók aránya a romák körében, ami azt is jelentheti, hogy még belegondolni sem tudnak vagy mernek a gyermek iskolai jövőjébe, kilátásaiba, esélyeibe.



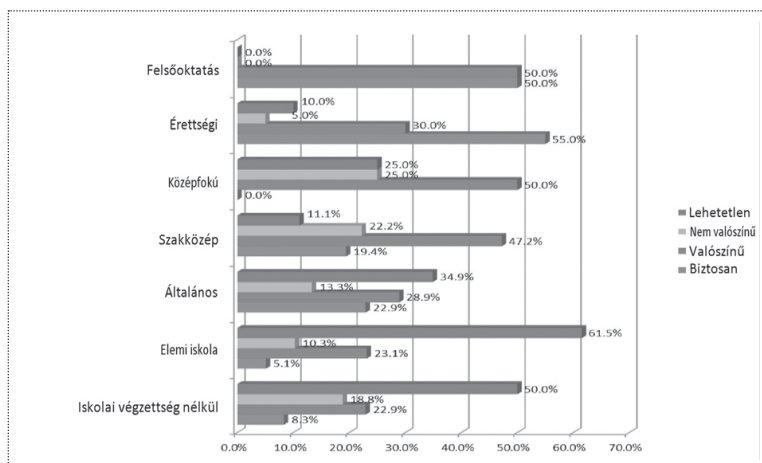
14. ábra: Roma és nem roma szülői elvárások a gyerek középfokú oktatásba kerülésével kapcsolatban 2012-ben
 Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 98. oldal

Még ennél is kedvezőtlenebbül alakulnak a szülők felsőoktatással kapcsolatos várakozásai. A roma szülők 11,3%-a tartja biztosnak gyermeke továbbtanulását a többségiek felével szemben és mindössze 18,6%-uk valószínűsíti azt, a többségi 26% mellett. A roma szülők 9%-a szerint nem valószínű és 21,9% szerint lehetetlen a gyermek továbbtanulása felsőfokon. Itt is nagyon magas, 39,2% azon roma szülők aránya, akik nem tudtak vagy nem akartak válaszolni a kérdésre.



15. ábra: Roma és nem roma szülői elvárásai a gyerekek felsőoktatásával kapcsolatban 2012-ben
 Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 99. oldal

A szülők elvárásai a gyermekük felsőfokú végzettségét illetően saját oktatási végzettségük alapján alakul, amint azt az alábbi ábra is szemlélteti.



16. ábra: Roma és nem roma szülők elvárása iskolai végzettség szerint a gyermek felsőoktatásba kerülését illetően 2012-ben

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 99. oldal

Minden valószínűség szerint az információkhoz (és IKT használathoz) történő hozzáférés is az egyik gátja a gyermekek továbbtanulásának, amennyiben a szülők nincsenek tisztában a támogató rendszerekkel, melyeket gyermekük iskoláztatásához igénybe vehetnének. A szülőknek csak mintegy 26%-a hallott arról, hogy léteznek a középiskolai oktatást támogató lehetőségek és csak 2,9%-uk vette igénybe ezeket, 21% hallott a felsőoktatási támogatásokról és 1,3% vette igénybe, 13% hallott az iskolai mediátoroktól és 1,3% élt az általuk nyújtott szolgáltatásokkal.

	pozitív rendelkezések a középiskolába kerüléshez	pozitív rendelkezések a felsőoktatásba kerüléshez	iskolai mediátor
hallott róla	26%	21%	13%
részesült belőle	2,9%	1,3%	1,3%

17. ábra: Roma szülők tudatossága a pozitív diszkriminációs lehetőségekről és azok igénybevételének mértéke 2012-ben

Forrás: https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine, 81. oldal

Stratégiák a roma oktatás javítására 2020-ig

A romák, mint speciális célcsoport 1993 óta, Románia Európai Unió csatlakozására készülése óta a politikum és a közvélemény látóterében van, 2001-2011 között számos olyan közpolitika megalkotására került sor, melynek célcsoportját a romák képezték például a Romák nemzet stratégiája 2001-ben és az Inklúzió évtizede 2011-ben.

A 2001-es stratégia 2009-es értékelésekor pozitív eredményként értékelték, hogy roma elitek alkalmazására került sor fontos állami pozíciókra, mind helyi, mind regionális, mind országos szinteken, akik jól ismerték a közösség problémáit és ezekhez tudták igazítani a forrásokat. Sikertelenségnek könyvelték el a stratégia megvalósításához szükséges források hiányát, megfelelően képzett és motivált roma munkaerő hiányát, némely társadalmi szereplők bevonódásának hiányát és helyi szinten a roma civil társadalom és politikum aktivitásának hiányát.²⁵ Egy másik jelentés szerint e stratégia gyakorlatba ültetésének eredményei szerények voltak és ezek is leginkább külső nyomásra következtek be, nem a problémák mélységének és összetársadalmi hatásának felismeréséből eredtek. 2001-ben a PHARE program keretében 71.850.000 eurót költöttek roma projektekre, melyből 1000 roma közpolitikákkal foglalkozó személyt képeztek, 450 projektet finanszíroztak, több mint 33 ezer igazolványt (személyi, születési, magán vagyona vagy területre vonatkozó) bocsátottak ki, egy országos felmérést készítettek a romák inklúziójáról vagy kirekesztéséről és 170 megyei fejlesztési tervet készítettek. 1997-2012 között 241.151.497 Eurót költöttek roma projektekre EU-s forrásból, 47.200.000 állami forrásból és 43.469.581 eurót Világbanki kölcsönből. Az 1997-2012-es időszakban a romák oktatása és szakképzése részesült a második legnagyobb támogatásban az infrastrukturális és társadalmi fejlesztéseket követően.²⁶

A 2007-2013-as célkitűzések megvalósítását, az Európai Unió támogatások roma integrációra szánt hasznosulását értékeltelte a roma közpolitikákról szóló kutatás és tanulmány 2014-ben, amiből már idéztünk a diagnózisokban.²⁷

A 2014-2020-as időszakban Románia a stratégiaalkotás virágzásának lehettünk tanúi. Nemcsak ágazati, de a népesség adott köreire vonatkozó stratégiák is szép számmal születtek, köztük a romák inklúziójára vonatkozók is.

25 Mariea Ionescu, Simona Maria Stănescu (2014): POLITICI PUBLICE PENTRU ROMI. Raport de evaluare a programelor naționale finanțate de Uniunea Europeană pentru incluziunea romilor. Pro Universitaria, Bucuresti. (Közpolitikák romáknak. Jelentés az EU által finanszírozott roma inklúziós programok értékeléséről.) In. http://www.prois-nv.ro/docs/Politici_publice_pt_romi.pdf. 31. oldal.

26 Mariea Ionescu, Simona Maria Stănescu (2014): POLITICI PUBLICE PENTRU ROMI. Raport de evaluare a programelor naționale finanțate de Uniunea Europeană pentru incluziunea romilor. Pro Universitaria, Bucuresti. (Közpolitikák romáknak. Jelentés az EU által finanszírozott roma inklúziós programok értékeléséről.) In. http://www.prois-nv.ro/docs/Politici_publice_pt_romi.pdf. 44. oldal.

27 Mariea Ionescu, Simona Maria Stănescu (2014): POLITICI PUBLICE PENTRU ROMI. Raport de evaluare a programelor naționale finanțate de Uniunea Europeană pentru incluziunea romilor. Pro Universitaria, Bucuresti. (Közpolitikák romáknak. Jelentés az EU által finanszírozott roma inklúziós programok értékeléséről.) In. http://www.prois-nv.ro/docs/Politici_publice_pt_romi.pdf



GALÉRIA

Közoktatási

Európai cél az iskolaelhagyás 10% alá történő visszaszorítása. A román közoktatási stratégia 2014-2020 egyik fő célja az iskolaelhagyás 11.5% alá történő visszaszorítása. 2013-ban ez az arány 17,3% volt, ami jóval magasabb az európai 12%-os átlagnál. A másik közoktatási nemzeti cél a 4 évet betöltött gyerekek 95%-nak felvétele az iskola-előtti oktatásba. Európai stratégiai cél a gyenge írás-olvasási- és számolási teljesítményű diákok számarányának 15% alá történő visszaszorítása.

Szakképzési

2013-ban Romániában a középfokú végzettség foglalkoztatási aránya 55,5%, volt, míg a felsőfokú végzettségé 76,2%, azaz 66,8% mindkét szinten, ami nagymértékben elmarad az európai 75.5%-os aránytól, nem beszélve a 2020-as európai céltől, ami 82%-os.

Felsőoktatási²⁸

A felsőoktatási stratégiában megfogalmazott európai célkitűzés, hogy a 30-34 éves korcsoport körében a felsőfokú végzettség aránya elérje a 40%-ot, romániai cél 26,7%. E tekintetben szép fejlődést ért el az ország, 16,8% volt 2009-ben és 22,8% 2013-ban, illetve 23,8% 2014-ben, ami jelentősen elmarad az európai 36,9%-os 2013-as átlaghoz képest. A roma népességben belül azonban a 30-34 éves korcsoportnak csak 1%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel (felsőoktatási stratégia, 29 oldal). Az Együtt Alapítvány egy 2013-as felmérésében kimutatta, hogy 1998-2012 között a roma nők körében a

28 STRATEGIA NAȚIONALĂ PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNT TERȚIAR 2015 -2020. (A harmadfokú oktatásra vonatkozó nemzeti stratégia 2015 -2020) In. [https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99giere/Minister/2016/strategii/Strategie_inv_tertiar_2015_2020\(1\).pdf](https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99giere/Minister/2016/strategii/Strategie_inv_tertiar_2015_2020(1).pdf)

felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya megduplázódott 0,7%-ról 1,6%-ra, ezzel szemben a roma férfiak körében változatlanul 1% körül maradt.

Felnőttképzési

A felnőttoktatásban európai cél a felnőttek 15%-nak részvételét célozzák meg az élet-hosszig tartó tanulásban. 2013-ban Romániában ez mindössze 2% volt, jóval az európai átlagos 10,5% alatt. A nemzeti cél 2020-ra 12% elérése.

Európai cél, hogy a 20-34 év közöttiek foglalkoztatásának mértéke elérje a 82%-ot (a 2010-es 76.5-el szemben), a 20-64 év közöttiek foglalkoztatási célja 75%. Ez utóbbi 2013-ban Romániában 63,9% volt, míg az európai átlag 68,4%, a nemzeti cél 2020-ra 70%.

Kutatás-fejlesztés²⁹

Ez a stratégia nem fogalmaz meg külön a romákra vonatkozó rendelkezéseket vagy intézkedéseket, valószínűleg azért, mert nagyon kevés a kutatás-fejlesztésben részt vevő romák száma és rájuk ugyanazok az előírások vonatkoznak, nincsenek pozitív diszkriminációs intézkedések kilátásba helyezve.

Ifjúsági³⁰

A romániai ifjúsági stratégia a roma fiatalok hivatalos munkaerőpiaci foglalkoztatását, szakmai felkészítésüket és pályaválasztási tanácsadással történő támogatásukat hangsúlyozza (ifjúsági stratégia 7. oldal). A stratégia szerint a roma népesség 33,6%-a szegénynek számított 2011-ben, ami 6.7-szer nagyobb, mint a szegények aránya az össz-népességen belül. A népszámlálás szerint a romák az összlakosságnak csak mintegy 3,3%-át alkotják, de a szegényeknek 21,9%-át. A roma gyerekek körében is sokkal magasabbak a szegénységi arányok, 7,3% a városi roma gyerekeknek szegény, szemben a 2%-al nemzeti szinten és 41,1% a vidéki roma gyerekeknek szegény, szemben a 10,6%-os országos átlaggal. A roma gyerekeknek mindössze 17%-a jár gimnáziumba, líceumba vagy részesül szakképzésben (ifjúsági stratégia 26. oldal).

Társadalmi beilleszkedés³¹

A társadalmi beilleszkedési és szegénységcsökkentési stratégia oktatási célként tűzi ki

- az óvodai és bölcsődei hálózat kiterjesztését az egyenlő hozzáférés elősegítése érdekében
- a lemorzsolódási és iskolaelhagyási veszéllyel fenyegetett gyerekek, vagy az elemi- és gimnáziumi iskolákból kimaradók esetében különös figyelmet szeretnének fordítani a gyerekek nyomon-követésére, olyan program kidolgozására,

29 STRATEGIA NAȚIONALĂ DE CERCETARE, DEZVOLTARE ȘI INOVARE 2014 –2020. (Nemzeti kutatási, fejlesztési és innovációs stratégia 2014 –2020) In. https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99giere/Minister/2016/strategii/strategia-cdi-2020_-proiect-hg.pdf

30 Strategia Națională în domeniul politicii de tineret 2015-2020. (Nemzeti stratégia az ifjúság-politika területén 2015-2020) In. <http://mts.ro/wp-content/uploads/2016/02/Strategia-tineret-final.pdf>

31 Strategia Națională privind Incluziunea Socială și Reducerea Sărăciei pentru perioada 2015-2020. (Nemzeti Stratégia a Társadalmi Inklúzióért és a Szegénység Visszaszorításáért a 2015-2020-as időszakra.) In. www.fonduri-structurale.ro/descarca-document/179

- mely támogatást, szülői nevelést nyújtson a veszélyeztetett családok számára
- növelni a hozzáférést a második esély iskoláihoz vidéken és támogatást nyújtani az ezzel kapcsolatos indirekt oktatási költségek (pl. utazás) fedezésére
 - a speciális nevelési igényű gyerekek számára hozzáférést biztosítani a minőségi oktatáshoz az intézményi, pénzügyi, jogi folyamatok felülvizsgálata révén, a toleranciára nevelés kötelező tantervbe történő bevezetésével, a Megyei Nevelési Tanácsadó és Erőforrásközpontokba történő befektetések révén, a speciális nevelési igényű tanulók ismeretanyagának és a hozzáférés javítása révén.
 - az egyenlő hozzáférés biztosítása a finanszírozási eljárások felülvizsgálata és optimalizálása révén, a pénzügyi eszközök hatékonyabb felhasználása által, az oktatási rendszer újratervzésén keresztül, a veszélyeztetett és szegény gyerekek számára a részvételre és minőségi oktatásra ösztönzők beépítésével.

Ez a stratégia a szegénység mértékét 25%-al tervezi csökkenteni.

Roma beilleszkedési stratégia³²

A roma beilleszkedési stratégia több fejezetben foglalkozik az oktatás kérdésével. Az oktatásra vonatkozó kihívásokban megfogalmazza, hogy a 3-6 éves korú gyerekek esetében a roma gyerekek 37%-ban járnak óvodába a többségiek 77%-val szemben.³³ Tízből két gyermek nem megy iskolába, pénzügyi hiányosságokra hivatkozva,³⁴ hatból egy szülő az etnikai diszkriminációval magyarázza gyereke gyenge iskolai részvételét.³⁵ A roma szülők 80%-a azt szeretné, ha a gyereke legalább a 8 osztályt elvégezné, ehhez képest csak 75%-uk abszolválja azt.³⁶ A 2011-es népszámlálás alapján felsőfokú végzettséggel a románok 14,8, a magyarok 10,2 és a romák 0,7%-a azaz összesen 3.397 fő rendelkezik. Az analfabéták 27,4%-a roma nemzetiségű, a 10 éven felüliek között pedig 14,1% a roma analfabéta (Stratégia, 18. oldal).

E nemzeti stratégia 18 oktatási vállalást tartalmaz, melyek többsége mind pozitív diszkriminációs eszközt alkalmaz a romák oktatási esélyeinek és hozzáféréseinek növelése érdekében.

32 STRATEGIA GUVERNULUI ROMÂNIEI DE INCLUZIUNE A CETĂȚENILOR ROMÂNI APARȚINÂND MINORITĂȚII ROME PENTRU PERIOADA 2014-2020. (Románia Kormányának a Román Állampolgárságú Roma Kisebbségére vonatkozó Inklúziós Stratégiája 2014-2020) In. http://www.anr.gov.ro/docs/Site2014/Strategie/Strategie_final_18-11-2014.pdf

33 The World Bank, Toward an equal start: closing the early learning gap for Roma children in Eastern Europe, 2012, In. http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf. p.12

34 Irina Maria Preoteasa, Monica Șerban, Daniela Tarnovschi (2011). Situația romilor în România, 2011. Între incluziune socială și migrație. București: Fundația Soros România. (A romák helyzete a társadalmi inklúzió és migráció között) In. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file25_ro_civil-society-monitoring-report_ro.pdf

35 Surdu, Laura (2011). Roma school participation, non-attendance and discrimination in Romania ", Bucharest, Vanemonde; citat în United Nations Economic and Social Council (2012) Draft country programme document Romania, In. http://romaeducationfund.ro/wp-content/uploads/2015/01/ENG_Country-Assesment-Romania-20121.pdf. p.3-4 .

36 The World Bank, Toward an equal start: closing the early learning gap for Roma children in Eastern Europe, 2012. In. http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf p.9.



GALÉRIA

Egyik cél 2016-ig egy adatgyűjtési és utánkövetési rendszer felállítása 300 iskolakörzetben, 2020-ig pedig minden olyan iskolakörzetben ahol a roma diákok aránya meghaladja a 15%-ot. 2016-ig támogatni szeretnék 5800 óvodáskorú roma gyereket és 2020-ig 30 ezret, hogy beiratkozzanak és folyamatosan részt vegyenek az iskola előtti intézményes nevelésben. Szeretnék feltornászni a roma gyerekek iskola előtti intézményes nevelésben történő részvételt a 2011-es 37%-ról³⁷ 2016-ig 50, 2020-ig pedig 70%-ra. Elemi és általános iskolások beiratkozásának és iskolalátogatásának támogatása 2016-ig 2000 roma diák esetében, 2020-ig pedig az összes veszélyeztetett gyermek iskolalátogatási támogatása. A 7-14 éves gyerekek körében 2016-ig 10%-al csökkentik 2011-hez képest azok számát, akik nem járnak iskolába, 2020-ig pedig az összes veszélyeztetett gyermek iskolába járását vállalják. Az iskola utáni iskolába 2016-ig 10 ezer roma gyereket, 2020-ig 40 ezer roma gyereket kívánnak bevonni. A második esély iskolájával 2016-ig 5000, 2020-ig 20 ezer roma iskolázottsági helyzetét tervezik javítani. Ingyenes iskolába szállítást biztosítanak 2016-ig 10 ezer, 2020-ig minden veszélyeztetett gyermeknek, ahol a roma gyerekek létszáma 15% feletti. Munkaerőpiaci támogatást (informálás, képzés, mediálás) nyújtanak 2016-ig 10 ezer, 2020-ig 50 ezer szülőnek, akik veszélyeztetett helyzetű (többnyire roma) gyerekeket nevelnek. 2016-ig 10 ezer, 2020-ig 30 ezer veszélyeztetett, többnyire roma gyereket támogatnak az iskolalátogatás akadályainak megszüntetésében (élelem, ruha, lakhatási és egészségügyi körülmények). Rehabilitációt végeznek 2016-ig 200 olyan iskolában, ahol a roma gyerekek aránya meghaladja a 15%-ot és mely nem vett részt más hasonló rehabilitációs programban, 2020-ig pedig minden ilyen iskolában. A 2013-as 600 romák számára biztosított ösztöndíjas egyetemi helyek számát 2016-ig 800-ra, 2020-ig pedig 1000-re bővítik. 2016-ig 252

37 2011-es romániai népszámlálás.

a roma gyerekek inklúziójában szakértő mediátort képez a kormány, valamint ugyan-csak 252 a romani nyelvet beszélő és a kultúrát ismerő pedagógust, ugyanakkor 2016-ig 600 mediátort alkalmaznak olyan iskolákba, ahol erre szükség van, 2020-ig pedig 1680-at azokba az iskolákba, ahol a roma gyerekek aránya meghaladja a 15%-ot. 2016-ig mind a 42 megye stratégiát dolgoz ki az etnikai alapon történő oktatási szegregáció megelőzésére, 2020-ig pedig minden iskolában felszámolják a szegregációt. 2016-ig módosítják a 2007.július 17.-i oktatási etnikai szegregációról hozott Kormányhatározatot, kiegészítve azt a megállapított szegregációs esetekre vonatkozó konkrét lépésekkel és intézkedésekkel (Stratégia, 28 oldal).

Összefoglalás

A diagnózisokból láthattuk, hogy a romák oktatási tendenciáit számos pozitív fejle-mény jellemezte az 1998-2012 közötti 14 év alatt:

- az iskolázatlan roma nők száma jelentősen csökkent (34%-ról 24,3%-ra 1998-2012 között),
- a középiskolát végzett romák száma megduplázódott (nők esetében 4,3-ról 8,6-ra, férfiak esetében 5,1-ről 9,1-re) illetve megtriplázódott a 17-25 közöttiek köré-ben az elmúlt 15 évben,
- a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők aránya megduplázódott (0,7-ről 1,6-ra)
- négyből egy érettségizett Roma keres 1500 lejnél (100 ezer Forint körül) többet havonta, míg a többségiek közül négyből kettő
- a roma gyerekek fele vesz részt az iskola előtti oktatásban
- a roma gyerekek 46,6%-nak szülei szerint a gyerek megfelelő ruha és cipő hiánya miatt nem jár óvodába
- a roma szülők pesszimistábbak a gyerekeik oktatási kilátásait illetően mint a nem romák, ezen belül is a nők optimistábbak
- összességében növekedett az iskolázottság a romák körében főként az általános és a középiskolát végzetteket illetően
- az oktatási tőke hiányától leginkább az alacsony, vidéki háztartások és a nők szenvednek.

A diagnózisokból származó megoldandó feladat a gyerekek oktatásához szükséges befektetést biztosítani a roma családok számára az oktatási folyamat minőségének ja-vítása mellett. Mindezt a kormány az Európai oktatási 2020-as stratégiákkal összhang-ban számos ambiciózus nemzeti stratégiával igyekszik orvosolni, melyek szinte mind-egyike tartalmaz oktatási rendelkezéseket, mégis, köztük a leginkább romákat meg-célzó a Roma beillesztési stratégia, mely 18 pontba foglalja a 2016-ig és 2020-ig történő kormányzati vállalásokat. Az 1998-2006 közötti roma oktatásra vonatkozó eredmények optimistákká tesznek bennünket. Azonban a kormányzati korrupció és nepotizmus mértéke, a gyenge civil- és etnikai érdekképviselő, az Európai Unió részé-ről egyre inkább megnyilvánuló fenntartások és szkepticizmus, a közpénzek fokozott ellenőrzése és a többségiek etnikumhoz való viszonya óvatosságra intenek az ambíciós tervek és stratégiák megvalósíthatóságát illetően.

Felhasznált irodalom

- COM (2011) 173 – Un cadru UE pentru strategiile naționale de integrare a romilor până în 2020. (EU Bizottsága 2011/173 – Egy EU keret a nemzeti stratégiákhoz a romák integrálására 2020-ig) In. http://www.cdep.ro/eu/examinare_pck.fisa_examinare?eid=10
- Duminică, Gelu – Ivasiuc, Ana (2010): Raport de cercetare. O școală pentru toți? Accesul copiilor romi la o educație de calitate. București, Editura expert. In. http://www.unicef.ro/wp-content/uploads/o_scoala_pt_toti.pdf
- Gelu Duminică- Ana Ivasiuc (2013). The roma in Romania. From Scapegoat to Development Engine. Agenția Impreună. In. https://www.academia.edu/6037269/IN_ROMANIA_ROMA_From_Scapegoat_to_Development_Engine
- Irina Maria Preoteasa, Monica Șerban, Daniela Tarnovschi (2011). Situația romilor în România, 2011. Între incluziune socială și migrație. (A romák helyzete a társadalmi inklúzió és migráció között) București: Fundația Soros România. In. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file25_ro_civil-society-monitoring-report_ro.pdf
- Kiss Tamás (2012): A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. In. Pro Minoritate folyóirat, Budapest. In. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-02-Kiss.pdf>
- Lorena Doghi (2012): Roma gábor nők Romániában. In. <https://romediafoundation.wordpress.com/2012/12/05/roma-gabor-nok-romaniaban/>
- Marian Sultănoiu (2011): RECENSĂMĂNT 2011. Două treimi dintre romi se declară români. 700.000, 2.000.000, 3.000.000 ... câți romi trăiesc în România? (2011-es Népszámlálás. A romák kétharmada románnak vallja magát. 700.000, 2.000.000, 3.000.000...hány roma él Romániában?) Gândul napilap. 2011 október 19. In. <http://www.gandul.info/stiri/recensamant-2011-doua-treimi-dintre-romi-se-declara-romani-700-000-2-000-000-3-000-000-cati-romi-traiesc-in-romania-8883047>
- Mariea Ionescu, Simona Maria Stănescu (2014): POLITICI PUBLICE PENTRU ROMI. Raport de evaluare a programelor naționale finanțate de Uniunea Europeană pentru incluziunea romilor. Pro Universitaria, București. (Közpolitikák romáknak. Jelentés az EU által finanszírozott roma inklúziós programok értékeléséről.) In. http://www.prois-nv.ro/docs/Politici_publice_pt_romi.pdf
- Roma survey – Data in focus (2014). Education: the situation of Roma in 11 EU Member States. FRA European Agency for Fundamental Rights. In. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014_roma-survey_education_tko113748enc.pdf
- ROMANINET Kurs multimedia de limba romani pentru promovarea diversității lingvistice și îmbunătățirea dialogului social: RAPORT PRIVIND LIMBA ROMANI. (Multimédiás romani nyelv tananyag a nyelvi sokszínűség és a társadalmi dialógus terjesztéséért. Jelentés a romani nyelvről.) In. http://www.romaninet.com/ROMANINET_Linguistic_report_ru.pdf
- STRATEGIA GUVERNULUI ROMÂNIEI DE INCLUZIUNE A CETĂȚENILOR ROMÂNI APARTINÂND MINORITĂȚII ROME PENTRU PERIOADA 2014-2020. (România Kormányának a Román Állampolgárságú Roma Kisebbségére vonatkozó Inklúziós Stratégiája 2014-2020) In. http://www.anr.gov.ro/docs/Site2014/Strategie/Strategie_final_18-11-2014.pdf



GALÉRIA

- STRATEGIA NAȚIONALĂ DE CERCETARE, DEZVOLTAREȘI INOVARE 2014 –2020. (Nemzeti kutatási, fejlesztési és innovációs stratégia 2014 –2020) In. https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99giere/Minister/2016/strategii/strategia-cdi-2020_-proiect-hg.pdf
- Strategia Națională în domeniul politicii de tineret 2015-2020. (Nemzeti stratégia az ifjúságpolitika területén 2015-2020) In. <http://mts.ro/wp-content/uploads/2016/02/Strategia-tineret-final.pdf>
- STRATEGIA NAȚIONALĂ PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNT TERȚIAR 2015 -2020. (A harmad-fokú oktatásra vonatkozó nemzeti stratégia 2015 -2020) In. [https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99giere/Minister/2016/strategii/Strategie_inv_tertiar_2015_2020\(1\).pdf](https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99giere/Minister/2016/strategii/Strategie_inv_tertiar_2015_2020(1).pdf)
- Strategia Națională privind Incluziunea Socială și Reducerea Sărăciei pentru perioada 2015-2020. (Nemzeti Statégia a Társadalmi Inklúzióért és a Szegénység Visszaszorításáért a 2015-2020-as időszakra.) In. www.fonduri-structurale.ro/descarca-document/179
- Surdu, Laura (2011). Roma school participation, non-attendance and discrimination in Romania, Bucharest, Vanemonde; cited in United Nations Economic and Social Council (2012) Draft country programme document Romania. In. http://roma-educationfund.ro/wp-content/uploads/2015/01/ENG_Country-Assesment-Romania-20121.pdf
- Towards an Equal Start (2012): Closing the Early Learning gap for Roma Children in Eastern Europe. In. http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf
- United Nations Economic and Social Council (2012) Draft country programme document Romania. In. http://www.unicef.org/evaluation/files/Compendium_2012-12.pdf

Elena Marushiakova – Vesselin Popov

Romanian-speaking “gypsy” communities and their identities

The region of Eastern Europe is inhabited by many different and sizeable communities, whose ancestors migrated millennium ago from the Indian subcontinent, who are called with similar names in various countries, such as ‘Cikáni’ (Czech Republic), ‘Cigáni’ (Slovakia), ‘Cyganie’ (Poland), ‘Čigonai’ (Lithuania), ‘Čigāni’ (Latvia), ‘Cigany’ (Hungary), ‘Țigani’ (Romania, Republic of Moldova), ‘Cigani’ (Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina), ‘Цигани’ (Serbia, Bulgaria, Ukraine), ‘Цыгане’ (Russian Federation), ‘Цыганы’ (Belarus), ‘Τσιγγάνοι’ (Greece). All these names are usually translated into English as ‘Gypsies’, although this is, in our point of view not adequate translation, because the word ‘Gypsies’, in the English-speaking world, including in the scholarly jargon is used to signify diverse nomadic communities regardless of their ethnic origins and identity (Hancock 2010: 95-96). Because of lack of more appropriate term in English, we have no other choice, but to use in our text the word ‘Gypsies’ in inverted commas.

In most cases, these communities identify themselves as *Roma* and speaks their own Romani language, called *Romani čhib* or *Romanes* (Matras 2002). In many other cases, however, their mother tongue cannot be Romanes, but Turkish, Greek, Albanian, Serbian, Bulgarian, Romanian, Hungarian, Ukrainian, etc. (Marushiakova and Popov 2001a, 2014a; Tcherenkov and Laederich 2004; Kenrick 2007). It is not uncommon (not only in Eastern Europe, but also in many other places around the world) to have communities considered ‘Gypsies’ (with the corresponding names in local languages used in different countries) by the surrounding population, who have nevertheless chosen an “other” one identity. A change in the language of a community is often, but not always, accompanied by a change in community identity. This gives rise to the phenomenon of a so-called “preferred ethnic identity” (Marushiakova and Popov 1997, 2001a), i.e. publicly declared or really experienced, or even actively constructed nowadays, other, non-Roma ethnic identity (Marushiakova and Popov 2000, 2001b; Marushiakova et al. 2001). Such communities not only declare this new identity publicly, but often identify themselves as an altogether different kind of ethnic community, known by a new ethnonym used by the community concerned. This process should not be confused with the devel-

This article is a revised version of: Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2014. Romanian-speaking ‘Gypsy’ Communities in Eastern Europe. In: Duminica, Ion, ed. *Romii/Țiganiii din Republica Moldova: Comunitate etnosocială, multiculturală, istorico-tradițională (1414 – 2014)*. Chișinău: Centrul de Etnologie al IPC al AȘM, 14-24.

opment of a civic identity of the respective civic nation of which they are an integral part (Marushiakova 2008; Marushiakova and Popov 2014b).

*

A typical example of the complex relationships between the origin, mother tongue and ethnic identity are Romanian-speaking 'Gypsy' communities, which are quite numerous and are scattered across many countries in the world, as most of them are in Eastern Europe.

Nowadays in Bulgaria there are communities of Romanian-speaking *Rudari* (or *Ludari*). The older self-appellation, *Aurari*, is also remembered by part of the community. According to their traditional occupations, the community uses other self-appellations too, namely, *Lingurari* ['spoonmakers' in Romanian] and *Ursari* ['bear trainers' in Romanian], and also *Kopanari* ['wooden bowls makers' in Bulgarian], *Fusari* ['spindles makers' in Romanian] and *Kašikči* ['spoon-makers' in Turkish], etc. (Petulengro 1915-1916; Rațiu 1940; Йонов 1995; Marushiakova and Popov 1997, 1998). Regional divisions are also maintained within this community, thus, according to the region in which they live, they are divided into *Monteni*, *Intreni*, *Kamčieni*, *Dobrudženi*, *Tracieni*, etc. They live almost entirely in villages and in some small towns (former villages), spread over almost whole Bulgaria in separate (but in most cases not clearly separated) own neighborhoods. They are present in almost all regions without Rhodope mountain areas and only marginally in Pirin Macedonia.

Representatives of this community speak of themselves most often as *Vlasi* [Wallachians] or *Rumâni* ['Romanians' in Bulgarian], and even, though reluctantly, as *Rumânski Cigani* ['Romanian Gypsies' in Bulgarian] (Marushiakova and Popov 2001b; Marushiakova et al. 2001; Dorondel 2002; Șerban 2002). Over the past few decades *Rudari* community in Bulgaria strove to develop and enrich their identity. They presented themselves as 'true Walachians' or 'the most ancient Rumanians'. One of their popular legends claims that the origin of the *Rudari* lies in their own ancient Balkan kingdom of Dacians. Following its destruction some Dacians crossed the Danube and laid the foundations of the Romanian people, while a smaller segment, the direct ancestors the *Rudari* of today, remained in what later became Bulgaria. (Marushiakova and Popov 2000: 86-87) This identity development of the *Rudari* in Bulgaria is not unidirectional, and they have not always opted for Romanianness. In some cases the *Rudari* try to link their origin to important moments in early Bulgarian history. This tendency is present in the ideology of the political party *Democratic Movement 'Rodolyubie'* ['patriotism' in Bulgarian] registered in 1998. According to its leader Ivan Kostov, it is a party of the *Rudari* community and the ethnonym *Rudari* is not derived from Slavic *ruda* ['ore'], but from Slavic *rod* ['family' or 'clan']. As one of our informants said, 'we are descendants of the first old Bulgarian clans who settled in these lands together with Khan Asparukh at the time when the Bulgarian state was founded'. Another political party of the *Rudari*, called '*Rodolyubie 2000*', led by Yulian Dimitrov, was established in 2001. This party participated in national and local levels elections, and according to its program it defines itself as a 'Party of Wallachians–*Rudari*', opting for a multidimensional and unspecified identity (Marushiakova and Popov 2014a). In any case, the *Rudari* in Bulgaria, however, in spite of perceptions of the majority society and in spite of the benefits,



GALÉRIA

which could eventually come to them as part of *Roma* minority from different donors, categorically refuse to be connected in any way with *Roma* NGOs and *Roma* political parties. (Marushiakova and Popov 2014a)

The opposite is true of the small community of Romanian-speaking *Rudari* in Greece who are concentrated in Athens (Zefyri neighborhood), Volos, Alexandria, etc. (Marushiakova and Popov 2012, 2014a; Kahl and Nechiti 2012). Their neighbors identify them as 'Gypsies' and the *Rudari* share this perception, though they consider themselves a distinctive subgroup of the 'Gypsy' community in Greece (the so called 'Τσιγγάνοι'), and in recent years some of them cooperate with local *Roma* organizations.

Romanian-speaking 'Gypsy' communities also live in post-Yugoslav states. Their self-appellation is *Rudari* in Eastern Serbia, *Banjaši* in Vojvodina, *Bajaši* in Croatia, *Karavlas* in Bosnia and Herzegovina, and in the recent past were living also in today's Republic of Macedonia (Filipesku 1906, 1907; Pavković 1957; Трифуноски 1973; Вукановић 1983; Ђорђевић 1984; Saramandu 1997; Sikimić 2005; Sikimić and Ašić 2008; Sorescu-Marinković 2011ab; Sorescu-Marinković and Sikimić 2011).

These communities usually opt for Wallachian or Romanian identity. Recently, under the influence of the development of the *Roma* movement in Serbia, individual representatives of this Romanian-speaking community sometimes identify themselves as *Roma*. The situation is different in Croatia where the local *Bajaši* (more rarely known as *Ludari*) clearly identify themselves as a distinctive but inseparable part of the *Roma* community. This is reflected also in the names given to their organizations: *Union of*

Roma Bajaš, Democratic Union of Roma from Croatia Bajaši, and Union of Roma Ludari. All these organization are members of an umbrella association, the *Union of the Roma Associations in Croatia.*

In Hungary the circumstances of the Romanian-speaking *Beaš* (or *Bojaš*) are more complicated. They live mainly in Southwestern Hungary, but also in other parts of the country, and are divided into subgroups named after regions in today's Romania from which they migrated (for instance *Ardelan, Muntyan*, etc.). In the past, their identity was unambiguously *Cigany* ['Gypsy' in Hungarian], and some of them were even unaware that they speak Romanian and thought it to be the 'true Gypsy language' (Kovalcsik 1996; Bodi 1997). In the post-communist period the politically correct designation for the community, *Roma*, appeared. In 1992 the Gandhi High School was founded in Pecs and today it is supported by the Hungarian state and numerous foreign donors with the aim of establishing a *Roma* intelligentsia (Dezső 2013). The school recruits students mainly from the local *Beaš* community. As a result, parts of the *Beaš* community have gradually adopted *Roma* identity while others preserve their 'Gypsy' and/or *Beaš* identity. There are also suggestions that the idea of the *Beaš* as a separate, non-Gypsy and non-*Roma* community is making inroads.

In Slovakia there is a small number of Romanian-speaking 'Gypsies'. They inhabit several separate settlements in Eastern Slovakia where the so-called *Korytári* ['wooden-bowl-makers' in Slovak] opted for Romanian identity (Horváthová 1964: 80, 91; Stano 1965). In the southern regions near the border with Hungary, in the Hungarian-speaking areas, a small number of *Bajaši* reside, and they also identify themselves as Romanians (Agocs 2003). In Ostrava in the Czech Republic, the migrants from Eastern Slovakia registered a political party in 1990, Organization of Independent Romanians, but it only survived for a few years.

Sub-Carpathian foothills region was part of the Austro-Hungarian Empire until the end of the First World War, in the period between the two world wars is in the range of Czechoslovakia after World War II joined the Union of Soviet Socialist Republics, and now is part of Ukraine. Romanian-speaking 'Gypsies' from Sub-Carpathian foothills region is known as the *Kanaloš* ['spoon-makers', from Hungarian] or *Cygane Voloxi* ['Romanian Gypsies' in Ruthenian]. They live in the region of Velykyi Bereznyi, and had family connections with *Korytári* in Slovakia (Benišek 2012). They identify themselves most often as Romanians. More recently, influenced by the rise of *Roma* NGOs and even more by 'Gypsy' evangelical churches, some revert to 'Gypsy'/*Roma* identity.

The Romanian-speaking 'Gypsies' are living also in other countries outside the region of Eastern Europe. At present, a small *Ludari* community resides in the vicinity of Barcelona in Spain, while even more *Ludari* (or *Bojaš*) live in Latin America and the USA. They identify themselves as 'Gitanos' (ie 'Gypsies'), but stay away from other 'Gypsy' groups and only a few of them enter *Roma* organizations.

*

In order to understand the phenomenon of Romanian-speaking 'Gypsies', we have to see what are their origin and historical migrations. They originate from the Danubian Principalities of Wallachia and Moldavia where they were slaves until the mid-19th century. There were three main categories of such slaves depending on whether they be-

longed to the prince (slaves of the crown), Orthodox monasteries, or to 'boyars' [noblemen]. The 'Gypsies' of the prince were mainly nomadic, while the 'Gypsies' of monasteries and boyars were mostly settled. The crown's 'Gypsies' were divided into four categories, namely, *Rudari* [ore-miners] or *Aurari* ['gold prospectors', also called *Beași* in Transylvania], *Ursari* [bear trainers], *Lingurari* [spoon makers], and *Lăieși* [itinerant Gypsies]. There were two kinds of monastery and boyar 'Gypsies', namely, *Lăieși*, who were nomads, and *Vatrași* ['domestic servants', from Slavic 'vatra' fireplace], who served in households and tilled their masters' land (Achim 1998: 31-85; Marushiakova and Popov 2009).

Significant segments of the descendants of the nomadic 'Gypsies' from Wallachia and Moldova migrated from the two Principalities during the second half of the 19th century and in the early 20th century, spreading all over Europe, with some reaching the Americas (Fraser 1992: 226-238; Marushiakova and Popov 2006). Many of them are descendants of the *Rudari* (*Aurari/Beași*) and *Lingurari* slave categories, however a significant number of them continue to live in contemporary Romania too.

In Romania today Romanian-speaking 'Gypsy' communities use different self-appellation, but generally speaking, in Oltenia and Muntenia they are known as *Rudari* or *Ludari*, in Moldova as *Lingurari*, and in Transylvania, as *Bâeși* or *Beași* (Chelcea 1944ab, 1968; Calotă 1995; Kovalcsik 2007; Marushiakova and Popov 2012; Alexa-Morkov 2012; Costescu 2012, 2013). They are detached from one another and mostly declare themselves to be Romanians, although some of them participate in *Roma* political parties and NGOs. Besides public declaring a Romanian ethnic identity, *Rudari/Lingurari/Beași* currently also tend to declare themselves to be "the real Romanians", "the oldest Romanians", "descendants of the ancient Dacians", and confirmation for all that they find in their legends. However, the surrounding population continues to perceive *Rudari/Lingurari/Beași* as 'Gypsies', or even, as is more often the case, as a distinct community, which is connected to 'Gypsies' and is similar to them in their social position.

In contemporary Romania are also other Romanian-speaking 'Gypsy' communities, who are descendants of the *Vatrași* slave category. They are known by various names, e.g. *Vatrași*, or *Kherutne Roma* (i.e. those who live in houses), *Kaštale Roma* ['wood Gypsies' in Romanes], or 'Țigani de mătase' ['silk Gypsies' in Romanian] (Burtea 1994; Cherata 1994, 1999; Marushiakova and Popov 2012). They have lost their group distinctions and have become a large metagroup community with partially preserved regional or local features. Most of them demonstrate a preference for a Romanian identity, but recently, as more attention has been paid to *Roma* issues, many of them „rediscovered“ their *Roma* roots and are actively involved in the *Roma* political parties and NGO's, and publicly pronounce their *Roma* identity.

Similar processes of identity changes among the Romanian-speaking 'Gypsy' communities can be observed also in those parts of the former Principalities of Wallachia and Moldavia, which are currently withing borders of other countries, as well as among some of them, who in recent decades have migrated to other countries and regions.

The historical region of Bukovina was part of the Principality of Moldavia, later it was seized by Austria, and after World War I passed from Austro-Hungarian Empire to Romania. In 1940 the Soviet Union annexed Northern Bukovina which is today located in Ukraine, the Chernivtsi region. The Romanian-speaking 'Gypsy' communities living there demonstrate Romanian identity.



GALÉRIA

Today's Republic of Moldova in the past was part of the Principality of Moldavia. In 1812 the Russian Empire annexed the eastern section of Moldavia, between the rivers Prut and Dniester, known then as Bessarabia. In order to attract settlers and to colonize the southern steppe regions the Empire provides a number of preferences for them. In such way were established numerous villages there, among them two 'Gypsy' villages Faraonovka and Kair (today Krivaya Balka), established by *Lingurari* (Marushiakova and Popov 2005a). Currently, these two villages are in Ukraine, and the local Romanian-speaking 'Gypsy' communities are with Moldovan identity.

Between the two world wars Bessarabia became part of Romania, but in 1945 it was annexed by the Union of Soviet Socialist Republic and made into the Moldavian Soviet Socialist Republic. When the USSR broke up in 1991, the republic became independent. At present, in Republic of Moldova live two Romanian-speaking 'Gypsy' communities – *Vlaxia* (descendants of *Vatrași* slave category), and *Lingurari* (Marushiakova and Popov 2003; Marushiakova et al. 2008; Dumnică 2007ab). Both communities are with Moldovan identity, and although in recent years, the *Roma* NGO-sector implemented various projects targeted to them, the communities on the whole are not inclined to adopt *Roma* identity (with some exceptions among *Vlaxia*).

In the Soviet times some *Lingurari* migrated from Moldova to other Soviet republics. Currently, e.g. small number of them live in Ukraine in the vicinity of Irpen near Kyiv, and in the Russian Federation in the region of Tver. They stick to their Moldovan identity.

*

The various interrelations between language and identity of Romanian-speaking 'Gypsy' communities are not only numerous and varied, but in many cases, quite contradictory. Historical events and changing social, political and economic circumstances (including through migration) have also influenced the identity choices of these communities. In most cases, however, although the processes continued for generations and over several centuries, the influence of various 'external' factors (i.e. outside the community, reflecting certain process in the macro-society) suggests that the process may slow down, change direction (even turning back), or even take a completely different direction, as with the case of attempts to creation of new identities.

In Romanian historiography there used to be a popular theory that proclaimed the non-Roma origin of the *Rudari*, whereby the *Rudari/Lingurari/Beași* are descendants of an ancient non-Roma local population who acquired 'Gypsy' ethno-cultural traits (Achim 1998; Chelcea 1944ab, 1968; Calota 1995; Șerban 2002). Genetic studies, conducted in recent years, however, have proved their common Indian origin with other 'Gypsy' communities (Klarić et al. 2008). Therefore presented here trends among 'Romanian-speaking 'Gypsy' communities are actually just a variation of a general patterns, which are found in various non-Romanes speaking communities in Eastern Europe (Marushiakova and Popov 2014a). Thus, because of all these different developments in language and identity change among the various communities from Roma origin, it is extremely difficult, even within the foreseeable future, to anticipate what will be the outcome for different Romanian-speaking 'Gypsy' communities in Eastern Europe in the foreseeable future.

References

- Achim, Viorel. 1998. *Țigani in istoria Romaniei*. București: Ed. Enciclopedica.
- Agocs, Attila. 2003. Sociálna identifikácia Bajášov na Slovensku. *Etnologické rozpravy* 2: 41-53.
- Alexa-Morcov, Florin. 2012. Stratégies identitaires d'une minorité au statut ambigu. Les Rudari d'Islaz, Roumanie. In: Lurbe i Puerto, Katia et Frédéric Le Marcis, dir. *Endoétrangers. Exclusion, reconnaissance et expérience des Roms et gens du voyage en Europe*. Paris: Academia-Harmattan, 223-242.
- Benišek, Michael. Michael 2012. Romové v Užhorodě: rusifikovaní slovenští Romové s maďarskou identitou žijící na Ukrajině. <http://www.dzaniben.cz/files/7796f334eb4ba5b2fb387boagfb58f26.pdf>.
- Burtea, Vasile. 1994. Neamurile de rromi și modul lor de viață. *Sociologie Romaneasca* 2-3: 257-273.
- Bodi, Zsuzsana, ed. 1997. *Studies in Roma (Gypsy) Ethnography 6. Studies about Boyash Gypsies in Hungary*. Budapest: Magyar Neprajzi Tarsasag.
- Calotă, Ion. 1995. *Rudarii din Oltenia. Studiu de dialectologie și de geografie lingvistica româneasca*. Craiova: Sibila.
- Cherata, Lucian. 1994. *Istoria țiganilor: origine, specific, limbă*. Craiova: Editura Z.
- Cherata, Lucian. 1999. *Țigani: istorie, specific, integrare socială*. Craiova: Sibila Press.

- Chelcea, Ion. 1944a. *Rudarii. Contributie la o enigma etnografica*. București: Casa Scoalelor.
- Chelcea, Ion. 1944b. *Țigani din Romania. Monografia Etnografică*. București: Ed. Institutului Central de Statistica.
- Chelcea, Ion. 1968, *Rudarii de pe Valea Dunarii*. Craiova: Centrul d'istorie, filologie și etnografie Craiova.
- Costescu, Angela. 2012. The Impact of the Controversy around the Identity of the Rudari People from Romanian Village upon Local Social Live. In: *Identity in the Era of Globalization and Europeanization: Proceedings from the International Scientific Conference, 3-4 November 2011, Skopje, Republic of Macedonia*. Skopje: SS. Cyril and Methodius University, 387-394.
- Costescu, Angela. 2013. Marginalizare socială în cazul unei comunități de rudari din județul Gorj, România. *Terra Sebus* 5: 547-559.
- Dezsö, Renáta Anna. 2013. *Twenty Years After: the Ganhi School and Beyond*. Pécs: Virágmandula.
- Ђорђевић, Тихомир. 1984. Наш народни живот. Књ. 2-3. Београд: Просвета. 1984.
- Dorondel, Ștefan. 2007. Ethnicity, State and Acces to Natural Resources in the Southeastern Europe. The Rudari Case. In: Șerban, Stelu, ed. *Transborder Identities. The Romanian Speaking Population in Bulgaria*. București: Paideia, 215-240.
- Filipesku, Teodor. 1906. *Coloniile române din Bosnia. Studiu etnografic și antropogeografic*. București: Carol Göbl.
- Filipesku, Teodor. 1907. Karavlaška naselja u Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja* 19: 77-101, 215-241, 335-357.
- Fraser, Angus. 1992. *The Gypsies*. Oxford & Cambridge MA: Blackwell.
- Hancock, Ian. 2010. *Danger! Educated Gypsy. Selected Essays*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.
- Horváthová, Emilia. 1964. *Cigáni na Slovensku. Historicko – etnografický náčrt*. Bratislava: SAV.
- Kenrick, Donald. 2007. *The Romani World: A Historical Dictionary of the Gypsies*. Hatfield: University of Hertfordshire Press. (3th ed.)
- Йонов, Василий. 1995. Влашкият етнос. Превратности и развой през вековете, Ловеч: РИК "Сафо".
- Kahl, Thede and Ioana Nechiti. 2012. Aschenputtel bei den Bajeschi und Rudari. Vergleich zweier Märchen anhand von Felddaufnahmen in Ungarn und Griechenland. In: Dahmen, Wolfgang, Günter Holtus, Johannes Kramer, Michael Metzeltin, Wolfgang Schweickard und Otto Winkelmann, Hrsg. *Südosteuropäische Romania: Siedlungs-/Migrationsgeschichte und Sprachtypologie*. Tübingen: Narr, 191-226.
- Klarić, Irena Martinović, Mariana Perić Salihović, Lovorka Barač Cauc, Lev A. Zhivotovsky, Siiri Roots and Branka Jančićjević. 2008. Dissecting the molecular architecture and origin of Bayash Romani patrilineages: Genetic influences from South-Asia and the Balkans. *American Journal of Physical Anthropology* 138 (3): 333-342.
- Kovalcsik, Katalin. 1996. Roma or Boyash Identity? *The World of Music* 38 (1): 77-93.
- Kovalcsik, Katalin. 2007. Gurbane as a Representation of Traditional Identity and Culture in an Oltenian Rudar Iommunity. In Sikimić, Biljana and Petko Hristov, eds. *Kurban on the Balkans*. Belgrade: Institute of Balkan Studies, 109-135.

- Marushiakova, Elena. 2008. Gypsy/Roma Identities in New European Dimension: The Case of Eastern Europe. In: Marushiakova, Elena, ed. *Dynamics of National Identity and Transnational Identities in the Process of European Integration*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 468-490.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 1997. *Gypsies (Roma) in Bulgaria*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 1998. *Gypsies Bear-Trainers in Bulgaria: Tradition and Contemporary Situation*. *Ethnologia Bulgarica* 1: 106-116.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2000. Myth as Process. In: Acton, Tomas, ed. *Scholarship and the Gypsy Struggle. Commitment in Romani Studies. A Collection of Papers and Poems to celebrate Donald Kenrick's Seventieth Years*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 81-93.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2001a. Historical and Ethnographic Background: Gypsies, Roma, Sinti. In: Guy, Will, ed. *Between Past and Future: The Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 33-53.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2001b. New Ethnic Identities in the Balkan: The Case of the Egyptians. *Facta Universitatis: Series Philosophy and Sociology* 2 (8): 465-477.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2003. Ethnic Identities and Economic Strategies of the Gypsies in the Countries of the Former USSR (pp 289-310). *Orientwissenschaftliche Hefte*. No 9.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2006. De l'Est a l'Ouest. Chronologie et typologie des migrations tsiganes en Europe. *Études tsiganes* 27-28: 10-26.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2008. Russian Empire. In: *Information Fact Sheets on Roma History*. Strasbourg: Council of Europe. http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoCulture_en.asp.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2009. Gypsy Slavery in Wallachia and Moldavia. In: Kamusella, Tomasz and Krzysztof Jaskulowski, eds. *Nationalisms Today*. Oxford: Peter Lang, 89-124.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2012. A Contemporary Picture of Romani Communities in Eastern Europa. *Information Fact Sheets on Roma Culture*. Strasbourg: Council of Europe. <http://romafacts.uni-graz.at/index.php/culture/introduction/a-contemporary-picture-of-romani-communities-in-eastern-europa>.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2014a. Identity and Language of the Roma/Gypsies. In: Nomachi, Motoki and Tomasz Kamusella, eds. *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*. London: Palgrave.
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov. 2014b. Roma Identities in Eastern Europe: Ethnicity vs. Nationality. In: Toyansk, Marcos Silva Guimaraes, ed. *History, Identity and Memory of the Romani People (Gypsies)*. Sao Paolo: University of Sao Paolo.
- Marushiakova, Elena, Udo Mischek, Vesselin Popov and Bernhard Streck. 2008. *Zigeuner am Schwarzen Meer*. Leipzig: Eudora Verlag.
- Marushiakova, Elena et al. 2001. *Identity Formation among Minorities in the Balkans: The cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo*. Sofia: Minority Studies Society 'Studii Romani'.

- Matras, Yaron. 2002. *Romani. A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavković, Nikola. 1957. Karavlas i njihovo tradicionalno zanimanje. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 1: 103-126.
- Petulengro [Bernard Gilliat-Smith]. 1915-1916. Report of the Gypsy Tribes on North-East Bulgaria. *Journal of the Gypsy Lore Society*. New Series, 9 (1): 1-109.
- Radosavljević, Petar. 2007. Romi Bajaši u Hrvatskoj – govornici rumunjskog dijalekta. In: Granić, Jagoda, ed. *Jezik i identiteti*. Zagreb & Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 505-515.
- Rațiu, Gheorghe. 1940. Ceva despre Rudarii români din Bulgaria. *Timocul* 7 (3-6): 18-24.
- Saramandu, Nicolae. 1997. Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori al româniei: *Băieșii* din nordul Croației. *Fonetică și dialectologie* 16: 97-130.
- Sikimić, Biljana, ed. 2005. *Banjaši na Balkanu. Identitet etničke zajednice*. Beograd: SANU Balkanološki Institute.
- Sikimić, Biljana and Tijana Ašić, eds. 2008. *The Romance Balkans. Collection of papers presented at the International Conference The Romance Balkans, 4-6 November 2006*. Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA.
- Šerban, Stelu. 2007. Politics against Ethnicity. The Case of Rudari from Varna District. In: Šerban, Stelu, ed. *Transborder Identities. The Romanian Speaking Population in Bulgaria*. București: Paideia, 241-276
- Sorescu-Marinković, Annemarie. 2011a. Strategies for Creating an Explanatory Bayash Dictionary in Serbia. *Revue Roumaine de Linguistique* 1 (56): 17-34.
- Sorescu-Marinković, Annemarie. 2011b. Băieșii din Baranja (Croația): schiță etnologică și etnolingvistică. *Memoria Ethnologica* 11 (40-41): 36-51.
- Sorescu-Marinković, Annemarie and Biljana Sikimić, eds. 2011. *Băieși în contextul sud-slav. Piramida*, No. 2 / I.
- Stano, Pavol. 1965. Korytárska výroba rumunsky hovoriacich Ciganov na. Východnom Slovensk. *Slovenský národopis* 13 (4): 549-569.
- Tcherenkov, Lev and Stéphane Laederich. 2004. *Roma, Otherwise Known as Gypsies, Gitanos, Γύφτοι, Tsiganes, Țigani, Cingene, Zigeuner, Bohémiens, Tavellers, Fahrende, etc.* Vol. 1-2. Basel: Schwabe.
- Трифуноски, Јован. 1973. Прилог проучавању Рома: Роми у Кочанској котлини. *Гласник Етнографског института САНУ* 22: 161-176.
- Вукановић, Татомир. 1983. *Роми (Цигани) у Југославији*, Врање: Нова Југославија.



KITEKINTŐ

62 Kozma Tamás: ECER 2016 (Roma kutatók Dublinban)

Kozma Tamás

ECER 2016

Roma kutatók Dublinban

A Neveléstudományi Kutatók Európai Szövetsége (EERA, *European Educational Research Association*, amelynek magyar tagja is van, a HERA) huszonegyedik alkalommal rendezte meg éves konferenciáját. 2016-ban a Dublini Állami Egyetem (*University College of Dublin*) vállalta a szervezést, nagyvonalúan és reprezentatívan. Ne hasonlítgassunk össze helyszínt helyszínnel, annyira mások; de persze mégis összehasonlítjuk őket, mint résztvevők és mint (esetünkben) szervezők. A szervezés a helyszíntől is függ, a helyszín pedig sok egyéb mellett az intézmény jelen helyzetétől és történetétől. Mielőtt a roma / cigány kutatásokra térnénk, hadd tegyünk erről egy rövid kitérőt.

Dublin nem túl szép, de kellemesen barátságos város; számos felsőoktatási intézménye közül a *Trinity College* (a város központjában), a dublini városi egyetem északon, illetve az állami egyetem délen kiemelkedik. Mindhárom története gazdag brit és ír vonatkozásokban; különösen idén (2016), amikor az írek a húsvéti fölkelés (1916) századik évfordulóját ünneplik. A város tele poszterekkel, könyvekkel, kiállításokkal és lobbókkal, emlékeztetve azokra, akik az ír szabadságért meghaltak; különösen arra a tizenhat szabadságharcosra, akit az angolok könyörtelenül kivégeztek (mintegy félezer más felkelővel együtt). Ez különös érzéseket kelt a nem angol anyanyelvű látogatóban, aki hozzászólt, hogy angolul az angolok vagy az amerikaiak beszélnek, és úgy mondják el az életüket és a történelmüket, ahogy ők látták és csinálják. Ma az írek is anyanyelven beszélnek az angolt (mintegy kétszázéves közösség használja az ír nyelvet anyanyelv-ként) – de a történetük egyedül csak az övék. Angolul mesélnek a brit elnyomásról, amely a felsőoktatási intézményeiket máig meghatározza. A gyönyörű Trinity College-ba ír katolikusoknak nem illett jelentkezniük, mert az anglikán gyarmatosítás fészke volt; az Állami Egyetem – ahol mi voltunk – viszont a nemzeti függetlenség alma matere.

Az ECER (*European Conference of Education Research*, Európai Neveléstudományi Konferencia) persze nem ilyesmiről szólt – vagy épp csak érintőlegesen, nyitó és záró beszédekben, elnöki és rektori fogadásokon –, de akit a történelem megérintett, az ezeket a benyomásokat nem kerülhette el. Az épületek, amelyek helyet adtak a konferenciának (három különböző épületben zajlott, valamint a már említett Trinity College-ban is), éppúgy emlékeztetőkké váltak díszítve, mint az egész város vagy éppen a média; és megtudhattuk, hogy az ír oktatási minisztérium – az állami felsőoktatás gazdája – súlyt helyez a történelmi tudat ébren tartására. Honi vitáinkra visszagondolva –

Trianonról, világháborúról, ötvenhatról – ez szokatlan, meghökkentő és elgondolkodtató volt. Amint a dubliniak rajongása kocsmadalaik és népi táncaik iránt; mintha a pesti idegenforgalom csakis néptáncsal és cigányzenével fogadná, ismertetné és szórakoztatná az ide látogatókat.

*

Az ECER konferencia témája ugyanis a *Leading Education* volt. Szándékosan írom angolul. Nem csak mert ez a konferencia nyelve első megszervezése (1992) óta, hanem mert nehézséget jelent a fordítása (noha látszólag érthető). Vezető oktatás? Az oktatás vezetése? Oktatásügyi vezetés? A nevelésügy vezető szerepe? Mind lehetséges magyarítások, mert ezek a jelentések mind ott lappangtak a konferencia fő témájában. A szokásos szerkezet szerint a konferenciának most is négy nyitó (fő vagy plenáris) előadása volt, amelyek arra szolgáltak, hogy a konferencia témáját kibontsák. A plenárisok a vezetés szerepét és lehetőségeit, az iskolai valóság fontosságát a kutatásban, az oktatáskutatás és a politika, valamint az oktatáskutatás és az iskolai mindennapok viszonyát keresték, feszegették. A plenárisok hivatottak összefogni az ECER konferenciákat, különben mozaikjaikra esnének szét. A mintegy két és félezer prezentáció, szimpózium, tematikus előadás és műhelymunka, amelyet több mint harminc "hálózat" (*network*, szakosztály) szervez és irányít, reprezentálhatják az európai oktatáskutatók érdeklődését, de minden bizonnyal szétfeszítenek egy konferenciát.

A plenárisok tartották tehát össze az ECER-t – meg a kávészünetek. A séták a szokatlanul tágas campuson, a közös étkezések és közös utazások. Mint annyi más helyütt, ezek a közösségi alkalmak majdhogyan fontosabbak nem voltak (már ami az információáramlást illeti), mint a hivatalos program és a konferencia szervezőinek erőfeszítései. Ráadásul, mint mindig, itt is "életciklusai" voltak a konferenciának a megérkezés bizonytalanságaitól és a növekvő magabiztosságtól a konferencia hangulatán át (ami rendszerint a második este éri el csúcspontját a közös "fogadáson") egészen a lecsengésig és a lassú elszivárgásig (aminek szintén bája és *feeling*-je van). A közlekedéstől a vendéglátásig, a szállástól a látnivalóig – ami nélkül persze nincs konferencia – a hivatalos információt a közösségi hírek egészítették ki és tették értelmezhetővé. Egyik a másik nélkül hatástalan lett volna; miközben az információk és az informálódás erőteljesen növelte a konferencia-közösséget. Az érzést, hogy együtt veszünk részt valamilyen, hogy – nyelveken, nemzetiségeken és kultúrákon innen és túl – egy kis időre legálább összetartozunk.

*

Találomra beírva a "roma" szót a konferencia keresőjébe – a papír eltűnőben van az ECER konferenciákról – meghökkentő mennyiségű szekció, prezentáció, előadás és műhelymunka tűnt elő. Egyharmaduk ugyan földrajzi névnek bizonyult (Róma, Románia), a maradék azonban még így is impresszív volt (mintegy tizenhat prezentáció, tájékoztató, előadás). Azt a benyomást keltette, mintha a tárgy, amelyben magunk is utaztunk, uralná a konferenciát, mintha mindenki – egyre többen – kezdtek volna foglalkozni azokkal, akiket mi cigányoknak, románoknak nevezünk (persze, tudjuk jól, mások másként is).



GALÉRIA

Ha térképet akarnánk készíteni arról, hol mindenütt bukkan föl ez az érdeklődés – mint kutatás, de még inkább, mint kutatás és fejlesztés – elsősorban Európa keleti felére mutathatnánk. A legtöbben ezzel a témával Magyarországról és a volt Csehszlovákiából érkezünk; néhányan a Balkánról is (Szerbia, Görögország). De nem csak innen. Elég meglepő, hogy a romakérdés Angliából épp úgy fölbukkant – már második alkalommal, mióta az ECER-en prezentáljuk –, mint Írországból (ír "travellerek", vándorlók). És persze Spanyolországból – de nem onnan, ahonnan várnánk (Andalúzia, Extremadúra, Murcia), hanem Katalóniából. Ami szervezésüket illeti, a különböző vonatkozó előadások között egy külön szekciója, valamint egy külön szimpóziuma volt a roma / cigány kérdésnek.

Úgy tűnik, a számos adatfölvétel és hivatalos-félhivatalos statisztikák alapján – amelyek az előző évtizedben keletkeztek Európában és világszerte – ma a személyes interjúk képesek mélyre ásni a roma / cigány kérdésben. A megközelítések csaknem ugyanazok, még ha a kutatók – elég szerencsétlenül – alig tudnak valamit egymásról (a hivatkozott irodalom impresszív, és visszatérően azonos tételeket tartalmaz, amelyek közül, ezt már ismerjük, kiemelkednek a magyar vagy magyar származású szerzők művei). az interjúk elemzéséből, mint lenni szokott, nem annyira egyetlen módszer, eszköz vagy eljárás emelkedett ki, hanem egy komplex politika, amelyet követni kellene.

Fehérvári Anikó (ELTE / OFI, Budapest) kissé más utat követett: folytatta az előző évtizedekben ismert szociológusi megközelítést, amely a roma / cigány kérdést hajlamos a szegénység, elmaradottság és depriváltság keretében mutatni be. Fehérvári azonban tovább ment, és a leszakadás mérőeszközeit is megvizsgálta; bemutatta, mennyiben befolyásolják a statisztikai eredményeket a mérések, amelyeket az iskolai eredményességgel kapcsolatban készíteni szoktak. Így könnyen kiderülhet, hogy a leszakadás nem olyan egyenletes, mint amilyennek gondolni szoktuk. És valóban: ez az

eredmény egybevág azzal a másik eredménnyel, amelyet egyre gyakrabban hangoztatnak kutatók, főként Magyarországon (pécsi iskola, Forray R Katalin), és amely a roma / cigány társadalom növekvő strukturáltságára utal.

Marketa Levinska (Hradec Kralove), *Dana Bittnerova* (Prága) és *David Doubek* (Prága) egyelen életút interjút (Alice) elemzett több prezentációban, főként szociálpszichológiai értelmezési keretben. Alice, a roma lány Csehországból szociális munkás lett – a szociális munka, a tanítás és az egészségügyi szakszolgálat a leginkább bejárható utak – útja kanyargós, buktatókkal és lehetséges kisiklásokkal teli. Az életút interjú jól mutatta az ismert tényezők erejét (család, iskola, befogadó munkahely) – de rámutatott váratlan faktorra is (az a bizonyos "reziliencia"-tényező).

Itt említjük, bár nem ebben a szekcióban hangzott el, *Iveta Roznickova* (Masaryk Egyetem, Brno) prezentációját is, amely a roma / cigány szülők iskolaképeének fontosságát hangsúlyozta. Roznickova széles képet festett ennek jelentőségéről, főként pedig szakirodalmi földolgozásáról (anyaga akár kiinduló irodalomnak is használható volna). Mindennek fontosságát elismerve, Roznickova mégis az intézménybe vetett bizalmat – pontosabban annak hiányát – tartotta döntőnek. Saját kutatása akár itthon is megismételhető volna. Hiába értékeli nagyra adott roma / cigány családok az iskolát és a tanulást, ha ugyanakkor nem bíznak magában az intézményben és az azt megtestesítő tanároknak sem. Ez a kutatási eredmény akár fordítottja is lehetne azoknak az eredményeknek, amelyek a szerepmódel fontosságára mutattak rá. Mind a tanító (tanár) mint szerepmódel fontossága, mind pedig a belé vetett bizalom hiánya jól mutatja az iskola döntő szerepét.

Forray R Katalin szimpóziuma – a megkülönböztetés azt jelenti, hogy itt konkrét kutató munka egyeztetése folyt – hasonló jegyeket mutatott. *Óhidy Andrea*, a Freiburgi Egyetem professzora a Pécsi Egyetem Romológia Tanszékével együttműködve huszonnyolc "életút narratívumot" elemzett kvantitatív és kvalitatív eszközökkel (németes alapossággal, mondhatnók). Az előbbiekhöz (Gkofa) képest érdekes új elemnek mutatkozott a sikeres életutak esetében a szerepmódel, aki vagy a családból, vagy az iskolai tantestületből, vagy – és ez jelentett igazi újdonságot – olyan civil közösségekből emelkedett ki, mint pl. a vallási gyülekezet (egyház).

A kutatások keretében azonban *Eleni Tracada* (Derby Egyetem) – aki korábban is ugyanennek a szimpóziumnak a hajtóereje volt – szélesebb összefüggéseket ajánlott. Leeds város példáján a helyi tervezés (főként településmenedzsment és területi tervezés) hatásait vizsgálta. Ebbe az összefüggésbe állította be a társadalmi egyenlőség / egyenlőtlenség kérdését, amely a szociális és az oktatási szektor önkormányzati kezeléséig vezet el. A másik újdonság, amelyre Tracada figyelmeztetett, a "roma" kifejezés használata. Mellette fölvetette a "cigány", "vándor" fogalmakat is, amelyek együttesen jelölhetik az érintett gyerekek csoportját. Velük kell kiemelten foglalkoznia egy sikeres városvezetésnek (ami visszavezetett a konferencia eredeti témájához, az oktatásügyi vezetés szerepéhez is).

A nagy meglepetést – legalább is annak, aki most ismerkedett a szimpózium munkájával – a CREA jelentette (*Community of Research on Excellence for All*, "Kiválót mindenkinek kutatási közösség"). A civil szervezetet egyetemi kutatók hozták létre 1997-ben, főként a Barcelonai Egyetemről indulva. *Laura Ruiz Eugenio* és *Tania Garcia Espinel* most is az egyetem munkatársa, és ott doktorált *Sandra Girbes Peco* is, aki most a Rovira i Virgili Egyetem munkatársa. Ő ismertette azt a kísérletet, amely egy több éves

EU-projekt keretében folyt, és amelyet a "La Paz" nevű iskolában folytattak (a pamplonai La Milagrosa kerületben); ezt az iskolát választották a hat iskola közé, amelyet a projektbe bevontak. A projekt csúcspontján a kutatók, a szülők és az önkormányzat bezáratta az iskolát, amelynek a mutatóit nem sikerült az évek során sem megjavítani. Egy év múlva újra nyitották – és az átszervezés remekül sikerült! A sikert a prezentáció és a hozzászólások is tükrözték; új motivációt adva a szimpózium kutatásainak és beszélgetéseinek.

*

E kutatások és fejlesztések alapján két irányban lehet tovább mozdulni. Sandra Girbes és Eleni Tracada az akciók fontosságát hangsúlyozták. Hiába a kutatás, ha nem képezi valamiféle fejlesztés alapját (lehetőleg sikeres fejlesztését, mint a CREA példája mutatja). Mindketten arra buzdították a részt vevőket, hogy vegyenek – ha lehet, együttesen – ilyen fejlesztési projekteken részt. *Kovács Cerovic Tünde*, aki a Belgrádi Egyetemről érkezett az ECER-re, és nem roma témában tartott előadást, hangsúlyozta azoknak a személyes bevonását is, akikre ezek a kutatás-fejlesztések irányulnak. A kutatás-fejlesztések fontosságában egyetértett mindenki, még akkor is, ha konkrét lépésekben egyelőre a részt vevők nem állapodtak meg.

Amiben viszont megállapodtak, az a kutatás-fejlesztések másik lehetséges iránya. Forray R. Katalin és Óhidy Andrea ismét fölvetették egy összehasonlító kötet megszerkesztését, amelyet a Freiburgi Egyetem összehasonlító pedagógiai sorozata fogadna be, és a Springer Kiadó jelentetne meg. A terv évek óta szunnyad, a szimpózium eredményeképpen most talán új életre kel. A részt vevők nagyon is egyetértettek abban, hogy az eddigi eredményeket érdemes egyetlen helyen, együttesen dokumentálni. Sőt, nem csak dokumentálni, hanem eredményeiket összehasonlítva elemezni is (az összehasonlító tanulmány fontossága nyilvánvaló volt; szerzője egyelőre kevésbé). A két irány – fejlesztés kutatási alapon, illetve az eddigi eredmények összehasonlító elemzése nem zárja ki egymást, jó esetben még egymásra is épülhet.

Ebben jó egyetértésre találtak a szimpózium résztvevői. El is határozták, hogy elkészítik a kötet egy vezérfonalát, amelyet köröznék az érdeklődők között, meghívva mindenkit, aki a roma kutatásokról előadást tartott, hogy működjék közre. Ez olyan szervező erő lehet, amely folytatást ígér és igényel. A szimpóziumon résztvevők döntöttek arról is, hogy – ha csak lehet – jövőre Koppenhágában találkoznak, az ECER 2017 konferencián.

NAPLÓ

Ctrl

- 68 Forray R. Katalin: Az európai roma holokauszt
- 71 Cserti Csapó Tibor: Új tankönyv a cigányság történetéről
- 74 Szekeres Nikoletta: Roma, cigány nők sikertörténetei

Forray R. Katalin

Az európai roma holokauszt

Bernáth Gábor, Brassói Vivien, Orsós Julianna: Ha szaladok, agyonlőnek, ha megállok, agyonvernek. Az európai roma holokauszt. Budapest, 2015. 127 oldal

A szokatlan formájú, igényesen kivitelezett kis kötet – ahogyan az előszó megfogalmazza – „a cigány közösségről és egy, a nagyszüleink, dédszüleink fiatalok idején megtörtént eseménysorozatról szól, amit roma holokausztnak neveznek.” Olyan személyes történeteket mutatnak be a szerzők, amelyek Európa több pontján, a 20. század húszas-harmincas éveiben született gyermekek életét követik. A történetek főszereplői cigány emberek, akik megpróbálták kijátszani vagy éppen számon kérni a szabályokat, megpróbálták segíteni másoknak, vagy éppen csak túlélni.

A könyv fejezetcímei a történet folyamatát írják le, pattogó ritmusban, megkérdőjelezhetetlenül: megalázva, ellenséggé téve, kiszorítva, elhurcolva, eszközzé téve, elföldelve – és megőrizve. A fejezetek megjelenítik azokat a cigány sorsokat, amelyeket megtört és elpusztított a nemzeti sovinizmus, a náciizmus, végül a holokauszt. A történetet fejezetenként rövid tematikus összefoglalók világítják meg, a sorsokat dokumentumok, dokumentumrészletek, és emlékezések illusztrálják a kérdezettek fényképeivel. Különösen sokatmondó és borzongató az a kétlapos térkép (62-63. oldal), amely a koncentrációs táborok helyét mutatja be a Harmadik Birodalom és a vele szövetséges országok területén. Magyarország helyét ezen a szörnyű európai térképen nem haláltáborok jelzik, hanem tömeggyilkosságok – ebből is legtöbb a Dunántúlon.

Az egyes országok „saját náciizmusait”, a romák elleni fellépések történeti hátterét a fejezetek rövid részletei mutatják be. Ez a szerkesztői döntés az olvasó számára azt jeleníti meg, hogy az üldözöttek Közép- és Kelet-Európa országaiban, a Balkánon és persze Németországban hasonló okokból hasonló sorsokat szenvedtek el. Talán túlzottn kevés szó esik az Európa más térségeiben történt cigányüldözésről, bár említés történik néhány nyugat-európai országról is. A cigányság száma ezekben az országokban kisebb ugyan, az ellenük indult eljárás azonban nem különbözik.

Neves cigány embereket mutat be az első fejezet Európa több országából sikeres zenésztől mozitulajdonosig, sportolóig, akiknek előbb a mindennapjait tette tönkre, majd életét vette el a nemzeti szocializmus. A cigányüldözés első célpontjai a vándorlók voltak – a „kóbor”-vonal a könyv alcíme szerint hivatalos indoklás Romániától Németországig – akik látni valóan nem tudnak alkalmazkodni „a nemzetiszocialista állam természetes fegyelméhez”. A hivatalos lakóhely bizonytalanságát egyre tágasabb fogalmak szorították ki, végül is minden cigány, roma származású ember célponttá válhatott.

Magyarországon a legdurvább cigányüldözés 1944 őszétől bontakozott ki, sokhelyütt az elhurcolt zsidók fogságának helyi színterén gyűjtötték össze őket. A komáromi Csillagerőd vált a legnagyobb, embertelen gyűjtőhellyé, amelyet a szovjet csapatok közeledtére nyitottak ki.

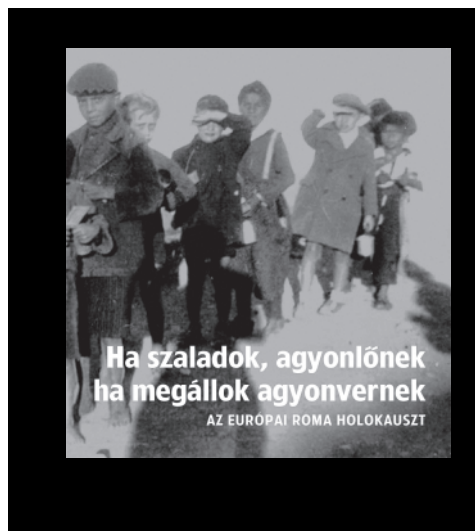
Megjegyzem ehhez, hogy az erődítménybe elhurcolt emberek egy részét a Dunántúl déli térségéből szedték össze. Ma is elmondhatja – érdeklődésre el is mondja – elhurcolásuk történetét egyik egyetemista diákunk nagyapja. Ő a menekültek kis csoportjával gyalog vagy alkalmi szekerekkel került vissza egykori lakóhelyére. Az ő története a kötetben nem szerepel, ám a munka remélhető folytatásához érdemes lenne őt személyesen felkeresni.

Az 5. fejezet az Eszközzé téve címet kapta. Ebben a Fajhigiéniai és Népeségbiológiai Kutató Központ nevet viselő intézmény tevékenysége kapott helyet. Már az intézet neve is sokat mondó. Mai tudományos ismereteinknek – ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy már a hetven évvel ezelőttinek is – ellentmond az emberi fajok közötti, empirikusan tanulmányozható biológiai különbségek létezése. Az intézet programjait rövid leírás és egy-egy emlékező szavai jelenítik meg. Borzongató és máig szégyenletes a foglyokon történő kísérletek jellege, célja, amit a kötet tárgyyszerű szakértői szövegben és az emlékezők „szakszerűtlen” szavaival ad vissza.

A magyarországi pogromok közül a négy legsúlyosabb van megjelenítve. A társadalmi háttérrel mindenütt a helyi cigányokkal szembeni gyanakvás és ellenségesség jellemzi. Ez önmagában még nem vezetne erőszakhoz, különösen nem tömeggyilkossághoz, ha nem áll rendelkezésre a kormányzó hatalom egyetértése. Az idézett magyarországi tömeggyilkosságok a háború utolsó szakaszában, a nyilas hatalomátvétel után, jobbra 1945 telén történtek. Tegyük hozzá, azt a (valószínű) hangulatot, hogy a háború valahogy véget ér, gyilkolni addig lehet büntetlenül, amíg el nem kezdődik a polgári rend.

Számomra a legelborzasztóbb a Tolna megyei Lengyelben történt, ahol a község disznótoros ebéden poharazó vezetői jutottak arra a döntésre, hogy itt az idő a helyi cigányokkal való leszámolásra. A Fejér megyei Lajoskomáromban talán német katonák végezték ki a cigányok egyik csoportját, a túlélőket pedig helybéliek ölték meg. A Csongrád megyei Dobozon csendőrök végezték ki 20 asszonyt és gyereket. Várpalotán nyilasok lőttek agyon mintegy 150 cigány embert – a véletlenül túlélő, a tömegsíról kijutott két asszony mondta el a történetet. Elgondolkodtató, hogy a dobozi tömeggyilkosság tettesei, illetve parancsnokai 1956 októberében kapták meg ítéletüket: mindössze 8 évet és néhány hónapot.

A kötet utolsó fejezete a „Megőrizve” címet kapta. Ebben a szép, költői hangulatú címadásban inkább a megőrzés



iránti vágy, mint a tényleges cselekvés fejeződik ki. Tény azonban, hogy a hatvanas évek végén megalakult Roma Világkongresszuson 1971-ben április 8-át Roma Világnappá nyilvánítják, az Európai Parlament 2005-ben elismeri ezt, majd 2015-ben határozatban nyilvánítja augusztus 2-át, az auschwitz-birkenauai II/E cigánytábor felszámolásának évfordulóját a roma holokauszt emléknapjává.

A kötet záró írása a „fajelmélet” abszurditását mutatja be, és könnyed, okos érveléssel juttatja el az olvasót az elmélet abszurditásától a megvalósítás mocskáig (Dupcsik Csaba írása). A zsidóság legyilkolása korábban kezdődött, mint a cigányság elpusztítása, hiszen a nácik és követőik számára fontosabb „ellenséget” jelentettek. Ám a racionális mérlegelésen túl a legfontosabb, amit a szerzők a záró fejezetben megfogalmaznak: „Az a holokauszt tapasztalata, hogy nem lehet semlegesnek maradni: aki azt mondja, hogy nem az én ügyem, nem akarok foglalkozni vele, nem akarok tudni sem róla – akár akarja, akár nem, cinkossá válik”. (118. oldal)

A könyv alapvetően fontos kiadvány, amely alkalmas arra, hogy a közoktatásban és a felső szintű oktatásban is alaposan megismerjék, megtárgyalják. Szép és megvilágosító szövegei, az egyes témákat kísérő interjúk részletei közel hozzák a borzalmak elszenvetődőit, így mélyebb és személyes együttérzést ébresztenek az olvasóban. A képanyag és elrendezése, a színek, a tördelés változatossága mind alkalmas arra, hogy elmélyítsék a megismerést, az együttérzést, és a kirekesztő gondolatok elutasítását.

A kötet a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány gondozásában jelent meg.

Ajánlom az olvasók, az iskolák, az egyetemek figyelmébe!

Cserti Csapó Tibor

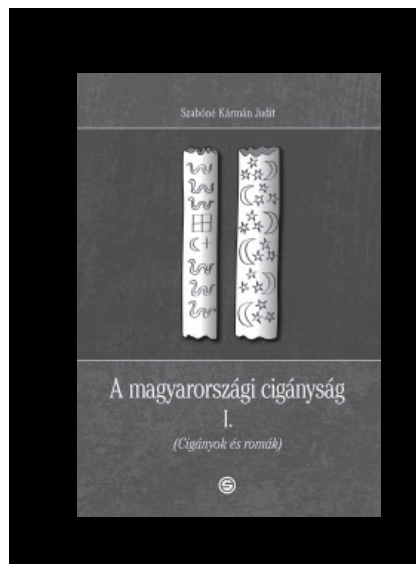
Új tankönyv a cigányság történetéről

Szabóné Kármán Judit: A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák)

Szabóné Kármán Judit: A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák) című kereken 400 oldalas, keménytáblás kötésű, igényesen kivitelezett könyve a Semmelweis Kiadó gondozásában jelent meg 2016 végén.

Már a könyv címadása is jelzi a szerző szándékát: valamiféle nagy, összegző áttekinthető munkát ígér; s bár aztán előszavában kicsit szűkebbre húzza a megcélzott témakört (arra vállalkozik, hogy hallgatóit, olvasóit, mintegy idegenvezetőként a cigányság történetébe kalauzolja el) ez a szintetizáló és áttekinthető szemlélet végig meghatározza az írást, s olvasója számára tekintélyes mennyiségű tudásbázist nyújt át.

A cigányság történetének feltárásával, forrásaival, s leírásával foglalkozó szakirodalom rendszerezése a szerző közel két évtizedes gyűjtő és elemző munkájának eredménye. Egyetemi oktatóként, a cigányság társadalmi integrációja iránt elkötelezett szakemberként, s a Pécsi Tudományegyetem romológia szakának első végzett romológusai közt szerzett szaktudása, s a szakirodalom áttekinthető, rendszerező elkötelezettsége határozza meg Szabóné Kármán Juditnak azt a téma iránti hozzáállását, ami áthatja ezen kötetét is. Meghatározó ez a romológus attitűd a forrásválogatásban, a szövegkezelésben, a szemléletben. A szerző a cigány népeségről alkotott tudás számos diszciplína megközelítéseiből képezett korpuszában mozog. E könyvben is a történetírástól (értelemszerűen az írás legmeghatározóbb és leghangsúlyosabb eleme ez lesz) kénytelen átkalandozni az összehasonlító nyelvészet, a populációgenetika és egészségtudomány, a politológia, esetenként a művészetelmélet tudományterületeire is. Tán ezért is helyes választás ez az idegenvezetői szerepkör, hisz felismeri Kármán Judit, nem lehet valaki egyszerre minden egyes diszciplínában kellően



jártas. Hasonló ez a vállalt szerep a múzeumi guide funkciójához, aki nem alkotóként, hanem interpretátorként tekint a kiállított műalkotásokra. Emiatt miközben valószínűleg a szakma szakspecifikus művelői kevésbé nóvumként, inkább érdekes összegző munkaként tekinthetnek erre a könyvre, az átlagolvasó számára nagyon hasznos kézikönyv (itiner) lehet.

A cigány népszerűség történetének feltárására irányuló publikációknak széles köre érhető el az érdeklődő olvasó számára. Jelentek meg írások a hivatalos történetírás azon kevés, speciális érdeklődésű kutatójának tollából, akik mély és elemző, forrásfeltárással építő tanulmányaikban mutatják be a cigány népesség történetének szakaszait, kérdéseit. De meg kell említeni a történeti témák feldolgozásának skáláján a másik végpontra elhelyezkedő azon írásokat is, amelyek az 1970-es évektől induló, a szétszóródott és talán csak a társadalmi peremhelyzet sajátosságaiban megragadható közös jegyeket felmutató cigány csoportokból a nemzetközi, de a hazai diskurzusban is egységes identitáskonstrukciók igényével, egyfajta roma nemzetteremtő folyamat részeként értelmezhető, a saját történetiség, néprajz, mitológia, csoporttudat megalkotására törekvő folyamat részeként értelmezhető inkább, s nem szakpublikációként. Ez a paletta nem csak az akadémiai – autodidakta, vagy a szakértő – dilettáns választóvonalak mentén cizellálható, de benne a nem a közösséghez tartozó kutató és az etnikus szerző, a forrásközpontúság, kontra történet központúság, az objektivitás – szubjektivitás dimenzióiban is színesedik a kínálat.

A szerző e bőséges anyag és a napjainkig tartó különböző törekvések (az akadémiai történetírás megközelítései, a szakképzett, de nem etnikus indíttatásból író szakértők megállapításai, a nemzetteremtő szándék által egyértelműen áthatott etnikus szerzők feltételezései) között igyekszik olvasóját átvezetni a cigányság több évszázados történetén az őshazától a 20. század első harmadáig, a holokausztot megelőző időszakig. Ilyen tekintetben ez a könyv nem lezárt alkotás, a szerző is jelzi, hogy egy könyvsorozat első kötetét tartjuk kezünkben, s folytatása majd tovább vezet a 2. világháború időszakának, majd a szocialista kor évtizedeinek, s a rendszerváltás környékének napjaink felé közeledve természetesen egyre több forrással és dokumentummal is alátámasztható, a 21. századi Magyarország cigányságának helyzetét erősebben befolyásoló, s ezért majd részletesebb elemzést igénylő szakaszain át.

Nem annyira a forrásfeltárás, inkább a korabeli források bázisán már megszületett értelmezések adják tehát a könyv mondanivalójának gerincét. Már az első fejezetben megjelenő alapfogalmak értelmezésénél is látjuk ezt a szintetizáló törekvést, hogy az olyan alapkérdésekkel kapcsolatban, mint *Ki tekinthető cigánynak?; A cigány vajon önálló entitás-e, vagy inkább kívülről konstruált kategória?; Etnikumról, nemzetiségről, vagy inkább egy sajátos társadalmi csoportról kell-e beszélnünk, ha a cigányokról gondolkodunk?; Hogyan kell egyáltalán nevezni e csoport tagjait?; Létezik-e egységes csoportként értelmezhető cigányság?* számos eltérő gondolkodásmódot, megközelítést tár elénk a szöveg, s nem akar ezek közt igazságot tenni, csak valamiféle rendszert teremteni az olvasó fejében. Nehéz is volna a döntőbíró szerepét felvállalnia Szabóné Kármán Juditnak, ezek a viták ma is zajlanak, s nem csak a tudomány komoly művelői közt, de e tudós kör és a roma értelmiség bizonyos csoportjainak megközelítései között is. A szerző nem akar belekiabálni ezekben a zajló vitákba, inkább ahhoz ad segítséget, hogy könnyebben megértsük, miről is szólnak ezek a küzdelmek. S hogy mennyire nehéz ez a döntés, az olvasó számára is nyilvánvaló lesz a szövegegységek érdekes szerkesztési

elve hatására, amikor is egy-egy vitakérdéssel kapcsolatban váltogatva kapjuk az eltérő „iskolák” megközelítéseit, hajlamossá téve arra, hogy azonosuljunk az éppen „megszólaló” véleménnyel, aztán majd átállhatunk gondolatban a vitapartner oldalára, s egy újabb felvetéssel ismét a kezdeti állásfoglalás felé billenti a játékos kedvű olvasót.

Számos helyen a szerző maga is segít ebben, amikor egy-egy feltárt vitás kérdéskört összegezve állást foglal (pl. ama kérdés kapcsán, hogy nemzetiség, vagy etnikum-e a cigányság, konkludálja a korábbi érveket: „törvényeink *értelmében tehát a hazai cigányság, mint etnikai csoport Magyarország államalkotó nemzetisége...*” – jelzi egyben azt is, hogy e témákban nehéz lenne általános érvényű, tudományos igényű ítéleteket hozni). Miután, mint említettük, itt nem a saját, primer forrásfeltárára és kutatásra, inkább az egyes témákban már megszületett szakirodalom összegyűjtésére és ütköztetésére alapozza a szerző azt a tapasztalati tudását, ami alapján erre vagy arra billen a mérleg, ezekkel a sommázásokkal nem minden esetben kötelező az olvasónak egyetértenie, mint ahogy valószínűleg nem tud majd azokkal a szakma teljes köre sem maradéktalanul azonosulni. Magam például fenntartásokkal fogadom, amikor a 18. század végén elinduló cigány témájú tudományos tevékenységet egy új diszciplína születésének titulálja, de valószínűleg itt sem maga az elnevezés, hanem a mögötte rejlő folyamat kibontása a lényeg, mely során Kármán Judit elénk tárja a 19. században a cigányság iránt megelémlő érdeklődéstől a nagy „triászig” tartó utat, számos, a közismertekhez képest ritkán említett szerző, publikáció említésével. Így tesz a roma származású zenészekkel, művészekkel kapcsolatban is, ezért a könyv a hagyományos értelmezett történetírás mellett gazdag kultúrtörténeti, helyenként társadalomtörténeti adalékot is elénk tár.

A munka a cigányság történetének feldolgozásában megszokott történeti szakaszolás mentén, a közismert publikációk és szerzők nagy történelmi fordulópontokhoz és sorsfordulókhoz igazodó tagolásában tárja elénk ismereteit, ezért az ezen írásokon felnőtt olvasó könnyen összevetheti, beépítheti itteni információit a már meglévő ismeretei közé. A cigány népesség történeti leírásának begyakorlott kánonját követi, s miközben felidéri az egyes történeti korszakokhoz az ilyen típusú megközelítésekben kikerülhetetlen forrásokat, – egyfajta teljességre törekedvén – kevésbé ismert, még mélyebb értelmezést is elősegítő szövegrészleteket, forrásokat is beépít írásába. Emiatt ajánljuk a könyvet széleskörű olvasásra, de leginkább a cigányság történetéről már valami alappal rendelkező olvasó számára lesz könnyen értelmezhető és kezelhető. A középiskolai és felsőfokú oktatásban kiváló segédanyagként forgathatják oktatók és diákok, s nem csak a szűken vett „romológiai” képzési körökben.

Szekeres Nikoletta

Roma, cigány nők sikertörténetei

Óhidy Andrea: A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig. Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben

A Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok sorozat 37. köteteként megjelent A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig című mű tíz roma és cigány nő történetét mutatja be a velük készített interjúk alapján. A kötet szerzője, Óhidy Andrea, aki jelenleg a Műnsteri Egyetem Neveléstudományi Intézetének kutatója, 2008-ban szerezte PhD fokozatát. Korábbi publikációinak fókuszában az élethosszig tartó tanulás, a kooperatív tanulás vagy a pedagógiai professzionalizáció állt. Ezen művének jelentősége abban rejlik, hogy roma és cigány nők csoportja áll a kutatás középpontjában, akiket a „kisebbségek kisebbségének” is neveznek, hiszen halmozottan hátrányos helyzetből érkeztek, mind szociális státuszukat, mind etnikai hovatartozásukat figyelembe véve. Ennek ellenére a kötetben szereplő nők mind felsőfokú végzettséggel rendelkeznek.

A könyv első fejezetében megismerkedhetünk a kutatás elméleti háttérével, céljával és metodikájával, a vizsgált személyekkel, valamint iskolai pályafutásukkal az elkészített interjúk alapján. A szerző a szövegeket minden probléma leírásakor táblázatokkal egészíti ki, amelyek jól szemléltetik, összefoglalják a kutatási eredményeket.

Az elméleti háttérrel egyrészt Julius Wilson underclass – elmélete (melyet Szelényi Iván és Ladányi János adoptált a magyar roma/cigány kisebbség helyzetére), másrészt Helmut Fend az iskola társadalmi funkcióiról írt műve adja. Arra a kérdésre, hogy miért éppen ők voltak sikeresek, Tara J. Yosso közösségi kulturális tőkéről szóló elmélete segít választ adni.

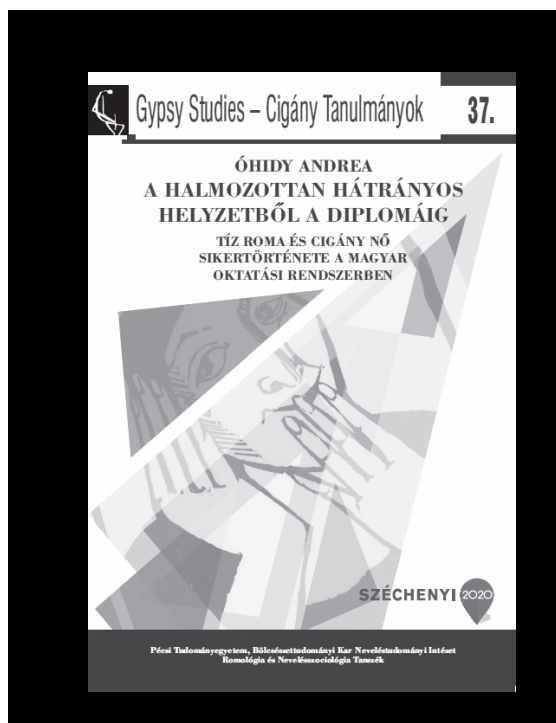
A vizsgálat legfontosabb célja az volt, hogy minél több, a cigány és roma nők oktatási rendszerben való sikerességét befolyásoló tényezőt azonosítani lehessen. Ezért a narratív életrajzi interjúk során olyan kérdésekre kerestek választ a kutatók, hogy a hátrányos helyzetű, elsősorban cigány és roma családok életében milyen szerepet játszik az oktatás, az interjúalanyok milyen pozitív és negatív iskolai tapasztalatokkal rendelkeznek, és kik segítették őket céljaik megvalósításában.

Az elemzés rávilágít, hogy a megkérdezettek életében az oktatási rendszerben való sikeresség, valamint a hagyományos feleség és anya szerepe áll szemben egymással. Az interjúalanyok igyekeznek mindkét feladatnak, kihívásnak eleget tenni, de néhány esetben a továbbtanulás miatt a családdal való kapcsolat megszűnésére is sor került. *„Édesanyám elmondta, hogy nekem nincs más dolgom itt a földön, minthogy találjak egy férjet magamnak és szüljek gyerekeket. Ez rendben is lenne, de alapvetően jóval több dol-*

got éreztem magamban ennél. Nagyon fontos és szép dolgok ezek, de ha már a XXI. században élünk, akkor szeretnék ennek most megfelelni és hozzáadni még a világhoz azt, ami bennem van.” A legtöbb esetben azonban a család támogatóként van jelen életükben. „Az édesapám támogatott engem a tanulásban. (...) Apu volt az aki vázolta, hogyha nem dolgozol, nem lesz fizetésed, éhen fogsz halni, az nem jó. Nem kell így élni neked. Előre kell menni, nem hátra.” A megkérdezettek a család mellett a támogató programokat nevezik meg a sikerességük kulcsaként. Ezek (például Gandhi Gimnázium, Romaversitas, PTE BTK Romológia Tanszék) egyszerre jelentenek pénzügyi és szakmai támogatást, valamint segítséget az identitáskeresésben. Jelentős szerepet töltek be az interjúalanyok életében a pedagógusok is. Többségük pozitív élményekről számolt be, de negatív tanári példák is megjelennek, amelyek nagyban hozzájárultak saját képességeik folyamatos fejlesztéséhez, a továbbtanulási szándékukhoz. De mi az, ami nem játszott szerepet sikerességükben? A megkérdezettek az óvodába járást nem tartották fontosnak, pedig számos szakirodalom ír arról, hogy az óvoda az iskolai nyelv elsajátításának színhelye. Az interjúalanyok számára azért hangsúlyos ezt kiemelni, mert a család alacsony szocioökonómiai státuszából következően a legtöbben nem az iskolában beszélt irodalmi nyelvet használták. Ez azonban csak néhány esetben okozott problémát. „Első osztályban számos olyan feladat van, amikor mindenféle halmaz, tehát szöveges feladatok vannak és különböző gyümölcsökből be kellett volna színezni a déli gyümölcsöket. És hát nálam nem volt jó az eredmény. És a tanító néni megkérdezte, hát te Ágika miért nem színeztél be gyümölcsöt? Mert mi nem szoktunk délben gyümölcsöt enni. Akkor nagy nevetés volt, és engem ez akkor leforrázott. Nem tudtam, hogy miért, és nem értettem én az egész helyzetet, nagyon kellemetlenül éreztem magam.”

Érdekesként emelném ki, hogy a szerző – Forray R. Katalin és Hegedűs T. András, a roma és cigány nők iskolai karrierjének kategorizálására kidolgozott modelljét felhasználva – a megkérdezettek esetében két nagyobb típust különít el: azok csoportját, akik a kollektív tényezőket (például a család támogatása), illetve azokat, akik az individuális tényezők (egyéni motiváció) hatását emelik ki a motivációk közül. „Azért jelentkeztem a gimnáziumba, mert számomra teljesen természetes volt, hogy „tanulni, tanulni, tanulni” kell. Mindig tudtam, hogy nekem dolgom van ebben a világban”.

Az interjúk közlése teszi ki a kötet nagy részét, melyek ere-



deti szövegén a szerző a lehető legkevesebbet változtatott. Amiatt, hogy lazább mondszerkezetek, ismétlések, asszociációk jellemzik a szövegeket, véleményem szerint sokkal hitelesebb a mondanivalójuk. Úgy gondolom, hogy ezek az élettörténetek egyrészt biztatásként, példaként funkcionálhatnak a fiatalabb roma és cigány generációknak, másrészt pedig betekintést nyújthatnak a nem roma és cigány olvasók számára is abba, milyen nehézségekkel kell megküzdeniük iskolai pályafutásuk során. Az interjúk a pedagógusok számára is nagy jelentőséggel bírhatnak, hiszen a saját roma és cigány tanulók oktatási rendszerhez való hozzáállásának hátterét, okait is megismerhetik.



INTERJÚ

- 78 Orsós János Róbert: „Egy közös cél van:
az előítéletek és a sztereotipizálás elleni fellépés”
- 86 János Róbert Orsós: „Ein gemeinsames Ziel ist es,
Vorurteilen und Stereotypisierungen
entgegenzutreten”

Orsós János Róbert

„Egy közös cél van: az előítéletek és a sztereotipizálás elleni fellépés”

Interjú Beate Eder-Jordannal

Dr. Beate Eder-Jordan, az Innsbrucki Egyetem Összehasonlító Irodalomtudomány – Nyelv és Irodalom Intézetének tanáráként, illetve a RomArchive irodalmi szekciójának kurátoraként számos kiadványban tanulmányozta a cigány irodalmat és kultúrát. Az ausztriai tudományos szervezők egyike, aki elkötelezett munkájával évtizedek óta támogatja az osztrák cigánykutatások működését: számos konferenciát, felolvasást és tudományos/kulturális rendezvényt szervezett a témához kapcsolódóan. Beate Eder-Jordant kérdeztem a cigánykutatásokkal való kapcsolatáról, tapasztalatairól és az ausztriai romák, illetve a romakutatások szerepéről és jelenlétéről az osztrák tudományos életben.

Hogyan jött az ötlet, hogy éppen roma kutatásokkal szeretne foglalkozni? Mióta végez kutatásokat, és milyen tapasztalatai, benyomásai vannak?

Az Innsbrucki Egyetemen összehasonlító irodalomtudományt és spanyol filológiát tanultam, és az 1986/87-es tanévet Granadában, Spanyolországban töltöttem. A kutatási projekt keretében eredetileg azt terveztem, hogy a spanyol irodalom romaképét vizsgáljam különböző szerzőknél, mint például Cervantes vagy Garcia Lorca, de hamar rájöttem, hogy egy másik téma lényegileg jobban érdekelt: vannak-e roma férfiak és nők, akik íróként aktívak? Szerencsém volt. Granadában élt és dolgozott José Heredia Maya.

A spanyol író, költő, irodalomprofesszor és roma férfi, Heredia Maya mindenekelőtt az egyik flamenco-színházdarabja, a *Camelamos naquerar* által vált ismertté, melyben a romák üldöztetései egy álméltató közönség előtt lett előadva, behatóan, falmenco éneken és táncon keresztül. A premierre 1976 februárjában került sor, néhány hónappal Franco diktátor halála után.

Megismertem José Heredia Maya-t és műveit, és kapcsolatok kötődtek az „Asociación Gitana de Granada” egyesületéhez. Amikor Ausztriába visszajöttem, tanúja voltam az osztrák irodalom születésének. Ceija Stojka, egy holokauszt túlélő, 1988-ban Karin Berger, dokumentumfilmessel együttműködésben adta ki első könyvét: *Wir leben im Verborgenen. Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin*.



GALÉRIA

Könyvének kiadásával Ceija Stojka rögtön több tabut is megdöntött. Roma asszonyként fedte fel magát, és ezzel családját is. A holokauszt témájáról írt, és a könyvének kiadásával felhagyott a szóbeli elbeszélés hagyományával. Mindezt asszonyként tette. Mit jelentenek ezen határok átlépései? Mennyi erőt követel, hogy magunkat rögtön több szempontból a normákon kívülre helyezzük? Tanulmányokban foglalkoztam ezekkel a kérdésekkel.

Különösen fontos volt számomra a találkozás az osztrák Mozes F. Heinschinkkel, a roma nyelv és kultúra szakértőjével, és a cseh Milena Hübschmannovával a prágai romológia megalapítójával.

Mozes Heinschink ifjúkora óta gyűjtötte különböző romani csoportok meséit, elbeszéléseit és dalait. A *Heinschink Gyűjtemény* (Sammlung Heinschink) hangfelvételei az Osztrák Tudományos Akadémia hangfelvétel archívumában található. Világszerte ez a legnagyobb gyűjteménye ennek a műfajnak. A *Heinschink Gyűjtemény*ből sok példány két nyelvű kiadásban is megjelent a klagenfurti Drava kiadónál.

Mozes Heinschinkkel és a romani közösség képviselőivel közösen számos egyetemi előadást tartottam az Innsbrucki Egyetemen a romák nyelve és kultúrája téma kapcsán.

Az 1980-as évek végén Mozes Heinschink nekem ajándékozta Holdosi József regényét: *Die Strasse der Zigeuner*. A nemzetközi roma irodalomban aligha van még egy olyan szöveg, amelyben a roma-lét olyan differenciáltan és kritikusan van megformálva, ahogy Holdosi regényében, melyben egy család három generációjának történetét beszéli el. Saját munkámban (*Geboren bin ich vor Jahrtausenden. Bilderwelten in der Literatur der Roma und Sinti*, Klagenfurt 1993) Holdosi regényével való beható foglalkozásnak központi szerepe volt.

Holdosi könyvének német fordítását sok éve elvették, viszont a 2014-es kiadás jól sikerült. A könyv *Die gekrönten Schlangen* címmel az *Innsbruck University Press*-nél lett

újra kiadva. Néhány hónapon belül jött hozzá négy kis kiadás is. A rendkívül pozitív recenziók – többek között Erich Hackl és Karl-Markus Gauß munkái járultak hozzá ehhez a sikerhez.

1990-ben résztvettem a Nemzetközi Roma Világkongresszuson Lengyelországban, és megismertem Matéo Maximoffot, Leksa Manuš, Rajko Djurićot és más szerzőket.

1994-ben Mozes Heinschinkkel és Lev Tcherenkovval közösen szerveztem meg az "Wege zur Roma-Literatur" (Utak a roma irodalomhoz) című kiállítást az Osztrák Nemzeti Könyvtárban, továbbá Ursula Hemetek-vel közösen egy öt napos olvasósorozatot az Osztrák Nemzeti Könyvtár Oratóriumában. Vendégeink voltak: Luminița Mihai Cioabă Romániából, Rajko Djurić az egykori Jugoszláviából, illetve Németországból, Holdosi József Magyarországról, Ceija Stojka Ausztriából és Milena Hübschmannová, Tera Fabiaanova, Ilona Ferková, és Emil Cina Csehországból.

Most egy nagyot ugrok a 2015-ös évhez. Az író Jovan Nikolić 2015 májusában "writer in residence"-ként egy hetet töltött az Innsbrucki Egyetem Filológiai-Kultúratudományi Karán. Jovan egyike a Nemzetközi Romani Irodalom Egyesület megalapítóinak. Az innsbrucki egyetemistáink és nagyközönség élhetett a lehetőséggel, hogy megismerjék Jovan Nikolić személyét és munkásságát.

Mennyire vannak jelen a romák az osztrák tudományos életben?

Az 1980-as évek óta, és az 1990-es évektől megerősödött azon tudósok száma Ausztriában, akik a romák nyelvével, történelmével és kultúrájával behatóan foglalkoznak, és egy szoros együttműködést tűztek ki célul a romákkal. Itt szeretnék ismét Mozes Heinschinkre utalni: ő volt az, aki a sok tudós és a kultúra iránt érdeklődők számára lehetővé tette, hogy roma férfakkal és nőekkel kapcsolatot köthessenek és hogy együttműködhessenek. Heinschink egy nem-roma férfi, felesége, Fatima Heinschink egy roma nő, a török „Sepečides” (kosárfonó) csoportból.

Már említettem Ceija Stojkat, aki Karin Bergerrel való együttműködésben adta ki a *Wir Leben im Verbogenen* című könyvet. Ez a kiadvány volt a legfontosabb kiváltója a roma polgárjogi mozgalomnak Ausztriában. Karin Berger két filmje is ismertté vált Ceija Stojkaról. Ceija (keresztneve egyszerre a művészneve is) nemcsak íróként, hanem festőként, mesélőként, énekesként, túlélőként és polgárjogi aktivistaként – nemzetközileg is – vált ismertté. 2013-ban bekövetkezett haláláig sok tudóssal, diákkal, egyetemistával és kultúraszervezővel dolgozott együtt, és 25 éven át meghatározta az osztrák romák kulturális életét. 2009-ben a „professzor” titulussal tüntették ki. Ceija Stojka a bécsi Amerlighaus Kulturálisközpontban workshopok keretében három év alatt körülbelül 12.500 diákkal dolgozott. A workshopok Christa Stippinger, a *vereins exile* és az *edition exile* vezetője által jöttek létre. Számos utazása során Ceija Stojka-t menyee, Nuna Stojka kísérte.

A romák 1993-ban váltak elismert osztrák népcsoporttá- ez egy óriási siker volt a fiatal polgárjogi mozgalomnak. Lehetségessé vált egy szoros együttműködés a romák és a tudomány képviselői között. A legfontosabb személyiségek egyike, aki síkraszállt az elismerésért, Rudolf Sarközi volt (1944-2016), az Osztrák Roma Kultúregyesület elnöke, és az Osztrák Szocialista Párt (SPÖ) aktív politikusa. Sarközi egy burgenlandi roma nő és egy bécsi szintó fiaként, a lackenbach-i nemzetiszocialista fogolytáborban,

Burgenlandban született. Sarközi számos tudóssal dolgozott együtt, többek között a történész Erika Thurnerrel, Gerhard Baumgartnerrel, és Florian Freuddal.

Ausztriában számos szoros együttműködés jött létre romák és tudósok között:

A lovári népzene hagyomány, lassú zenei műfaj, a lírikus dalok (loki gjili) és táncdalok (khalemaski gjili) csak az 1990-es évek kezdetén kerültek a csoport által belsőleg gondozás alá. Ezt a zene hagyományt a népzeneész Ursula Hemetek és Ruža Nikolić énekesnő tette a nagyközönség számára is megismerhetővé. Mára Hemetek részben kritikusan tekint tevékenységeikre. Azt írja: "Nekünk, kutatóknak részünk van abban, ahogy a közösségek zeneileg önmagukat identifikálják, kérdéseink, felvételeink, és publikációink által befolyásoljuk a 'terepet', és a kérdés az nyitott, hogy vajon bizonyos tekintetben nem együtt találjuk-e fel a romák hagyományát és etnicitását." Hemetek "együttfeltalálással" Eric Hobsbawm és Terence Ranger 1983-as könyvére, *The Invention of Tradition* utal.

Dieter W. Halwachs irányítása alatt kiváltképp sikeresen alakult Emmerich Gärtner-Horváth és a Burgenlandi Romák Egyesületének más tagjainak a Gratzi Egyetem szociolingvistáival való együttműködése. A burgenland-roman romani változata manapság a legjobban leírt romani variánosok egyike világszerte. A [romani] Projekt keretében a Gratzi Egyetemen egy terjedelmes adatbázis állt össze a nyelv, a történelem, a kultúra, és a romák szociokulturális helyzetének kapcsán, mint például a *Romlex*, *Romafacts*, *Rombase*, *Qualirom*, és a *Romane lila*.

A nyelvész Petra Cech a Sepečides csoportból származó Fatma Heinschinkkel való együttműködés által lehetségessé vált, hogy a romaninak ezt az eddig kodifikálatlan non-vlach változatát leírják. Fatma Heinschink és Petra Cech számára ugyanaz volt érvényes mint Ruža Nikolić-Lakatos és Ursula Hemetek, Ceija Stojka és Karin Berger, Ceija és Christa Stippinger, Ceija és Gerald Kurdoğlu Nitsche, Emmerich Gärtner-Horváth és Dieter Halwachs, Gitta Martl és, lánya, Nicole Sevik és Erika Thurner – de mindenekelőtt Mozes Heinschink és a nemzeti / nemzetközi romani- csoportok számára: nemcsak tudományos, szakmai kapcsolatok, hanem sokkal inkább barátságok alakultak ki, melyeket évtizedek óta ápolnak. Itt meg kell említeni Ilja Jovanović-ot (1950-2010), szerzőt és a Romano Centro egykori elnökét is, aki sok tudóssal szoros együttműködésben és baráti viszonyban állt.

A *Romane Thana* (Romák helyei) című kiállítás által a romák hatalmas jelenlétet szereztek a nyilvánosságban:

A *Romane Thana* kiállítás betekintés nyújt az osztrák romák és szintik történelmébe és múltjába. A kiállítás középpontjában romák és szintik 11 dokumentarisztikus és művészi pozitúrája állt, mint a külső ábrázolás uralkodó és gyakori sztereotípiáinak ellen narratívái. A *Romane Thana* a jelenlegi élethelyzetből indul ki. A történet olyan mértékben lett tematizálva, hogy, mint ahogy az ismeret megköveteli, hogy megértsük a jelent. (...) A *Romane Thana* kiállítás a *Romano Centro*, *Initiative Minderheiten*, *Wien Museum und Landesmuseum Burgenland* együttműködése által jött létre. A kiállítás 2015. február 12-15-ig volt a Bécsi Múzeumban, és körülbelül 23000 vendég tekintette meg. A *Landesgalerie Burgenland*-ban is látható volt, és 2017 májusától októberig a bregenzi *voralberg museum*-ban is jelen lesz.

Utaltam már Heinschink Gyűjteményre, melyet a bécsi Osztrák Tudományos Akadémia hangfelvétel archívumában található. A népzeneész, Christiane Fennesz-Juhász, aki Mozes Heinschinkkel közösen archiválta a hangdokumentumokat, a



GALÉRIA

gyűjteményt virtuális Romane Than-nak, a romák virtuális helyének nevezte. „Tekintettel a Heinschink Gyűjtemény tartalmára, világszerte alig összehasonlítható egyedi írások bizonyítékaként, ma már sok esetben a romák történelmi, kulturális bizonyítékaiként van jelen.

Mondhatunk még többet a „Romák és a tudomány Ausztriában” témáról. Katharina Janoska, egy fiatal roma nő Burgenlandból, összehasonlító irodalomtudományi tanulmányait Bécsben végezte el diplomamunkájával, amit közzétett: *Irodalom a romákról és romáktól: Különbségek és hasonlóságok* címet viseli a könyve, ami 2015-ben a *lex liszt 12* kiadásában jelent meg Oberwartban. Katharina Janoska a moderátora az ORF Burgenland „*Servus Szia Zdravo Del tuha*” című négy nyelvű televíziós magazinnak.

A legfontosabb szerepre, melyet Mirjam Karoly töltött be, Erika Thurner hívja fel a figyelmet: Mirjam Károly nemcsak a roma népcsoport munkáját támogatja Ausztirában (2014-ben már harmadik alkalommal választották be a népcsoport tanácsadó testületébe), hanem ezt már a nemzetközi porondon is elvégezte. A 2007-es évben a priština OSZE kisebbségi/roma-kérdések tanácsadójának nevezték ki. A politikatudós célul tűzte ki a roma nők társadalmi integrációját, a láthatóság és figyelembevétel normarendjét a politikában. Saját maga számára – mint képzett fiatal nő – normálisnak tekinthető a szerepvállalás a politikában és a nyilvánosságban.

Mennyire vannak jelen a romakutatások az osztrák tudományos világban?

Itt a *Roma und Travellers. Identität im Wandel* című kiadvány bevezetőjéből szeretnék idézni. Ezt a könyvet Erika Thurnerrel és Elisabeth Husslillel szerkesztettük 2015-ben. A bevezetőben azt bíráltuk, hogy, a roma tanulmányok (Romani Studies) az európai oktatási intézményekben, kevés kivételével, oktatási tantárgyként vagy főiskolai/egyetemi szakként továbbra sem elérhető. – Ez a kritika Ausztriára is vonatkozik.

“Európában a romák jelenlegi helyzete odaiág vezetett, hogy ezt a témát ma nagyobb nyilvánosság illeti. A tudományos publikációk száma évről évre emelkedik és a kritikus népszerű tudományos művek, valamint az újságírói vélemények is felkavarják a diskurzust. De továbbra is hiányzik egy széleskörű információs és felvilágosító kínálat a többségi lakosság számára – minden oktatási intézményben. A roma tanulmányok majdnem minden főiskolán- külföldön is- még mindig nem tantárgy. Vannak egyetemi előadások a roma kisebbség törtéleméről, kultúrájáról, irodalmáról és nyelvéről, ám ez csupán egy-egy előadóhoz kapcsolódó egyéni kezdeményezés.”

Az anticiganizmus problémájának jelenségei – az emberekkel szembeni rasszizmus, amelyek a “cigány” idegenként való azonosítása – mindazonáltal csak nagyon korlátozottan jutnak el a roma nőkhöz a támogató- és képző programokon keresztül. A többségi társadalom számára szükségesek az átfogó képzési, ismeretterjesztő programok. Mindaddig, amíg a romák és travellerek kultúráját nem tartják megbecsült, akár vonzó tudásnak a társadalmunkban, mindaddig, amíg a témához szükséges oktatás és tájékoztatás nem lesz adott, amíg az áthagyományozott sztereotípiák és klisék továbbélnék, a régi és megújult előítéletek tere és elterjedése erősödik, megfertőzve a teljes társadalmat.”

Ausztriában pedig sok kiadvány, konferencia, workshop, kulturális program, egyetemi előadás és nemzetközi projekt van – de a kínálat nem vagy alig intézményesített. Amikor a mindenkori tanulók, kutatók iskoláikat vagy egyetemeiket elhagyják, mert például nyugállományba vonulnak, a roma tanulmányok (Romani Studies) területén a folytonosság semmilyen módon nics biztosítva.

Ausztriában vannak olyan kutatóközpontok, melyek lehetővé teszik a kapcsolatot és az aktív eszmecserét a roma kutatás szakértői számára?

Az előző kérdésnél kritikusan megjegyeztem, hogy az egyetemeken alig vannak rögzítve a roma tanulmányok. Mindazonáltal, ami pozitív hír, hogy számos egyetemen élénk kutatási és oktatási tevékenység zajlik, ahol több személy aktívan, évtizedek óta foglalkozik a témával.

Az Innsbrucki Egyetem Politikatudományi Intézetében egyetemi hallgatók több generációját képezte a történész és professzor, Erika Thurner. 1980 óta Ausztria első tudósnojeként a romák nemzetszocialista és szociopolitikai helyzetét végiggondolva adta ki úttörő tanulmányait. Kutatásai és elkötelezettsége változásokat idézett elő a romák és szintik áldozatelismerésének területén.

Már említettem a Dieter W. Halwachs által vezetett Gratz Egyetem Romani-Projektjét, amelyben az 1990-es évek elején a romákkal való szűk együttműködésben nagyszabású projektek valósultak meg, amelyek Grazot a romani nyelv kutatásának

egyik nemzetközi központjává tette. További információ a Romani-Projekts weboldalán érhető el a sokféle együttműködésről.

Ursula Hemetek vezeti a Népzene-kutatás és Népzene-tudományi Intézetet a Bécsi Zene- és Előadóművészeti Egyetemet. Az 1990-es évek kezdete óta a kutatásban és az oktatásban nagy hangsúlyt fektet a roma tanulmányokra (Romani Studies), nagy számban szervezett (és szervez továbbra is) tudományos és kulturális rendezvényeket, publikációs listája elismerésre méltó. Az intézet archívumában nagyszámban kerültek rögzítésre a romák zenéjéhez és kultúrájához kapcsolódó hangfelvételek.

Az Innsbrucki Egyetemen a 90-es évek óta foglalkozom roma és traveller tanulmányok kutatásával és oktatásával. Sok egyetemi előadást Mozes F. Heinschinkkel és a roma közösség tagjaival közösen valósítottam meg. A neveléstudós, Peter Söger is oktatott és kutatott a roma tanulmányok területén az Innsbrucki Egyetemen.

Ugyancsak említettem már a bécsi Osztrák Tudományos Akadémia hangfelvétel archívumát. Ez az egyik legfontosabb helyszín Ausztriában, ahol a romák kultúrája archiválásra kerül. A *Heinschink Gyűjteményt*, és a roma kultúra más gyűjteményeit fogja gondozni. A *Heinschink Gyűjteményből* számos kiadvány jelent meg mesékkel, elbeszélésekkel és dalokkal a klagenfurti Drava-Verlag könyvkiadónál.

Mozes F. Heinschinket magát "kutatócentrumként" nevezem: minden beszélgetés során tanulni tőle valami újat, minden kérdésben állást tud foglalni, hatalmas tudása van. Ezt meg is osztja mindenkivel, egy kollegiális, bartátságos, humorteli és önzetlen módon.

Ausztriában több roma egyesület a kultúra, de a kutatás központja is, mint például a bécsi Romano Centro Egyesület, a burgenlandi Roma-Service és az Osztrák Romák Kulturális Egyesülete Bécsben. Fontosak továbbá a folyóiratok, melyeket az egyesületek adnak ki. Az Initiative Minderheiten Egyesület számos projektet megvalósított, miként a Romane Thana kiállítás, együttműködésben a Romano Centro Egyesülettel. A Roma Service Egyesület, amely egy blogot is vezet, többek között a túlélő-kiadványokat, a Mri Historija és Amari Historija is létrehozta.

Ausztriában a Romani Studies (roma tanulmányok) területének fiatal kutatógenerációjához tartozik többek között Barbara Tiefenbacher, Barbara Schrammel-Leber, Elisabeth Hussl, Stefan Benedik és Ferdinand Koller.

A RomArchive kurátoraként Ön az irodalmi szekcióért felelős. Mit gondol a Romarchive kezdeményezéséről és társadalmi hatásáról?

Kezdjük a projekt rövid leírásával, ahogyan a RomArchive weboldalán is olvasható: "A RomArchive a szintik és romák nemzetközi digitális archívumaként jött létre – minden műfaj művészetének folyamatosan növekvő gyűjteményeként, a történeti dokumentumok és a tudományos szövegek bővítése érdekében. Ellentétben a "hegemónikus" archívumokkal, melyekben a romák és szintik legtöbbször kizárólag sztereotíp módon ábrázolódnak, a RomArchívban az önreprezentációjuk áll a középpontban."

A romák és travellerok irodalmával és kultúrájával való tevékenyedésem kezdete óta elbűvölnek egyrészt a szóbeli és írásos szövegek, de a romákkal, szintikkel, travellerekkel, és a kül- és belföldi kollégákkal való személyes kapcsolat is.

Az irodalom szekció kuratori feladatát közösen végzem a nyelvész, Petra Cehhel, Christiane Fennesz-Juhász, Mozes Heinschink és tudósok egy nemzetközi csapata is

támogatja munkánkat. A magyarországi roma irodalomról Beck Zoltán, Orsós János Róbert, és D. Magyar Imre ír.

Az irodalmi szekcióban romák, szintik és travellerek irodalmi alkotásait akarjuk – példák alapján- láthatóvá tenni, mind írásban rögzített, mind a szóbeli elbeszéléshagyományt, az internet- és gyermek/ifjúsági irodalmat.

Az a nagyszerű lehetőség adódott ily módon, hogy a többi terület kurátorával és a nemzetközi tanács tagjaival is folyamatos eszmecsere folytathatók.

A kurátorok: Junghaus Tímea (képzőművészet), Bársony Katalin (film), Petra Gelbart (zene), Isaac Blake (tánc), Miguel Ángel Vargas Rubio és Dragan Ristić (színház és dráma), André Raatzsch (fénykép politika), Thomas Acton, Angéla Kóczé, Anna Mirga-Kruszelnicka és Jan Selling (romák és szintik polgárjogi mozgalma), Karola Fings (szintik és romák nemzetszocialista üldöztetésének korai beszámolóí). Markus End az anticiganizmus projektjének tudományos felügyeletéért felelős.

A Kulturstiftung des Bundes in Deutschland által támogatott projektet Isabel Raabe és Franziska Sauerbrey kezdeményezte. A technikai megvalósításért a berlini Deutschen Kinematik felel. A RomArchive a következő célt követi: "Vannak elbeszélések, melyek épp a (romák) különböző nemzeti és kulturális identitásának heterogenitását tükrözik vissza. Egy évszázados és a jelenben is élénk, sokoldalú művészeti és kulturális produktum gazdagsága, amely az európaival szorosan összefonódott, nyilvánosan is látható és hozzáférhető lesz. A projekt ily módon kíván szembeszállni a makacsul fennálló előítéletekkel és idegenképekkel. Következésképp a RomArchiv nemcsak Európa legnagyobb kisebbségére fordítja figyelmét, hanem Európa többségi társadalmaira is."

A RomArchive Projektben sokan dolgoznak együtt, különböző nemzeti és kulturális identitással. Egy ilyen együttműködés nem zajlik konfliktusmentesen, a céloknak és munkafolyamatoknak összehangoltnak kell lenniük. Egy közös cél van: az előítéletek és a sztereotípiázás elleni fellépés. Örülök, hogy közreműködhetek ebben a projektben és remélem, hogy minden, a projektben érdekelt személy együtt sikeres lehet, mialatt a romákról és szintikről szóló romantizáló, rasszista diskurzusokkal szembeállítják a romák és szintik önreprezentációját. Romák, szintik, travellerek évszázadok óta sztereotip képekben kerülnek megjelenítésre. Ez a túrhetetlen állapot az, amivel a RomArchive szembeszáll.

János Róbert Orsós

„Ein gemeinsames Ziel ist es, Vorurteilen und Stereotypisierungen entgegenzutreten“

Interview mit Eder-Jordan Beate über die literarische Romaforschungen in Österreich

Dr. Eder-Jordan Beate, als die Universitätsassistentin der Vergleichenden Literaturwissenschaft – Institut für Sprachen und Literaturen – der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck und die Kuratorin für die Sektion der romani Literatur der RomArchive hat in zahlreichen Publikationen die romani Literatur und Kultur untersucht. Sie ist eine der österreichischen Wissenschaftsorganisatorinnen, die seit mehr Jahrzehnten unterstützt mit ihrer Arbeit das Dasein der Romani Studies in der österreichischen Wissenschaft: Sie hat viele Konferenzen, Lesungen und wissenschaftliche/kulturelle Veranstaltungen zu diesem Thema organisiert. Ich habe Eder-Jordan Beate über ihre Beziehung und Erfahrungen mit Romaforschungen; und über die Rolle und Dasein der österreichischen Roma und Romaforschungen im Leben des österreichischen Wissenschafts gefragt.

Wie kam die Idee, dass Sie sich gerade mit den Romani Studies beschäftigen möchten? Seit wann machen Sie Forschungen und was für Erfahrungen, Eindrücke haben Sie?

Ich studierte Vergleichende Literaturwissenschaft und Spanische Philologie an der Universität Innsbruck und verbrachte das Studienjahr 1986/87 in Granada / Spanien. Im Rahmen meines Forschungsprojekts hatte ich ursprünglich vor, das Bild der Roma in der spanischen Literatur bei ausgewählten Autoren (Cervantes, García Lorca) zu untersuchen, ich merkte aber schnell, dass mich ein anderes Thema wesentlich mehr interessiert: Gibt es Roma und Romnja, die schriftstellerisch aktiv sind? Ich hatte Glück. In Granada lebte und arbeitete José Heredia Maya.

Der spanische Schriftsteller, Lyriker, Literaturprofessor und Rom Heredia Maya wurde vor allem mit seinem Flamenco-Theaterstück *Camelamos naquerar* bekannt, in dem die Verfolgungsgeschichte der Roma einem staunenden Publikum vorgeführt wurde, eindringlich, durch Flamenccogesang und Tanz. Die Premiere hatte im Februar 1976 stattgefunden, wenige Monate nach dem Tod des Diktators Franco.

Ich lernte José Heredia Maya und sein Werk kennen und knüpfte Kontakte zur Vereinigung „Asociación Gitana de Granada“. Als ich zurück nach Österreich kam, wurde ich Zeugin der „Geburt der Roma-Literatur“ in Österreich. Ceija Stojka, eine Überlebende

des Holocaust, veröffentlichte 1988 in Kooperation mit der Dokumentarfilmregisseurin Karin Berger ihr erstes Buch: *Wir leben im Verborgenen. Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin*.

Mit der Herausgabe ihres Buches brach Ceija Stojka gleich mehrere Tabus. Sie outet sich als *Romni* und damit ihre Familie als Roma. Sie schrieb über das Thema Holocaust und sie verließ mit der Herausgabe des Buches die mündliche Erzähltradition. Sie tat all das als Frau. Was bedeuten diese Grenzüberschreitungen? Wie viel Kraft erforderte es, sich gleich in mehreren Bereichen außerhalb der Norm zu stellen? Auf diese Fragen bin ich in Aufsätzen eingegangen.

Besonders wichtig für mich war die Begegnung mit den Experten für Sprache und Kultur der Roma, Mozes F. Heinschink aus Österreich und Milena Hübschmannová (1933–2005) aus Tschechien, der Gründerin der Romistik in Prag.

Mozes Heinschink sammelte seit seiner Jugend Märchen, Erzählungen und Lieder vieler verschiedener Romani-Gruppen. Die Tonaufnahmen der *Sammlung Heinschink* wurden im Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften archiviert. Es ist die größte Sammlung dieser Art weltweit¹. Viele Beispiele aus der *Sammlung Heinschink* wurden in zweisprachigen Ausgaben bei Drava in Klagenfurt publiziert.

Gemeinsam mit Mozes Heinschink und Vertreter aus der Romani Community bot ich zahlreiche Lehrveranstaltungen zum Thema Sprache und Kultur der Roma an der Universität Innsbruck an.

Mozes Heinschink schenkte mir Ende der 1980er Jahre den Roman von József Holdosi: *Die Straße der Zigeuner*. Aus dem Ungarischen von Peter Scharfe. Berlin: Verlag Neues Leben 1984. Der Titel der Originalausgabe lautet: *Kányák* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1978). In kaum einem Text der internationalen Roma-Literatur wird Romsein / Romni-sein so differenziert und kritisch gestaltet wie in Holdosis Roman, in dem die Geschichte einer Familie über drei Generationen erzählt wird. In meiner eigenen Arbeit (u.a. *Geboren bin ich vor Jahrtausenden. Bilderwelten in der Literatur der Roma und Sinti*, Klagenfurt 1993) war die Auseinandersetzung mit Holdosis Roman von zentraler Bedeutung.

Holdosis Buch in deutscher Übersetzung war viele Jahre vergriffen, eine Neuauflage glückte im Jahr 2014. Das Buch wurde unter dem Titel *Die gekrönten Schlangen* bei innsbruck university press neu aufgelegt. Innerhalb einiger Monate kam es zu vier (kleinen) Auflagen. Äußerst positive Rezensionen, u.a. von Erich Hackl und Karl-Markus Gauß, trugen zu diesem Erfolg bei.

1990 besuchte ich den Weltkongress der Internationalen Romani Union in Polen und lernte Matéo Maximoff, Leksa Manuš, Rajko Djurić und andere Autoren kennen.

Im Jahr 1994 organisierte ich gemeinsam mit Mozes Heinschink und Lev Tcherenkov die Ausstellung "Wege zur Roma-Literatur" in der Österreichischen Nationalbibliothek sowie, gemeinsam mit Ursula Hemetek, eine fünftägige Lesungsreihe im Oratorium der Österreichischen Nationalbibliothek. Unsere Gäste waren: Luminița Mihai Cioabă aus Rumänien, Rajko Djurić aus dem ehemaligen Jugoslawien bzw. Deutschland, József

1 Christiane Fennesz-Juhasz: Ethnographic sound collections of Roma: Aspects of their original context, archiving and use, *Calicut University Folkloristics Journal* 1 (2010) 1, S. 34-59 (einsehbar auch unter <http://www.academia.edu/>).



GALÉRIA

Holdosi aus Ungarn, Ceija Stojka aus Österreich und Milena Hübschmannová, Tera Fabiánová, Ilona Ferková and Emil Cina aus Tschechien.

Jetzt mache ich einen großen Sprung zum Jahr 2015. Der Schriftsteller Jovan Nikolić verbrachte im Mai 2015 einen Monat als "writer in residence" an der Philologisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Innsbruck. Jovan Nikolić ist einer der Gründer der International Romani Literature Association. Unsere Innsbrucker Studierenden und die breite Öffentlichkeit konnten die Möglichkeit nutzen, Jovan Nikolić und sein Werk kennenzulernen.

Inwieweit sind Roma im Leben der österreichischen Wissenschaft präsent?

Seit den 1980er Jahren und verstärkt seit den 1990er Jahren wurde von Wissenschaftler_innen in Österreich, die sich mit Sprache, Geschichte und Kultur der Roma auseinandersetzen, eine enge Zusammenarbeit mit Roma und Romnja angestrebt. Hier möchte ich wieder auf Mozes Heinschink verweisen: Er war es, der es vielen Wissenschaftler_innen und an der Kultur Interessierten ermöglichte, mit Roma und Romnja Kontakte zu schließen und zusammenzuarbeiten. Heinschink ist Nicht-Rom, seine Frau, Fatma Heinschink, ist eine Romni aus der Gruppe der türkischen Sepečides (Korbflechter).

Ich habe bereits Ceija Stojka erwähnt, die 1988 in Zusammenarbeit mit Karin Berger das Buch *Wir leben im Verborgenen* herausgab. Diese Publikation war einer der wich-

tigsten Auslöser für die Romani-Bürgerrechtsbewegung in Österreich. Bekannt wurden auch zwei Filme von Karin Berger mit und über Ceija Stojka.² Ceija (der Vorname ist gleichzeitig ihr Künstlername) wurde nicht nur als Schriftstellerin, sondern auch als Malerin, Erzählerin, Sängerin, Zeiteugin und Bürgerrechtsaktivistin – auch international – bekannt. Sie arbeitete bis zu ihrem Tod im Jahr 2013 mit vielen Wissenschaftler_innen, Schüler_innen, Studierenden und Kulturveranstalter_innen zusammen und prägte das Kulturleben der österreichischen Roma und Romnja 25 Jahre lang. 2009 wurde ihr der Berufstitel „Professorin“ verliehen. Im Kulturzentrum im Amerlinghaus in Wien arbeitete Ceija Stojka im Rahmen von Workshops im Laufe der vielen Jahre mit ca. 12.500 Schülerinnen und Schülern.³ Organisiert wurden die Workshops von Christa Stippinger, der Leiterin des *vereins exil* und der *edition exil*. Auf ihren vielen Reisen wurde Ceija Stojka von ihrer Schwiegertochter Nuna Stojka begleitet.

Im Dezember 1993 kam es zur Anerkennung der Roma als österreichische Volksgruppe – das war ein großartiger Erfolg für die junge Bürgerrechtsbewegung. Möglich wurde das durch die enge Zusammenarbeit von Roma, Romnja und Vertreter_innen der Wissenschaft. Eine der wichtigsten Persönlichkeiten, die sich für die Anerkennung einsetzte, war Rudolf Sarközi (1944-2016), der Obmann des Kulturvereins Österreichischer Roma und politisch aktiv bei der SPÖ, der Sozialistischen Partei Österreichs. Sarközi war der Sohn einer burgenländischen Romni und eines Wiener Sinto, geboren wurde er im NS-Anhaltelager Lackenbach im Burgenland. Durch die Zusammenarbeit des Kulturvereins Österreichischer Roma mit dem „Verein Roma Oberwart“ im Burgenland, dem „Verein Romano Centro“ in Wien, Mozes F. Heinschink, der Historikerin Erika Thurner und Politiker_innen konnte die Anerkennung als Volksgruppe durchgesetzt werden. Sarközi war, nach der Anerkennung der Roma als Volksgruppe, der Vorsitzende des Volksgruppenbeirates der Roma im Bundeskanzleramt. 2002 wurde ihm durch den Bundespräsidenten der Berufstitel Professor verliehen.⁴ Sarközi arbeitete mit zahlreichen Wissenschaftler_innen zusammen, u.a. den Historiker_innen Erika Thurner, Gerhard Baumgartner und Florian Freund.

In Österreich kam es zu zahlreichen engen Kooperationen zwischen Roma, Romnja und Wissenschaftler_innen:

Die Vokalmusiktradition der Lovara, mit den Gattungen langsames, lyrisches Lied (*loki gjili*) und Tanzlied (*khelimaski gjili*), wurde in Österreich bis zu Beginn der 1990er Jahre nur gruppenintern gepflegt. Durch die Zusammenarbeit der Ethnomusikologin Ursula Hemetek mit der Sängerin Ruža Nikolić-Lakatos wurde diese Musiktradition einem großen Publikum bekannt. Hemetek sieht ihre Aktivitäten heute zum Teil kritisch. Sie schreibt: „Wir ForscherInnen haben einen Anteil daran, wie sich Communities

2 Titel der Filme: Ceija Stojka 1999, Unter den Brettern hellgrünes Gras, 2005

3 Beate Eder-Jordan: „Imagining it otherwise“. Der (un)sichtbare Paradigmenwechsel im Bereich der Romani-Literaturen und -Kulturen. In: Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß*. Innsbruck: innsbruck university press 2015, S. 72ff. https://www.uibk.ac.at/iup/buch_pdfs/roma-und-travellers/10.152032936-95-0-4.pdf

4 Erika Thurner: Roma in Europa. Roma in Österreich. In: Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß*. Innsbruck, innsbruck university press, 2015, S. 43f. https://www.uibk.ac.at/iup/buch_pdfs/roma-und-travellers/10.152032936-95-0-3.pdf

musikalisch identifizieren, wir beeinflussen das ‚Feld‘ durch unsere Fragen, Aufnahmen und Publikationen und die Frage, ob wir nicht damals gewissermaßen Tradition und Ethnizität der Roma ‚miterfunden‘ (...) haben, ist offen.“⁵ Mit „miterfunden“ bezieht sich Hemetek auf Eric Hobsbawms und Terence Rangers Buch *The Invention of Tradition* aus dem Jahr 1983.

Höchst erfolgreich gestaltete sich die Zusammenarbeit von Emmerich Gärtner-Horvath und anderer Mitglieder der Burgenländischen Roma-Vereine mit Soziolinguist_innen der Universität Graz unter der Leitung von Dieter W. Halwachs. Die Romani-Variante der Burgenland-Roma, das Roman, ist heute eine der am besten beschriebenen Romani-Varietäten weltweit. Im Rahmen des romani-Projekts⁶ an der Universität Graz wurden umfangreiche Datenbanken zur Sprache, Geschichte, Kultur und zur soziokulturellen Situation der Roma erstellt, wie Romlex⁵, Romafacts⁶, Rombase⁷, Qualirom⁸ und Romane lila⁹.

Durch die Zusammenarbeit der Linguistin Petra Cech mit Fatma Heinschink aus der Gruppe der Sepečides war es möglich, diese bis dahin unkodifizierte non-vlach Variante des Romani zu beschreiben.¹⁰ Für Fatma Heinschink und Petra Cech gilt Ähnliches wie für Ruža Nikolić-Lakatos und Ursula Hemetek, Ceija Stojka und Karin Berger, Ceija und Christa Stippinger, Ceija und Gerald Kurdoğlu Nitsche, Emmerich Gärtner-Horvath und Dieter Halwachs, Gitta Martl und ihre Tochter Nicole Sevik und Erika Thurner – allen voran Mozes Heinschink und die nationale und internationale Romani-Community: Es sind bzw. waren nicht nur wissenschaftliche, berufliche Kontakte, es haben sich vielmehr Freundschaften entwickelt, die seit Jahrzehnten gepflegt werden bzw. wurden. Hier ist auch der Autor und ehemalige Obmann des Vereins Romano Centro Ilija Jovanović (1950-2010) zu nennen, der mit vielen Wissenschaftler_innen eng kooperierte und freundschaftlich verbunden war.

Eine große Präsenz in der Öffentlichkeit erhielten Roma und Romnja durch die Ausstellung *Romane Thana / Orte der Roma*:

„Die Ausstellung *Romane Thana – Orte der Roma und Sinti* gibt Einblick in Geschichte und Gegenwart von Roma und Sinti in Österreich. Im Zentrum der Ausstellung stehen elf dokumentarische und künstlerische Positionen von Roma/Romnja und Sinti/Sintize, als Gegenerzählung zur vorherrschenden und häufig stereotypen Darstellung von außen. *Romane Thana* geht von gegenwärtigen Lebenssituationen aus. Geschichte wird insoweit thematisiert, als ihre Kenntnis erforderlich ist, um die Gegenwart zu verstehen. (...) Die Ausstellung *Romane Thana – Orte der Roma und Sinti* ist in einer Kooperation von Romano Centro, Initiative Minderheiten, Wien Museum und Landesmuseum Burgenland entstanden. Sie wurde vom 12. Februar bis zum 17. Mai

5 Ursula Hemetek: Musik der Roma und angewandte Ethnomusikologie: Stufen einer Annäherung. In: Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel*. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß. Innsbruck, innsbruck university press, 2015, S. 189. https://www.uibk.ac.at/iup/buch_pdfs/roma-und-travellers/10.152032936-95-0-10.pdf

6 <http://romaniprojekt.uni-graz.at/index.de.html> (8.4.2017)

7 <http://romani.uni-graz.at/romlex/> (8.4.2017)

8 <http://romafacts.uni-graz.at/> (8.4.2017)

9 <http://rombase.uni-graz.at/> (8.4.2017)

10 <http://qualirom.uni-graz.at/> (8.4.2017)

2015 im Wien Museum gezeigt und von rund 23 000 Personen besucht.¹¹ Die Ausstellung war auch in der Landesgalerie Burgenland zu sehen und wird von Mai bis Oktober 2017 im vorarlberg museum in Bregenz gezeigt.

Auf die *Sammlung Heinschink*, die im Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien archiviert ist, habe ich bereits verwiesen. Die Ethnomusikologin Christiane Fennesz-Juhász, die gemeinsam mit Mozes Heinschink die Tondokumente archivierte, bezeichnet die Sammlung als virtuellen Romano Than, als virtuellen Ort der Roma. „Die Sammlung Heinschink stellt bezüglich ihrer Inhalte und regionalen wie zeitlichen Spanne ein weltweit kaum vergleichbares Konvolut von unikalenen, heute vielfach bereits historischen, kulturellen Zeugnissen von Roma dar.“¹²

Es ließe sich noch viel über das Thema „Roma und Wissenschaft in Österreich“ sagen. Katharina Janoska, eine junge Romni aus dem Burgenland, schloss das Studium der Vergleichenden Literaturwissenschaft in Wien mit einer Diplomarbeit ab, die sie veröffentlichte: *Literatur von und über Roma: Unterschiede und Gemeinsamkeiten* heißt ihr Buch, es erschien 2015 in der edition lex liszt 12 in Oberwart. Katharina Janoska ist die Moderatorin des viersprachigen Fernsehmagazins „Servus Szia Zdravo Del tuha“ des ORF Burgenland.

Auf die wichtigen Funktionen, die Mirjam Karoly innehat, verweist Erika Thurner: „Mirjam Karoly unterstützt nicht nur die Volksgruppenarbeit der Roma in Österreich (2014 wurde sie schon zum dritten Mal in den Volksgruppenbeirat gewählt), sondern hat es bereits auf internationales Parkett geschafft. Im Jahr 2007 wurde sie zur OSZE-Beraterin für Minderheiten/Roma-Fragen in Priština ernannt, 2009 übernahm sie eine entsprechende Funktion in Warschau. Die Politikwissenschaftlerin hat es sich zum Ziel gesetzt, die gesellschaftliche Integration von Roma-Frauen, deren stärkere Sichtbarkeit und Berücksichtigung in der Politik voranzutreiben. Für sie selbst – als gebildete jüngere Frau – gilt es als normal, Positionen in Politik und Öffentlichkeit zu übernehmen.“¹³

Wieweit sind präsent die Romaforschungen in der Welt der österreichischen Wissenschaft?

Hier möchte ich aus der Einleitung zur Publikation *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel* zitieren. Dieses Buch gab ich gemeinsam mit Erika Thurner und Elisabeth Hussl 2015 heraus. In der Einleitung kritisieren wir, dass Romani Studies in europäischen Bildungseinrichtungen, bis auf ganz wenige Ausnahmen, noch immer nicht als Unterrichts- oder Studienfach angeboten wird – diese Kritik trifft auch auf Österreich zu.

„Die aktuelle Situation von Roma in Europa hat dazu geführt, dass dem Thema heute mehr mediale Öffentlichkeit zukommt. Die Anzahl von wissenschaftlichen Publikationen erhöht sich von Jahr zu Jahr und auch kritische populärwissenschaftliche Werke sowie journalistische Stimmen mischen die Diskurse auf. Aber: Es fehlt nach wie vor ein breit gestreutes Informations- und Aufklärungsangebot für die Mehrheitsbevölkerung – in allen Bildungseinrichtungen. Romani Studies sind an fast

11 <http://romaniprojekt.uni-graz.at/romane-lila.de.html> (8.4.2017)

12 Cech, Petra/Heinschink, Mozes F.: *Sepečides-Romani*, Balkanologische Veröffentlichungen, Bd. 24, Wiesbaden 1999.

13 http://www.romane-thana.at/ueber_uns.php (8.4.2017)

allen in- und ausländischen Hochschulen bis heute noch immer kein Studienfach. Gibt es Lehrveranstaltungen zu Geschichte, Kultur, Literatur und Sprache dieser Minderheiten, so handelt es sich um individuelle personenbezogene Offerte.“ (Thurner/Hussl/Eder-Jordan: Einleitung, in: dies. (Hg.): *Roma und Travellers*, S. 17).

„Den Phänomenen und Problemen des Antiziganismus – Rassismus gegenüber Menschen, die als „Zigeuner“ fremdidentifiziert werden¹⁴ – ist allerdings nur sehr begrenzt durch Förder- und Bildungsprogramme für RomNija beizukommen. Die Mehrheitsgesellschaften sind gefordert, umfassende Aufklärungs- und Bildungsarbeit in ihren eigenen Reihen zu leisten. Denn: Solange Geschichte und Kultur von RomNija und Travellers nicht als attraktives Wissensgut in unserer Gesellschaft begriffen und geschätzt werden, solange weder Unterricht noch Aufklärung zu dieser Thematik angeboten werden, solange leben tradierte Stereotype und Klischees weiter, schaffen alten und erneuerten Vorurteilen viel Raum und Verbreitung, vergiften die gesellschaftliche Atmosphäre.“ (S. 19f.)

In Österreich gibt zwar viele Publikationen¹⁵, Konferenzen, Workshops, Kulturveranstaltungen, Lehrveranstaltungen und internationale Projekte – das Angebot ist aber nicht oder kaum institutionalisiert. Wenn die jeweiligen Lehrenden, Forscher und Forscherinnen ihre Schulen oder Universitäten verlassen, weil sie z.B. den Ruhestand antreten, ist eine Kontinuität im Bereich Romani Studies in keiner Weise gesichert.

Gibt es in Österreich solche Forschungszentren, die ermöglichen den Kontakt und die aktive Diskussionen für die Experten der Romaforschungen?

Unter Punkt 3 wurde kritisch angemerkt, dass es kaum eine Verankerung der Romani Studies an Universitäten gibt. Es gibt allerdings, das ist die positive Nachricht, an zahlreichen Universitäten eine rege Forschungs- und Lehrtätigkeit, da mehrere Personen aktiv sind, die sich schon seit Jahrzehnten mit der Thematik befassen.

Mehrere Generationen von Studierenden wurden von der Historikerin und Professorin am Institut für Politikwissenschaft der Universität Innsbruck, Erika Thurner, geprägt. Sie setzt sich seit 1980, als erste Wissenschaftlerin in Österreich, intensiv mit der NS-Geschichte und der soziopolitischen Situation der Roma auseinander und veröffentlichte bahnbrechende Studien.¹⁶ Durch ihre Forschungen und ihr Engagement konnte sie gesetzliche Änderungen im Bereich der Opferanerkennung der Roma und Sinti bewirken.

Im bereits erwähnten Romani-Projekt an der Universität Graz, das von Dieter W. Halwachs geleitet wird, wurden seit Beginn der 1990er Jahre in enger Zusammenarbeit mit Roma und Romnja ein Vielzahl großangelegter Projekte realisiert, die Graz als Hotspot der internationalen Romani-Linguistik ausweisen. Informationen zu den einzelnen Projekten und der erfolgreichen Zusammenarbeit von Mitgliedern der Roma-

14 Christiane Fennesz-Juhász: Ein virtueller Romano Than. Die Sammlung Heinschink. In: *Romane Thana. Orte der Roma und Sinti. Katalog zur Ausstellung*. Hg. von Andrea Härle et al. Wien: Czernin Verlag 2015, S. 143. http://www.romane-thana.at/katalogbeitraege/RomaneThana_Fennesz-JuhaszChristiane_SammlungHeinschink.pdf

15 Thurner: *Roma in Europa. Roma in Österreich*, S. 45.

16 Markus End: Was ist Antiziganismus?, in: *Romane Thana. Orte der Roma und Sinti*, Katalog zur Ausstellung. Hg. von Andrea Härle u.a., Wien 2015, S. 35–37.



GALÉRIA

Vereine mit Wissenschaftler_innen finden sich auf der Webseite des Romani-Projekts: <http://romaniprojekt.uni-graz.at/autroma-project.de.html>

Ursula Hemetek leitet das Institut für Volksmusikforschung und Ethnomusikologie an der Universität für Musik und Darstellende Kunst in Wien. Seit Beginn der 1990er Jahre legt sie in Forschung und Lehre einen Schwerpunkt auf Romani Studies, sie organisierte (und organisiert weiterhin) eine große Zahl an wissenschaftlichen und kulturellen Veranstaltungen, die Liste ihrer Publikationen ist beeindruckend. Im Archiv des Instituts wird eine große Zahl an Tonaufnahmen zur Musik und Kultur der Roma archiviert.

Seit den 1990er Jahren befasste ich mich an der Vergleichenden Literaturwissenschaft in Innsbruck in Forschung und Lehre mit Roma- und Traveller Studies. Viele Lehrveranstaltungen führte ich gemeinsam mit Mozes F. Heinschink und Mitgliedern von Romani Communities durch. Auch der Erziehungswissenschaftler Peter Stöger lehrte und forschte an der Universität Innsbruck im Bereich der Romani Studies.

Ebenfalls erwähnt wurde bereits das Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Es ist einer der wichtigsten Orte in Österreich, an dem die Kultur der Roma archiviert wird. Die Sammlung Heinschink und andere Sammlungen zur Roma-Kultur werden von Christiane Fennesz-Juhasz betreut. Im Drava-Verlag in Klagenfurt erschienen zahlreiche Publikationen mit Märchen, Erzählungen und Liedern aus der Sammlung Heinschink.

Mozes F. Heinschink selbst bezeichne ich als „Forschungszentrum“: Bei jedem Gespräch mit ihm lernt man etwas Neues, er kann zu allen Fragen Stellung nehmen, sein Wissen ist immens. Er teilt es mit allen, auf eine kollegiale, freundliche, uneigennütige und humorvolle Weise.

Zentren für Kultur, aber auch für Forschung sind mehrere Roma-Vereine in Österreich – wie z.B. der Verein Romano Centro in Wien, der Verein Roma-Service im Burgenland und der Kulturverein Österreichischer Roma (Wien). Von Bedeutung sind die auch die Zeitschriften, die die Vereine herausgeben. Der Verein Initiative Minderheiten realisierte zahlreiche Projekte sowie die Ausstellung *Romane Thana* in Kooperation mit dem Verein Romano Centro.¹⁷ Der Verein Roma Service, der auch einen Blog betreut (<http://www.roma-service.at/dromablog/>), führte u.a. die Zeitzeugen-Produktionen *Mri Historija* und *Amari Historija* durch.

Zur jungen Generation von ForscherInnen in Österreich im Bereich der Romani-Studies zählen u.a. Barbara Tiefenbacher, Barbara Schrammel-Leber, Elisabeth Hussl, Stefan Benedik und Ferdinand Koller.

Als Kuratorin des Romarchives Sie sind verantwortlich für die literarische Sektion. Was denken Sie über die Initiative und über die gesellschaftliche Wirkungen des Romarchives?

Beginnen wir mit der Kurzbeschreibung des Projekts, so wie sie auf der Webseite von Romarchive zu lesen ist: „RomArchive ist als internationales digitales Archiv für Kunst der Sinti und Roma konzipiert – als stetig wachsende Sammlung von Kunst aller Gattungen, erweitert um historische Dokumente und wissenschaftliche Texte. Anders als in „hegemonialen“ Archiven, in denen Roma und Sinti meist ausschließlich stereotyp dargestellt werden, steht bei RomArchive ihre Selbstrepräsentation im Mittelpunkt.“¹⁸

Seit dem Beginn meiner Auseinandersetzung mit Literaturen und Kulturen von Roma und Travellers faszinieren mich einerseits mündliche und schriftliche Texte, aber auch der persönliche Kontakt mit Roma, Romnja, Sinti, Sintize und Travellers und mit Kolleg_innen im In- und Ausland.

Die Sektion Literatur kuratiere ich gemeinsam mit der Linguistin Petra Cech. Unterstützt werden wir von Christiane Fennesz-Juhasz, Mozes Heinschink und einem

17 Vgl. u.a. Heinschink, Mozes F./Hemetek, Ursula (Hg.): *Roma. Das unbekanntes Volk. Schicksal und Kultur*. Wien u. a. 1994; Halwachs, Dieter W. / Menz, Florian (Hg.): *Die Sprache der Roma. Perspektiven der Romani-Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext*. Klagenfurt: Drava 1999; Schrammel-Leber, Barbara/Tiefenbacher, Barbara (ed.): *Romani V. Papers from the Annual Meeting of the Gypsy Lore Society*. Graz: Grazer Romani Publikationen 2 2013; Härle, Andrea u. a. (Hg.): *Romane Thana. Orte der Roma und Sinti*. Eine Kooperation von Wien Museum, Landesmuseum Burgenland, Initiative Minderheiten, Romano Centro. Katalog zur Ausstellung. Wien: Czernin Verlag 2015; Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel*. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß. Innsbruck: innsbruck university press 2015; *Roma und Sinti von 1938 bis zur Gegenwart*. Schlaininger Gespräche 2015. (= WAB 158), Amt der Burgenländischen Landesregierung Eisenstadt 2016.

18 Thurner, Erika: *Nationalsozialismus und Zigeuner in Österreich*. Veröffentlichungen zur Zeitgeschichte 2, Wien/Salzburg 1983 (*National Socialism and Gypsies in Austria*). Updated and expanded Edition. Edited and translated by Gilya Gerda Schmidt. Foreword by Michael Berenbaum, Survivor of the Shoah Visual History Foundation Washington, Tuscaloosa/London 1998).

internationalen Team von Wissenschaftler_innen. Über Roma-Literatur in Ungarn schreiben Zoltan Beck, János Orsós und Imre Magyarai.

In der Sektion Literatur wollen wir das literarische Schaffen von Roma, Romnja, Sinti, Sintize, Jenischen und Travellers – anhand von Beispielen – sichtbar machen, sowohl schriftlich fixierte Literatur als auch die mündliche Erzähltradition, Literatur im Internet und Literatur für Kinder und Jugendliche.

Ich habe die großartige Möglichkeit, mich mit den Kurator_innen der anderen Archivbereiche und mit den Mitgliedern des internationalen Beirats auszutauschen.

Die Kurator_innen sind Tímea Junghaus (Bildende Kunst), Katalin Bársony (Film), Petra Gelbart (Musik), Isaac Blake (Tanz), Miguel Ángel Vargas Rubio und Dragan Ristić (Theater und Drama), André Raatzsch (Bilderpolitik), Thomas Acton, Angéla Kóczé, Anna Mirga-Kruszelnicka und Jan Selling. (Bürgerrechtsbewegung der Sinti und Roma), Karola Fings (frühe Selbstzeugnisse von Sinti und Roma zur NS-Verfolgung). Markus End ist für die wissenschaftliche Begleitung des Projekts zum Thema Antiziganismus verantwortlich.

Das von der Kulturstiftung des Bundes in Deutschland geförderte Projekt wurde von Isabel Raabe und Franziska Sauerbrey initiiert. Die technische Umsetzung liegt in der Verantwortung der Deutschen Kinemathek in Berlin. RomArchive verfolgt folgendes Ziel:

„Es entstehen Erzählungen, die gerade auch die Heterogenität ihrer unterschiedlichen nationalen und kulturellen Identitäten widerspiegeln. Der Reichtum einer jahrhundertalten und bis in die Gegenwart überaus lebendigen wie vielseitigen künstlerischen und kulturellen Produktion, die eng mit der europäischen verwoben ist, wird öffentlich sichtbar und zugänglich. Auf diese Weise will das Projekt auch den hartnäckig bestehenden Vorurteilen und Fremdbildern entgegentreten. Somit richtet sich RomArchive nicht nur an Europas größte Minderheit, sondern auch an Europas Mehrheitsgesellschaften.“¹⁹

Im Projekt RomArchive arbeiten viele Menschen zusammen, mit den unterschiedlichsten nationalen und kulturellen Identitäten. Eine solche Zusammenarbeit verläuft nicht konfliktfrei, Ziele und Arbeitsschritte müssen ausgehandelt werden. Ein gemeinsames Ziel ist es, Vorurteilen und Stereotypisierungen entgegenzutreten: Ich freue mich, dass ich bei diesem Projekt mitwirken darf und ich hoffe, dass alle am Projekt Beteiligten gemeinsam erfolgreich sein werden, indem sie dem romantisierenden und rassistischen Diskurs über Roma und Romnja Selbstrepräsentationen von Sinti und Roma entgegensetzen. Roma, Romnja, Sinti, Sintize und Travellers werden seit Jahrhunderten von stereotypen Bildern verdeckt: Dieser untolerierbare Zustand ist es, dem sich RomArchive stellt.

19 Vgl. z.B. die Studie ROMBAS des Vereins Initiative Minderheiten, sie gewährt Einblicke in die gegenwärtige Bildungs- und Ausbildungssituation von in Österreich lebenden Roma und Sinti. http://minderheiten.at//index.php?option=com_content&task=view&id=520&Itemid=159

